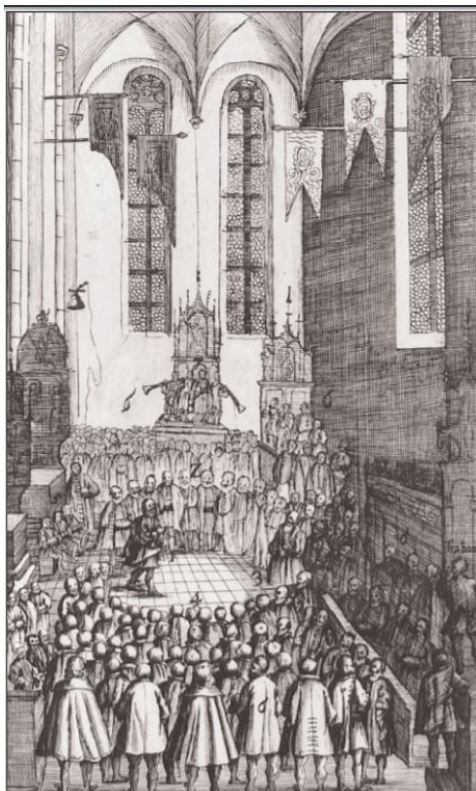

FONS

(Forráskutatás és Történelmi Segédtudományok)

XXIV. évfolyam

2017. 4. szám

E számunk szerzői

Erdős Zoltán (PhD-hallgató, ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola),
Nánási László (PhD, főgyógyász, Bács-Kiskun Megyei főgyógyászség),
Papp Róbert (történész, Szeged),
Póka Ágnes (történész, tudományos segédmunkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Kora újkori témacsoport)

ELTE BTK = Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
MTA = Magyar Tudományos Akadémia

*

Lapunkat támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap és Budapest Főváros Levéltára

*

A címlapon

Israel Hiebner: *Weber János főbíróvá választása*. Metszet. In: *Bubryák Orsolya: Wesselényi nádor orvosa*. In: *Lege Artis Medicinae*, 2001. 6–7. sz. 517. p.

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Nyomta és kötötte: GMN-Color Digital Kft.
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXIV. évfolyam

2017. 4. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 32 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.
Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő (felelős szerkesztő). DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.
Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6-8.) és Budapest Főváros Levéltára (1135 Budapest, Teve utca 3-5.).

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

Honlap: www.fonsfolyoirat.hu

E-mail: info@fonsfolyoirat.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

PÓKA ÁGNES*

GYALUI THORDA ZSIGMOND (?–1569) PÁLYAFUTÁSA

Gyalui Thorda Zsigmond három területen alkotott jelentőset: saját korában Európa-szerte elismert humanista, a Magyar Királyság gazdasági irányításának egyik kulcsembere, valamint jelentős hírszerző-diplomatája is volt. Tevékenységi körét ehhez képest leginkább a humanista oldalról közelítették meg, életrajzát is elsősorban humanistákkal való levelezése alapján állították össze, és csupán érintőlegesen tárgyalták gazdaságszervező, illetve diplomáciai-politikai tevékenységét. E tanulmány természetesen nem tudja teljességgel pótolni a hiányt, csupán egy, az utóbbi két szempontot hangsúlyosabban tárgyaló vázlatot kíván adni életéről.

A rendelkezésre álló, még feltáratlan vagy alig feldolgozott forrásanyag igen bőséges és informatív. Első helyen kell említeni a gazdasági igazgatás anyagát, amelyből kamarai pályafutásának állomásait és az aktuális politikai eseményeket is nyomon követhetjük. Az instrukciók¹ és királyi utasítások² Thorda tisztességét és feladatkörét, vagy éppen egy-egy konkrét feladatát jelölték meg, míg tényleges tevékenységéről a császárhoz, a Magyar és az Udvari Kamarához írott jelentéseiből nyerhetünk pontosabb képet.³ A fenti iratanyag számtalan fondba szóródott szét az idők folyamán, ami szerepet játszott abban, hogy máig sem gyűjtötték össze és dolgozták fel.⁴ Szintén fontos forrás Thorda Zsigmond saját kezűleg írott naplója, amelyet már 1798-ban kiadtak a *Scriptores rerum Hungaricarum minores* c. kötetben.⁵ A *Sigmundi Thordae Ephemerides...* címet viselő munka az 1558 és 1567 közti időszak eseményeit öleli fel, és nemcsak a szerző életének fordulópontjairól tájékoztat, hanem a korszak fontosabb politikai és hadi eseményeiről is. Hasonlóképpen jelentős forráscsoportot képez Thorda levelezé-

* Póka Ágnes (1987) — történész, tudományos segédmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Kora újkor témacsoport, Bp. poka.agnes@btk.mta.hu

1 MNL OL E 136 Diversae instructiones.

2 MNL OL E 21 Benignae resolutiones.

3 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae; ÖStA HHStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten; ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn.

4 Ld. 1–3. jegyzet

5 Ephemerides, 1798. A műről említést tesz *Szinnyei*, 1914. 135. p.

se, amelyből elsősorban humanista kapcsolatairól, másodsorban a napi politikai eseményekről és magánéletéről értesülhetünk.

Thorda életútjának feldolgozását több életrajz is célul tűzte ki. Ezek közül talán Miloslav Okál szlovák klasszika-filológia-professzor francia nyelven írt munkája a legalaposabb: a Thorda humanista levelezését és irodalmi munkásságát gyakorlatilag teljes egészében, naplóját részben feldolgozta.⁶ Lényegében az erről írt könyvismertetését jelentette meg később tanulmány formájában is Zeman László.⁷ 1937-ben Gömör János is készített egy rövid életrajzi vázlatot az Evangélikus Lapba.⁸ Még rövidebben említi Thorda pályáját Budai Ézsaiás történeti munkájában.⁹

A kormányzattörténeti munkák közül több is érdemben hozzájárul az életrajzi adatok bővítéséhez, különösen kamarai pályafutása egyes részleteinek bemutatásán keresztül. E művek közül Ember Győző közismert közigazgatás-történeti munkáját, Szűcs Jenő Szepesi Kamara anyagáról írt művét, valamint Acsády Ignác *A pozsonyi és a szepesi kamarák* c. monográfiáját érdemes kiemelni.¹⁰

A humanistákkal, művelődéssel, iskolatörténettel foglalkozó művekben rendszerint található egy-egy említés Thordáról, amelyek szintén hozzájárultak az életrajz teljesebbé tételéhez. Az életút rekonstruálásához felhasználhatók továbbá a köztörténettel vagy annak egy-egy epizódjával, szereplőjével kapcsolatos munkák is, amelyek, bár csak egy-egy adalékkal járulnak hozzá az életrajzhoz, nélkülük lehetetlen lenne áttekintően felvázolni Thorda működését.

Neveltetés és ifjúkor

Nagy Iván szerint a család a Bihar megyei Torda helyiségről vette nevét, itt feküdtek birtokaik is: 1552-ben Zsigmond 14 portával rendelkezett a településen.¹¹ A család maga azonban Thorda Zsigmond születésekor már biztosan nem itt, hanem

6 Okál, 1974. 105–155. p.

7 Zeman, 2003. 37–55. p.; Zeman, 1983. 102–110. p. A tanulmányból részleteket közöl itt: Zeman, 2013. 48–49. p.

8 Gömör, 1937. 360–364. p.

9 Budai, 1814 134–137. p.

10 Ember, 1946.; Szűcs, 1990.; Acsády, 1894.

11 Nagy, 1865. 181. p.; Bielek, 1796. 115. p., talán azonos a Maksay által Torday Zsigmondként említett személlyel, ld. Maksay, 1990/1. 232. p.; Nyakas, 1991. 49. p., nevére ld. még Sinay, 1911. 245. p., jegyzetben: a kiadó jegyzete szerint a gyalui előnév Thorda származási helyét

Gyalu városában élt, amint az egy későbbi tanúvallatási jegyzőkönyvből kiderül: 1578-ban somlyai Báthory Kristóf erdélyi vajda parancsára a kolozsmonostori konvent megbízottai vizsgálatot tartottak Thorda Ferenc és testvére, Zsigmond rokonsága, illetve atyai birtokaik ügyében.¹² Ennek során a még mindig Gyaluban élő szomszédokat is kihallgatták, többek között Huszár Györgyöt, Gyalu város bíróját is. A tanúvallatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy Zsigmond atyja Thorda Benedek, anyja pedig Fodor György leánya, Margit volt.¹³ A család később is Gyalun élt, amiről Thorda Zsigmond egy 1545-ben kelt leveléből értesülünk: a bizonytalan erdélyi politikai helyzet miatt szüleit Gyaluból Lengyelországba szándékozott költöztetni.¹⁴

Thorda Zsigmond születésének pontos dátuma nem ismert. A kutatók tanulmányainak idejéből következettek arra, hogy valószínűleg az 1510-es évek végén vagy az 1520-as évek elején látta meg a napvilágot.¹⁵ Thorda Gyalu mezőváros egykori bírója, Molnár Ferenc tanúvallomása szerint már korán Magyarországra ment tanulni, és a tanú azt is hallotta, hogy hazatérte bizonytalan.¹⁶ Ezt az adatot kiegészítik egyéb forrásokból származó ismereteink, miszerint Thorda egy ideig a gyulafehérvári iskolát is látogatta: Kálmáncsehi Sánta Mártont is tanárként említi, aki ekkoriban itt oktatott.¹⁷ Thorda 1534/1535 téli félévére beiratkozott

jelöli, elvethető az az értelmezés, amely szerint görögül kacagást jelentene a neve; *Fraknoi*, 1874. 166. p.

12 Korábban születési helyét csupán előneve alapján valószínűsítették. Ld. *Okál*, 1974. 105. p.; *Zeman*, 1983. 102. p.; *Zeman*, 2003. 37. p.

13 A vizsgálat során megállapítást nyert, hogy Thorda Zsigmond és Ferenc féltestvérek, ugyanis atyjuk, Benedek első feleségétől származik Zsigmond, másodiktól, a Vista faluból származó Margittól pedig Ferenc; a két fiú sosem osztozott meg az ősi és az atyai jószágokon. A kolozsmonostori jegyzőkönyvből származó adatokat ezúton köszönöm Bogdándi Zsoltnak és Gálfi Emőkének. MNL OL F15 Protocolla libri regii et stylonaria, VIII. 1r-3v. Nagy Iván tehát tévesen feltételezte, hogy atyjuk az a Thordai (sic!) Miklós lehetett, aki Bihar megye követeként vett részt az 1505. évi rákosi országgyűlésen. *Nagy* 1865, 157. p.

14 *Okál*, 1974. 105. p.; *Zeman*, 1983. 104. p.; *Zeman*, 2003. 41. p.; *Bauch*, 1885. 527., 533–535. p.; *Fraknoi*, 1874. 169. p.

15 *Zeman*, 1983. 102. p.; *Zeman*, 2003. 38. p. Bernhard szerint 1518-ban született, de nem hivatkozik forrásra. *Bernhard*, 2015. 212. p.; *Fraknoi* Vilmos 1515 körülre tette születését. Ld. *Fraknoi*, 1874. 166. p.

16 MNL OL F 15 Protocolla libri regii et stylonaria, VIII. 2r-3v Gyalu mezőváros egykori bírójának vallomása.

17 Thorda egy levelében említi, hogy Euripides Orestésének verses fordítását egykori tanárának, Kálmáncsehi Sánta Mártonnak fogja ajánlani. Gyalui Thorda Zsigmond levele Joachim

a krakkói egyetemre,¹⁸ ahol barátságába fogadta Verancsics Antal és öccse, Mihály.¹⁹ 1539-ben ugyanitt²⁰, majd a wittenbergi egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1544. január 31-én magisteri fokozatot is szerzett, 27 pályázó közül az első helyen.²¹ Kedves tanítványaként említette Melanchton, akivel Thorda barátságot is kötött.²² Thorda minden bizonnyal itt, Melanchton szellemi körében kötelező-dött el a reformáció eszméi mellett.²³ Melanchton a későbbiekben is támogatta tanítványát, például 1545-ben Perényi Péter figyelmébe ajánlotta őt.²⁴ Barátságukról éveken át tartó levelezésük tanúskodik.²⁵

Thorda Wernher Györggyel, a korszak meghatározó közgazgatási szakemberével és neves humanistával való kapcsolata révén folytatta tanulmányait. Nem tudjuk, hogyan ismerték meg egymást, de kapcsolatuk kialakulásában minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy mindketten a *republica litteraria* tagjai

Camerariushoz. Padova, 1547. április 15. Kiadás: ETE 1909. 538-539., Horváth következtetett iskolája helyére Kálmáncsehi említéséből. *Okál*, 1974. 106. p.; *Zeman*, 1983. 102. p.; *Zeman*, 2003. 38. p.; *Horváth*, 1953. 270. p.; *Bauch*, 1885/2. 529. p.; *Zoványi*, 1977. I. 223. p.

- 18 Az egyetemi matrikulában „Sigismundus Benedicti de Gyalvd d. Albensis Transilvanus” néven iratkozott be. *Metryka*, 2010. 190. p.; *Schrauf*, 1893. 102. p.; *Fraknói*, 1873/1. 266. p.; *Zeman*, 2003. 38. p.; *Gömöry*, 1937. 361. p.; *Zoványi*, 1977. 223. p.; *Waldapfel*, 1946. 42. p. Verancsics Antal leveleskönyve az alábbi anekdotát őrizte meg róla számunkra: „Facunde, graviter, docte, Sigismunde, peroras./ Et latium pulchre fundis ab ore sonum;/ Christigenumque sophos vere sancteque revelas./ Et quaeri debet, qua ratione doces?!” *Fraknói*, 1874. 166. p.
- 19 *Fraknói*, 1874. 166. p.
- 20 Ez az adat nem épült be az életrajzokba. Ld. *Schrauf*, 1893. 102. p.; *Fraknói*, 1874. 167. p.
- 21 *Okál*, 1974. 106. p.; *Zeman*, 1983. 102. p.; *Zeman*, 2003. 38. p.; *Zoványi*, 1977. 223. p. Thorda wittenbergi tanulmányait és Melanchtonnal való barátságát Fraknói Vilmos is megerősíti: *Fraknói*, 1873/2. 289. p. *Gömöry*, 1937. 361. p. Egyetemi tanulmányaira utal *Szűcs*, 1990. 11. p. Thorda volt a harmadik magyar diák, aki magister lett Wittenbergben. *Ritoókné*, 1984. 229., 236. p.; *Tolnay*, 2004. 8. p.; *Hörk*, 1896. 332. p. *Fraknói*, 1874. 167. p.; *Révész*, 1859. 218. p.
- 22 Thorda és Melanchton egészen az 1550-es évekig leveleztek. *Bernhard*, 2015. 296. p.; *Okál*, 1974. 106. p.; *Foerstemann*, 1841. 177. p.; *Bartholomaeides*, 1817. 13. p.; *Bauch*, 1885/1. 339. p., *Bauch*, 1885/2.; 524–538. p.; *Thury*, 1908. 242. p.
- 23 *Gömöry*, 1937. 361. p.; *Bernhard*, 2015. 225. p. Thorda Zsigmond 1545. december 25-én azt írta Melanchtonnak, hogy valóságos jótétemény a török terjeszkedés, mert ők nem akadályozzák a protestánsok vallásgyakorlatát. Kiad.: ETE 1909. 448–453. p., részleteket idéz *Haiczi*, 1932. 105–106. p.; *Sinay*, 1911. 234–236. p.
- 24 *Dienes*, 2008. 58. p., *Dienes*, 2011. 32. p.; *Hörk*, 1896. 35., 332. p.
- 25 Leveleik közül néhányat kiadott Gustav Bauch, ld. *Bauch*, 1885/2. 524–538. p. Szabó röviden összefoglalja Thorda egy Melanchtonhoz írott levele tartalmát: *Szabó*, 1964. 252. p., ld. még levelezésükre ETE 1909. 451–452., 481–482., 596–597. p.

voltak. Akárhogy is történt, Thorda wittenbergi egyetemről való visszatérésének évében már szoros kapcsolatban álltak.²⁶ Wernher óriási hatással volt Thorda pályájára, amelynek talán első lépéseként Révay Ferenc turóci főispán és nádori helytartó figyelmébe ajánlotta pártfogoltját az olaszországi tanulmányútra készülő Révay-fiúk, Mihály, János és Lőrinc nevelőjéül.²⁷ Thorda, bár jobban szeretne volna folytatni wittenbergi tanulmányait, elvállalta a feladatot.²⁸ Hörk szerint ő vágyott haza, Melanchton marasztalta.²⁹

Thorda 1546-ban Szklabinjáról, Révayéktól Eperjesre, majd Wittenbergen, Pozsonyon és Bécsen keresztül Padovába utazott a Révay-fiúkkal.³⁰ Életének ezen szakaszát részben Wernher és Révay levelezéséből, részben saját munkáiból ismerjük. A nevelői teendők mellett saját tudását is gyarapította: jogi³¹ és orvosi tanulmányokat folytatott (Gömöry szerint diplomát is szerzett), sőt asztronómiával foglalkozott ez idő tájt.³² Bernhard szerint a filozófiai fakultásra iratkozott be.³³ Thorda legfontosabb feladatát a fiúk nyelvoktatása jelentette. A Révay-fiúk kalandjairól apjukhoz intézett leveleikből értesülünk: bár alapvetően jól haladtak tanulmányaikban, olykor kamaszokhoz „illően” nem akartak engedelmeskedni mesterüknek, időnként helyi zavargásokban is részt vettek, ami miatt Thorda le

26 Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 38. p.

27 Wernher György levele Révay Ferenchez. Eperjes, 1544. április 12. Kiadás: ETE 1909. 348–349. p. Thordát Serédy Gáspár is igyekezett megnyerni: Wernher már 1544. április 12-én tudósította barátját, Révay Ferencet, hogy Thorda egyik levelében említette a Serédytől kapott meghívást. Szabó, 1993. 53–62. p. Fraknoi, 1873/1. 20. p.; Gömöry, 1937. 361. p.; Okál, 1974. 106. p.; Zeman, 1983. 102. p.; Zeman, 2003. 38. p.; Bernhard, 2015. 211. p.; Veress, 1933. 33. p.; Szabó, 1984. 212. p.; Fraknoi, 1874. 168. p.

28 Sinay Miklós idézi Thorda 1546-ban Krisztus születése napján Melanchtonhoz írott levelét: „Én – úgymond, – ahogy ezelőtt elhatároztam, hogy ebben az időben visszatérek hozzátok, bár vonz az irántatok való csodálatos vágyódás, nem tehetem. Magamra vállaltam Itáliában Révai Ferenc, helyettes nádor [ti. helyesen nádori helytartó! — P.Á.] gyermekeinek tanítását azzal a feltétellel, hogy két évnél tovább Itáliában kint lenni ne kényszerítessem.” Sinay, 1911. 232–233. p.; Gömöry, 1937. 361–362. p.; Zoványi, 1977. 223. p.; Grynaeus 1993. 35. p.

29 Hörk, 1896. 332. p.; Fraknoi, 1874. 168–169. p.

30 Fraknoi, 1873/2. 18–92. p.; Zeman, 1983. 103. p.; Zeman 2003, 38. p.; Katona, 2000. 274. p.; Szlavikovszky, 2007. 44. p.; Hörk, 1896. 332. p.; Bernhard, 2015. 212. p.

31 Szabó, 1993. 57. p.

32 Gömöry, 1937. 363. p.; Okál, 1974. 113. p.; Zeman, 1983. 102. p.

33 Bernhard, 2015. 213. p.

akart mondani tanári tisztéről, de végül nem tette meg.³⁴ 1549. november elején I. Ferdinánd Mantovába érkezett, ennek alkalmából Thorda is üdvözölte tanítványaival, a magyarországi egyetemi hallgatók nevében pedig Révay Mihály köszöntötte az uralkodót, amiről levélben számolt be atyjának.³⁵

Thorda Padovában tovább építette humanista kapcsolatait: ekkor és a későbbiekben is gyakran váltott levelet Melanchtonnal és Joachim Camerariusszal, a század nagy német filológusával.³⁶ 1548 novemberében Padovában két beszédet is mondott (*Oratio de beatudine, Quaestio an honesta sint natura, an vero opinione*), amelyeket a következő esztendőben ugyanitt ki is adott.³⁷ Ugyanebben az évben jelent meg az ekkor készült, az ismert evangéliumi történetet hatvankét strófában feldolgozó „karácsonyi ének“ (*Genethliacon in diem Natalem Christi*), valamint a hasonlóképpen szapphói versszakokból álló, főképpen az Ótestamentumból merítő *Hymnus de Angelis* (Velence, 1548) című műve is.³⁸

Thorda 1550. július 21-én érkezett vissza Szklabinyára.³⁹ Néhány hétig a szklabinyai Révay-várban időzött, majd még ebben az esztendőben, október 27-én feleségül vette Wernher egyik leányát, Eufémiát.⁴⁰ Az ifjú pár császári ajándékot is kapott az esküvő alkalmából: egy aranyozott ezüstserleget, amely igen jelentős összeget, 80 forintot ért.⁴¹ A gesztus minden bizonnyal inkább az

34 Részletesebben ld. *Fraknói*, 1873/1. 29–30. p.; *Zeman*, 2003. 41. p.; *Veress*, 1915. 33–38., 40–41., 43–46. p.; ETE 1909. 527–528. p.

35 *Okál*, 1974. 114. p.; *Verancsics*, 1860. 38., 196–197., 207–209., 262. p.

36 *Bauch*, 1885/1. 339. p.; *Bauch*, 1885/2. 529–538. p.; *Zsinka*, 1927. 70–72. p. no. 50. ETE 1909. 448–553., 538. p.; ETE V. 451., 481., 596–597. p.; *Freytag*, 1831. 56–57. p.; *Melanchton*, 1842. 821–823. p.; *Camerarius*, 1595. 57. p.

37 *Zeman*, 1983. 102. p.; *Zeman*, 2003. 38. p.; *Zoványi*, 1977. 223. p.; az *Oratio*-ra ld. még *Bernhard*, 2015. 222. p.

38 *Zeman*, 1983. 102–103. p.; *Zeman*, 2003. 38. p.; *Bernhard*, 2015. 215. p.; *Zoványi*, 1977. 223. p.

39 *Okál*, 1974. 115. p. *Zeman* az 1550-es, *Fraknói* pedig az 1551-es dátum mellett foglalt állást, utóbbi szerint Mihály 1551 nyarán, testvérei pedig 1553 augusztusában utaztak haza. *Zeman*, 1983. 103. p. *Fraknói*, 1873/1. 34. p. Ld. még *Hörk*, 1896. 35. p., hivatkozza: [Eperjes város levéltára] Cub. I. Loc. 3. Fasc. A. csűr- és borszámadások. Eszerint Thordát 1551-ben már Eperjesen találjuk, hiszen fizetését feljegyezték a városi iratokban.

40 *Gömöry*, 1937. 363. p.; *Okál*, 1974. 116. p.; *Zeman*, 1983. 103. p.; *Zeman*, 2003. 39. p.; *Hörk*, 1896. 36. p.

41 Ld. az Udvari Kamara utasítását a Magyar Kamara részére, Augsburg, 1550.10.25. ÖStA FHKA Ungarische Gedenkbücher Bd. 387. fol. 138v-139r. Vö. még: MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1550. október 27. „Wernher Georgii filiae sponsae Sigismundi Thorda poculum

uralkodót sok éve hűségesen szolgáló Wernhernek, semmint a valószínűleg csak névről ismert Thorda Zsigmondnak szólt, mindenesetre felhívhatta személyére az uralkodó figyelmét. A nemrégiben megnesesített és birtokokkal is megajándékozott Wernher leányával való házasság mindenképpen előnyös lehetett Thorda számára, hiszen Wernher ekkor már évek óta a felső-magyarországi jövedelmek adminisztrátoraként működött, és többször is állást szerzett pártfogoltjainak, köztük Thordának is. Az esküvő alkalmából adták ki humanista barátai közül 18-an a házasságkötést köszöntő epigrammagyűjteményüket, amelyet Mattheus Collinus szerkesztett: *De nuptiis clarissimi doctoris Sigismundi Geloi Pannonii et honestissimae puellae Euphemiae* (Prága, 1551).⁴²

Thordát az esküvői kötetben már az eperjesi iskola professzoraként említik.⁴³ Valószínű, hogy már 1545 végén és 1546 elején is eperjesi rektorként működött, ugyanis Johannes Bozonius már a Thorda itáliai útját megelőző időkből tanárának vallja a fenti epigrammakötetben.⁴⁴ Valószínűleg hazatért egy időre a Révay-fiúk mellől, ugyanis 1549-ben az eperjesi tanács Thordának mint eperjesi tanítónak 3 forint segélyt szavazott meg, hogy könyveit hazaszállíttathassa Wittenbergből.⁴⁵ 1551-ben, immár „*publicus professor*”-ként 25 forintot kapott ugyanerre a célra.⁴⁶ Mint eperjesi rektor filozófiát és retorikát is tanított, ugyanis mint e poszton

argenteum deauratum valoris 80 fl. quoad praesentendum”, ld. még az ajándékozást elrendelő királyi utasítást itt: *Melzer*, 1880. 208. p. Az esküvőre ld. még ÖStA FHKA HKA Familienakten, D-T 124 Thorda család iratai, fol. 3r-v, 1550. október 27.

- 42 Zeman és Okál Matthias Collinusnak, a Régi Magyar Könyvtár Joannes Balbinusnak tulajdonítja a szerzőséget, vagy legalábbis ennek orszlánrészét. A költemény részletes elemzését és Matthias Collinus szerepét ld. *Okál*, 1974. 116–123. p. ld. még *Zeman*, 1983. 103. p. *Zeman*, 2003. 39–40. p. Joannes Balbinusra ld. RMK III. 399. és 5363; *Kiss*, 2007. 302. p.
- 43 *De nuptiis clarissimi doctoris Sigismundi Geloi Pannonii et honestissimae puellae Euphemiae Magnifici ac doctiss. D. Georgij Vernheri etc. filiae, epigrammata aliquot, a Boiemis poeticae studiosis scripta. Mattheus Collinus a Choterina Lectori.* Prága, 1551. Az eperjesiek Wittenbergben végzett tanárt akartak, mert látták, hogy Bártfa iskolája hogyan virágzott fel Stöckel Lénárt igazgatósága alatt. A városi iskola Thorda alatt alakult át humanista gimnáziummá: új tantárgyakat vezetett be, és a három állandó tanár (rektor, konrektor, szubrektor) rendszerét is ő rendszeresítette. Ld. *Hörk*, 1896. 35–36. p.; *Szögi-Kónya*, 2012. 31–32. p.; *Gömöry*, 1937. 363. p.; *Zeman*, 1983. 102–103. p.; *Zoványi*, 1977. 223. p. Fraknói szerint 1550–1554 között volt rektor. *Fraknói*, 1874. 170. p.
- 44 *Zeman*, 1983. 103. p.
- 45 Iványi idézi a városi számadáskönyvek vonatkozó bejegyzését: „De adducta supellectili, libris videlicet etc. domini Sigismundi Geloi ex ipsa Viteberga stb. addidit civitas flor. 3.” *Iványi*, 1911. 219. p.
- 46 „pro viatico et vectura ex Italia” *Iványi*, 1911. 219. p.

híres elődjéről emlékezik meg róla egyik versében Bocatius János, a kiváló pedagógus.⁴⁷

Thorda kamarai pályafutása

A kezdetek

Nem tudjuk, hogy Thorda Zsigmond pontosan mikor és hogyan került a Magyar Kamara alkalmazásába, de nagyon valószínű, hogy ebben döntő szerepe volt Wernherrel való kapcsolatának. Az első írásos bizonyíték Thorda kamarai működésére vonatkozóan csak 1553-ból maradt fenn: egy január 19-én kelt királyi utasítás információt kér Thorda korábbi szolgálatairól, ugyanis Wernher már korábban kérte, hogy az uralkodó emelje a kamarai tanácsosai közé.⁴⁸ Sajnos sem az irathoz mellékelte kérelem, sem pedig a kamara válaszirata nem ismert, így korábbi kamarai tevékenysége egyelőre nem bizonyítható.

Mindenesetre Wernher 1553. március 2-án, Thurzó Ferenc kamaraelnöknek szóló levelében jelezte, hogy előző nap kapta meg a király levelét, amelyben tudakozódik Thordáról, hogy méltó lenne-e a kamarai tanácsosi rangra.⁴⁹ Wernher ezt követően leírta, hogy Thordával való személyes kapcsolata miatt az ő ajánlása nem érhet sokat, mégis azt gondolja, hogy veje, ha bármilyen királyi alkalmazásba kerülne, nem válna sem a király, sem a haza és a közügyek szegényére, mert erkölcsös, tehetséges és szorgalmas ember.⁵⁰ Ezért tehát kéri a kamara elnökét,

47 *Gömöry*, 1937. 363–364. p.; *Zeman*, 1983. 104. p.; *Zeman*, 2003. 41. p.

48 „Quomodo nobis ex parte egregii fideli nostri Sigismundi Geloii cum ad servitia nostra, in medium consiliariorum Camerae nostrae Hungaricae assummi, humilime (sic!) supplicatum fuerit. Ex incluso supplici libello fusius cognoscetis, quocirca iniungimus et committimus vobis, ut nos desuper cum consilio et opinione vestra informetis, certioresque faciatis. Executuri in eo clementem voluntatem nostram.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. január 19.

49 „Heri sunt mihi per dominum Georgium Rakowszky redditae literae reverendissimarum dominationum vestrarum, quibus inclusum fuit exemplum literarum regiae maiestatis postulantis se fieri certiozem de Sigismundo Geloio, genero meo, qui sit eidem regiae maiestati ceu dignus loco in consilio Camerae commendatus.” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1553. no. 43., 1553. március 2. Wernher György sárosi prefektus levelei Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

50 „Cum igitur haec ita sese habeant, pacientur eadem me decori habere rationem, cum praesertim non obscurum aut indagatu difficile sit, quibus moribus, quo ingenio, quaeve industria gener

hogy vejét vegye pártfogásába, és támogassa, hogy akár az ő utódként, akár más minőségben alkalmazják a kamaránál.⁵¹

Utóbbi iratból nem derül ki semmi Thorda korábbi kamarai szolgálatairól, viszont ennek alapján elképzelhetőnek tartom, hogy ezt követően nevezték ki nagybányai várnaggyá vagy a Nagybánya ellenőrzésére kiküldendő bizottság egyik biztosává, és esetleg azt is tervbe vették, hogy ha e minőségében beválik, kinevezik Wernher helyettesének. Mindebből arra következtethetünk, hogy a kamara Thorda szolgálatait illető tudakozódására kedvező választ kaptak, vagyis valószínű, hogy Thorda már 1551 körül, eperjesi rektori tisztsége elhagyása után nem sokkal a Magyar Kamara látókörébe került.

Thorda Eszék Ádám máramarosi sókamarás 1553. május 20-án kelt jelentése⁵² Thordát mint a király nagybányai megbízottját említi, aki lemondott korábbi nagybányai hivataláról, minden bizonnyal a várnagyságról. Talán e megbízatásával összefüggésben kerülhetett szóba kamarai tanácsosi kinevezése.⁵³

Tanácsosi kinevezésének időpontjára vonatkozóan két másik, néhány évvel későbbi dátum is felmerült. Gecsényi Lajos és Kenyeres István 1560-ra datálja kinevezését, ugyanakkor az 1561-es dátumot támasztja alá egy fizetési jegyzék, amely a Magyar Királyság tisztviselőinek díjazását tartalmazza az írnoktól egészen a nádorig.⁵⁴ Ez utóbbi szerint Thorda 1561-től évi 400 forintos fizetéssel működött mint a Magyar Kamara tanácsosa.⁵⁵ A dokumentum alapján feltételez-

meus sit praeditus. Mihi quidem sic certe videtur, si ad servitia regiae maiestatis suae in camera sive extra cameram adscitus, aut ad aliquam reipublicae partem admotus fuerit, eum nec regiae maiestati inutilem servitorem, nec reipublicae ac patriae inglorum esse futurum.” uo. 1553. no. 43., 1553. március 2. Wernher György sárosi prefektus levele Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

51 „Hoc tantum reverendissimum egregium dominationis vestras valde rogo, ut si animum regis ad tribuendum ei aliquem in suis ministeriis locum inclinare cognoverint, summo studio efficere contendant, ut si in Cameram recipiendus videbitur, in meum recipiatur locum, aut si quae aliae tradendae videbuntur ei partes, ut hic quoque in reliquis meas functiones succedat, vel ut utroque potius potius.” uo. 1553. no. 43., 1553. március 2. Wernher György sárosi prefektus levele Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

52 uo. 1553. május 20. Eszék Ádám máramarosi sókamarás jelentése a Magyar Kamarához

53 „...dominus Sigismundus commissarius sacrae regiae maiestatis Rywlenensis se absolverit a negotio Rywlyensi...” uo. 1553 no. 80., 1553. május 20. Eszék Ádám máramarosi sókamarás jelentése a Magyar Kamarához

54 *Kenyeres*, 2002. 586. p.; *Gecsényi*, 2008/1. 482. p. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz.

55 Uo. 1725. t. sz. fol. 207r-v.

hetjük, hogy Thorda első említése azért éppen 1561-re esik, mert ekkor lett tanácsos.

A feljegyzés korábbi évek tisztségviselőinek adatait is tartalmazza, tehát joggal vetődik föl a kérdés, hogy az 1553-ban már bizonyosan a Magyar Kamaránál működő Thorda miért csak 1561-től szerepel benne. A válasz talán az lehet, hogy a jegyzék készítője bizonyos mértékig önálló kormány szervnek tekintette a felső-magyarországi jövedelemigazgatóságot, ahol Thorda korábban működött, ezért nem tüntette fel annak alkalmazottait. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy az iratban Thorda elődje, Wernher sem szerepel, holott az ajtónállók és írnokok éves fizetéséről és pályájáról is részletes adatokat közöl.

Thorda Zsigmond Nagybányán

Annyi bizonyos, hogy Thorda valamikor 1551 és 1553 között (egyelőre pontosabb dátum nem ismert) megvált eperjesi rektori tisztségétől: ekkortájt Nagybányán működött, mint várnagy. Erről egyrészt Haller Péter erdélyi kincstartó Erdély bevételeiről és kiadásairól készített számadáskönyve tanúskodik, másrészt az is bizonyítja, hogy Thorda tagja volt az 1553-ban Felső-Magyarország és Erdély jövedelmeinek kivizsgálására kiküldött bizottságnak. Előbbi feljegyzés szerint 1553. április 28-án Thorda Zsigmondnak 134 forintot és 70 dénárt fizetett ki a kincstartó a nagybányai vár karbantartására és a katonák fizetésére.⁵⁶ Elképzelhető tehát a korábbi adatok ismeretében, hogy az esztendő januárjában a Magyar Kamara azért érdeklődött korábbi szolgálatairól, hogy eldöntsék, méltó-e a nagybányai várnagyságra.

Thorda 1553-ban már nagybányai várnagyként segítette a felső-magyarországi jövedelmek és a nagybányai kamara ellenőrzésére kiküldött bizottság működését, miként az kiderül I. Ferdinánd 1553. július 16-án Wernher Györgynek, Francisci Tamásnak és Thorda Zsigmondnak kiadott instrukciójából, amelyben részletezték a biztosok feladatait.⁵⁷

56 „Sigismundo Geloo ad conservationem castelli Ryvuliensis solutionemque militum illi existentium solutio floreni 134 denarii 70.” Haller Péter kincstartó számadáskönyve Erdély bevételeiről és kiadásairól, 1552. október 21–1553. október 21., 231. p. Kiadás: *Oborni*, 2002. 196–234. p.

57 MNL OL E 136 Diversae instructiones, 4. köt. 1553. július 16. “Instructio fidelibus nostris egregiis Georgio Vernhero, et Thomae Francisci, consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, et Sigismundo Thorda de de Gialu, commissariis nostris ad civitatem et Cameram nostram Rivuli

A nagybányai jövedelmek felmérésére azért kerülhetett sor, mert Erdély nem sokkal korábban, 1551-ben Ferdinánd hatalma alá jutott, Izabella királyné pedig az év augusztusában távozni kényszerült Erdélyből. Ferdinánd, amint az közismert, az esztendő decemberében meggyilkoltatta Fráter Györgyöt,⁵⁸ majd neki látott újonnan szerzett országa megszervezésének. Ennek pedig első lépése volt, hogy felmérte a rendelkezésére álló vagy állítható jövedelmeket. Nagybánya különösen jelentős volt arany- és ezüstabányászata miatt.⁵⁹ Ferdinánd tehát 1552-ben kiküldött egy bizottságot azzal a feladattal,⁶⁰ hogy biztosai vizsgálják meg a bányaváros helyzetét, majd jelentésük alapján megfogalmazta reformjavaslatait és további kérdéseit, és ezek végrehajtására, illetve kiderítésére újabb bizottságot küldött ki.⁶¹

A biztosok feladata ezúttal egészen pontosan az volt, hogy mérjék fel a felső-magyarországi és erdélyi bányák jövedelmeit, illetve ahol pillanatnyilag nem folyik művelés, annak újbóli beindítására tegyenek javaslatokat az uralkodónak; ezzel összefüggésben mérjék föl azt is, hogy mely birtokos mentes az urbura fizetése alól, és annak mentessége jogos-e.⁶²

Az instrukció különösen részletesen rendelkezett a nagybányai bányaműveléssel kapcsolatban, aminek — a város jelentősége mellett — az volt az oka, hogy

Dominarum, et alia diversa loca.” fol. 77–84. Kiadás: *Engel*, 1801. 67–78. p., ld. még *Oborni*, 2002. 71. p.

58 *Oborni*, 2002. 34–37. p.

59 Nagybánya kiemelkedően gazdag lelőhely volt, ahol aranyat és ezüstöt is bányásztak, méghozzá igen nagy mennyiségben. Fráter György is felismerte a bányaváros jelentőségét, ezért sánccal erősítette meg a települést, és az sem lehetett véletlen, hogy az állandó pénzhiánnyal küszködő Ferdinánd több bizottságot is kiküldött az itteni bányaművelés újraindítására. Wernher már 1552-ben járt itt egy másik bizottság tagjaként (Bornemissza Pál veszprémi, később erdélyi püspökkel), de nem sikerült újraindítani a bányaművelést, ezért újabb bizottságot küldött ki az uralkodó. Az előbb említett instrukció címében is kizárólag Nagybánya szerepel név szerint, holott tucatnyi más bányavárost is meg kellett vizsgálniuk a biztosoknak. *Oborni*, 2002. 70. p., ld. még *Oborni*, 1996. 166. p. jegyz.

60 *Oborni*, 2002. 47. p.

61 MNL OL E 136 Diversae instructiones, 4. köt. 1553. július 16. “Instructio fidelibus nostris egregiis Georgio Vernhero, et Thomae Francisci, consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, et Sigismundo Thorda de Gyalu, commissariis nostris ad civitatem et Cameram nostram Rivuli Dominarum, et alia diversa loca.” fol. 77–84. Kiadása: *Engel*, 1798. 67–78. p. ld. még *Oborni*, 2002. 71. p.

62 *Oborni*, 2002. 119., 252. p.

Ferdinánd a biztosok előző évi jelentéséből és Haller Péter kincstartó jelentéséből már pontosan ismerte a helyi problémákat.⁶³

Az instrukció Wernher és Franciscit tanácsosokként (consiliarius), míg Thordát „csak” biztosként (commissarius) említi, ami megerősítőleg utal arra, hogy ő ekkor még nem állt a kamara állandó alkalmazásában, és szinte bizonyos, hogy még nem volt tanácsos.⁶⁴ Thordának az instrukció szerint Nagybányán kellett csatlakoznia apósához és Franciscihez, hogy segítségükre legyen a bánya és környéke megismerésében.⁶⁵ Érdemes hangsúlyozni, hogy a nagybányai ügyekben nagyon fontos szerepe lehetett Thordának, aki jóval régebben tartózkodott itt, mint a másik két biztos, tehát jobban ismerte a helyi viszonyokat és azokat, akikkel együtt kellett működniük a bejárás során. Mivel a nagybányai várban kapott helyet a kamaraház, minden bizonnyal pontos ismeretekkel rendelkezett a fémművelésről is.⁶⁶

Az uralkodó meghagyta a biztosoknak, hogy a bíróval és az esküdtekkel együttműködve mérjék fel a helybeli és környékbeli bányák (különösen Felsőbánya) helyzetét, és ahol a művelést valami akadályozza, tegyenek róla jelentést az uralkodónak és fogalmazzanak meg javaslatokat a probléma megoldására.⁶⁷ A biztosok feladata volt továbbá, hogy nevezzék ki a nagybányai bányakama-

63 Wernher György felső-magyarországi jövedelemigazgató és Bornemissza Pál veszprémi püspök jelentése az erdélyi pénzügyi helyzetről, 1552. Kiadása: *Engel*, 1798. 22–43. p.; *Engel*, 1801. 6–31. p.; Oborni Teréz monográfiájában több helyen is kiegészítette a fenti, részleges kiadványt az eredeti irat alapján. Ld. pl. még Haller Péter szebeni polgármester levele I. Ferdinándnak, Nagyszében, 1552. december 16. Kiadása: *Oborni*, 2002. 153–156. p. Az alábbi levelekben jelentésekre, felmérésekre is hivatkozik: Haller Péter kincstartó levele I. Ferdinándnak, Kolozsvár, 1553. január 27., kiadása: *Oborni*, 2002. 158–159. p.; Haller Péter kincstartó levele I. Ferdinándhoz, kiadása: *Oborni*, 2002. 159–163. p., ld. még *Oborni*, 2002. 67–69., 172–173. p.

64 „Instructio fidelibus nostris egregiis Georgio Vernhero, et Thomae Francisci, consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, et Sigismundo Thorda de Gialu, commissariis nostris ad civitatem et Cameram Rivuli Dominarum, et alia diversa loca [kiemelés tőlem].” (A továbbiakban Instructio.) MNL OL E 136 Diversae instructiones 4. köt. 1553. július 16. fol. 77r. Kiadása: *Engel*, 1801. 67–78. p.

65 „Inde pergant commissarii nostri [ti. Wernher és Francisci] ad civitatem nostram Rivulum dominarum, ibique primum fidelem nostrum egregium Sigismundum Geloum, qui nostro nomine eius loci castellum teneat, ad se vocent, et ab eo qui sit praesentis civitatis status, cognoscant, ut hoc melius sciant actiones suas, quibus idem interesse debet, instituere et rebus praesentibus conformare.” MNL OL E 136 4. köt. 1553. július 16. Instructio i. m. Uo. fol. 77r.

66 Uo. fol. 77v.

67 Uo. 77r-v, 79v–80r, 82v.

ra élére Szűcs Vincét (aki az előző évben Besztercebánya szenátora volt), visszaélései miatt foglalják le elődje, Szentgyörgyi Péter deák minden vagyonát, őt magát pedig vegyék őrizetbe, ezen felül a többi pozícióra is keressenek alkalmas embereket.⁶⁸ Szűcs mellé egy számtartó is került.⁶⁹ A megbízottaknak ügyelniük kellett arra, hogy a bánya működésének részleteit írásban rögzítsék, és intézkedjenek arra nézve, hogy az hatékonyabb legyen (az instrukció részletesen rögzítette az egyes munkafázisokat is).⁷⁰ Nagybánya már egy ideje nem fizetett cenzust és subsidiumot a királynak, aminek jogosságát is meg kellett vizsgálni.⁷¹ A biztosoknak újra érvényt kellett szerezniük a királyi nemesérc-monopóliumnak, és gondoskodniuk kellett az urbura beszédéséről is.⁷² Az arany és ezüst szétválasztását, vagyis az arany finomítását végző officina separatoriát a selmeci kamarában használatos módszer követésére utasították. Ezen túlmenően az utasítás részletesen szabályozta a kamarában folytatott egyes munkafázisokat, az ezek elvégzésére kijelölt tisztségviselők munkáját és fizetését.⁷³ A kamarásnak arra is ügyelnie kellett, hogy az itt vert aranyak ugyanolyanok legyenek, mint a körmöci-ek. A rendelkezés meghagyta, hogy a cementációt, azaz aranyfinomítást többször kell elvégezni, mint korábban, és nem csak akkor, amikor pénzt vernek, hanem kifejezetten az ezüstpénzveréshez szükséges ezüst kinyerése céljából is.

A városban nem sokkal korábban pártviszály miatt gyilkosságokra is sor került, amely ügyekben a biztosoknak nyomozniuk kellett, és újra békét kellett teremteniük a polgárok között.⁷⁴ A megbízottak feladata volt továbbá, hogy mérjék fel a város erődítményeinek állapotát és felszereltségét, valamint gondoskodjanak arról, hogy a szükséges eszközökből elegendő mennyiségű álljon rendelkezésre.⁷⁵ Ezekben a munkálatokban szintén jelentős szerepe lehetett Thordának mint várnagynak.

A bizottság jelentése egyelőre nem ismert, így nem tudhatjuk, hogy mi valósult meg az uralkodó rendelkezéseiből. Az egyetlen, amit tudhatunk az elkövetendő eseményekből, hogy Szűcs Vince valamilyen okból hamarosan távozt.

68 Uo. 77v, 79r, 80r; *Oborni*, 2002. 71., 96. p.

69 *Oborni*, 2002. 71. p.

70 MNL OL E 136 4. köt. Instructio i. m. fol. 79r–81v. Kiadása: *Engel*, 1801. 67–78. p.

71 Uo. fol. 82v.

72 *Oborni*, 2002. 71. p.

73 Ld. még *Ember*, 1946. 501–503. p.

74 MNL OL E 136 4. köt. Instructio i. m. fol. 79r–81v., 82r. Kiadása: *Engel*, 1801. 67–78. p.

75 MNL OL E 136 4. köt. Instructio i. m. fol. 82v.

hatott a nagybányai bányakamara éléről, ugyanis 1554. február 12-én Wernher a Magyar Kamara figyelmébe vejét ajánlotta a megüresedett pozícióra.⁷⁶ Wernher ekkor Thordát küldte a kamarához beszámolni a Nagybányán végzett munkálatakról, és talán azért is, hogy „bemutatkozzon”, vagyis feltehetően már ekkor elhatározta, hogy valamilyen komolyabb kamarai pozícióhoz juttatja. 1554. március 22-i keltezéssel ránk maradt egy irat, amelyben Wernher kifejezetten ajánlja az uralkodó figyelmébe Horváth Péter bírót vagy Thorda Zsigmondot a korábbi nagybányai kamaragróf, Francisci Tamás helyére.⁷⁷ Thorda nem nyerte el az állást, ugyanis jóval fontosabb pozícióra jelölte ki az uralkodó.

Thorda coadjutori működése

Thorda pályájának következő állomása az volt, hogy kinevezték apósa, Wernher György felső-magyarországi jövedelemigazgató coadjutorává, azaz segítőjévé, valamint sárosi prefektussá.⁷⁸ Ennek előzménye az volt, hogy Wernher öregségére és betegségére hivatkozva felmentését kérte a királytól,⁷⁹ amelyet az megtagadott ugyan, de hogy terhein könnyítsen, 1553. július 24-én kelt rendeletében segítőtársat nevezett ki mellé, akivel osztozhatott a feladatokon.⁸⁰

76 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1554 no. 9. 1554. február 12. Wernher György jelentése a Magyar Kamarához.

77 „...vacatio praefectura castelli et Camerae Rivuli Dominarum, de cuius loci statu nemo alius facile melius quam Sigismundus loqui...” uo. 1554. no. 9. 1554. február 12. Wernher György jelentése a Magyar Kamarához., l. még ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 405-408. Wernher levele I. Ferdinándhoz, 1554. március 22.

78 *Kenyeres*, 2003. 74. p.; *Sarusi Kiss*, 2008. 79. p.; *Gecsényi*, 2010. 16. p.; *Gecsényi*, 2008/2. 163. p. Sárosi prefektusságára ld. *Kenyeres*, 2002. 521. p.

79 „Nam ut diutius haec saxa versem, in quibus tot annos volvendos vitam et valetudinem meam cum nullo meo fructu attrivi, id a me fieri nequaquam potest. Ero autem ei libenter adiumento in omnibus quae quidem a me praestari poterint, et quod mihi restat aevi minus erit molestum, si mihi ipsius, filiaeque meae charissimae, et nepotum consuetudine hic frui licebit.” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1553. no. 43. 1553. március 2., Wernher György sárosi prefektus levele Thurzó Ferenchez, a Magyar Kamara elnökéhez.

80 Az irat maga nem ismert, csupán a segédkönyvekben szereplő regesztája maradt ránk: „Scepusiensibus in negotiis expediendis Geloii Sigismundus Georgio Wernher adiungendus”; „Geloii Sigismundus in expediendis negotiis Scepusiensibus Georgio Wernher adiungendus”; MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. július 24.; ld. még *Szűcs*, 1990. 11. p. „Cum egregius fidelis nobis dilectus Georgius Vernerus consiliarius noster, nobis iam ab aliquot annis fidelem operam, fidem, ac diligentiam in seriis nostris, praesertim autem superiore elapso

Wernher jelentései tanúbizonysága szerint ekkor még, hajlott kora ellenére is, meglehetősen tevékeny volt: havonta több jelentést is küldött Bécsbe, ezek között számos nemcsak beszámoló jellegű volt, hanem reformjavaslatokat is tartalmazott, köztük az egyik legérdekesebb javaslata egy felső-magyarországi pénzverde létrehozására vonatkozott.⁸¹ Tehát elmondható, hogy az adminisztratív feladatokat még mindig el tudta látni. Tisztán látta a pénzügyigazgatásban meglévő problémákat is, például hogy Felső-Magyarországon gyakran ütközött nehézségekbe a különböző adók beszedése.⁸² Ekkor még hosszabb utazással járó kiküldetésekre is vállalkozott: egyik levelében az előző évi nagybányai kiküldetéséről összeállított jelentéséről is értekezett.⁸³

Egy segítőtárs kinevezése mindenesetre nem volt indokolatlan: Wernher páratlan hatékonyságának csökkenésére utal, hogy egy 1554. május 26-án kelt királyi rendelet a felső-magyarországi jövedelemforrások vizsgálatára utasította a Magyar Kamara tisztviselőit arra hivatkozva, hogy a Magyar Kamara semmit nem tud a terület jövedelmeiről, mert a tisztviselők már évek óta nem számoltak el.⁸⁴ Az uralkodó egyúttal felszólította a szóban forgó felső-magyarországi tiszt-

anno, Transylvanicis et quidem difficillimis negotiis impenderit. Imminente autem, vel potius consecuta iam senecta, atque etiam accedente corporis valetudine, qua se propter continuos et exhaustos labores, viribus pene destitutum conqueritur, nos summis precibus interpellaverit, eum eum iis curis liberare vellemus... Cui nos, ut onus tam arduum etiam, senex et valetudinarius perferre posset, generum ipsius Sigismundum Tharda (sic!), socium scilicet curarum et laboris, ut scitis adiunximus.” uo. 1553. augusztus-december, 1553. szeptember 2. Ld. még *Gecsényi*, 2008/2. 163. p.; *Zeman*, 1983. 104. p. *Szűcs*, 1990. 11. p. Téves tehát Hörk azon állítása, amely szerint 1556-tól dézsmaszedő (hivatkozási alap egy levél, amelyben 51 forintot nyugtáz), ld. még *Fraknoi*, 1874. 170. p. (1554-et említ)

- 81 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1553. no. 8. 1553. január 13. Wernher György jelentése a Magyar Kamarának a felső-magyarországi gazdasági helyzetről.
- 82 Pl. uo. 1554. no. 67. 1554. október 6. Wernher György Was László erdélyi kincstartói hivataláról való lemondásáról, valamint a Murány várához tartozó tizedek begyűjtésének és a vár ellátásának nehézségeiről tesz jelentést; uo. 1554. no. 89. 1554. december 22. Wernher György a Gömör és Szabolcs megyei dica behajtásának nehézségeiről, valamint a Kassán állomásozó katonaság zsoldjáról tesz jelentést.
- 83 uo. 1554. no. 9. 1554. január 31. Wernher György jelentése a Magyar Kamarához az erdélyi kiküldetéséről összeállítandó jelentéséről és a felső-magyarországi gazdasági helyzetről; MNL OL E 136 Diversae instructiones, 1553. július 16. Instructio i. m. fol. 79r–81v. Kiadása: *Engel*, 1801. 67–78. p.
- 84 „Cum necessitates nostra summopere postulet, diligentem inquisitionem in districtu Cassoviensi fieri, super tricesimis, decimis, proventibusque regalibus, ac arcis Saros, itemque super praepositura Mislensia et aliis beneficiis distractis, similiter super urburis, Thelkibanya, Guncz,

viselőket, hogy számoljanak el a kamarával. Meg kell azonban jegyezni, hogy az információhiány oka a politikai bizonytalanság és a pártharcok éppúgy lehetnek, mint Wernher öregsége és betegsége. Mindemellett kétségtelenül az is nagy szerepet játszhatott a királyi rendelkezés kiadásában, hogy az idősödő Wernher élete utolsó éveiben már nem tudta olyan kiválóan ellátni nehéz hivatását, mint korábban.

Az uralkodó 1553. szeptember 2-án arra utasította a Magyar Kamarát, hogy mielőbb dolgozzon ki instrukciót a szolgálatba lépő Thorda számára, vagyis egyértelműen a kamara fennhatósága alá rendelte Wernher és Thordát is, noha Wernher korábban szélesebb hatáskörrel rendelkezett egy átlagos kamarai tanácsosnál.⁸⁵ Thorda 1554 januárjában foglalta el hivatalát; egyelőre instrukció nélkül működött, valószínűleg Wernheréhez hasonló jogkörrel.⁸⁶ A helyzet 1554. május 26-ig nem rendeződhetett véglegesen, ugyanis ekkor az uralkodó ismételten rendelkezett arról, hogy Thordát Wernher mellé rendeli mint segítőtársat,⁸⁷ és újból utasította a Magyar Kamarát, hogy adjon ki számára instrukciót.⁸⁸

Thorda instrukciója 1554. május 20-án kelt (tehát az uralkodó néhány nappal később, 26-án kelt rendelete kibocsájtásakor még nem tudhatott arról, hogy a Ma-

Maromarusch, Rivulo Dominarum, et ultra citraque Tibiscum dicatoribus, iniungimus et committimus vobis, quatenus hoc negotium inquisitionis, per capitulum, et iuxta consuetudinem regni, quamprimum fieri ordinetis. Et quia etiam informati sumus, officiales in iisdem partibus existentes, per aliquot annos nullam rationem reddidisse. Quamobrem vos de statu, conditione, atque proventibus illius regionis nihil cognoscere neque statuere potuimus...” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1554. május 26., ld. még *Szűcs*, 1990. 11. p.

85 „Verum cum propter haec ardua et periculosa tempora necessum sit, ut modum et instructionem praescriptam eorum, quae illi agenda incumbunt, necessitasque postulat, habeat, de quo etiam vehementer orat, et praecatur. Iniungimus vobis, deliberato negotio, instructionem eiusmodi concipi, quamprimum curetis, et ad nos postea transmittatis, ut eam revidere, et de toto negotio, tanto melius, et commodius statuere possimus.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1553. szeptember 2.

86 *Szűcs*, 1990. 11. p.

87 „Insuper cum nos gratiose decreverimus, consiliario nostro Georgio Vernero, generum suum Sigismundum Geloum in officio adiungere.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1554. május 26.

88 „Volumus ut ipsi ex camera nostra, vestrae administrationis omnino dependant, nihilque absque scitu, vel commissione vestra, in conducendis officialibus, aut aliis arduis negotiis, agant, nec tractent. Et desuper quo pacto ipsi se, in functione huiusmodi officii gerere debeant, instructiones consignetis.” uo. 1554. május 26.

gyar Kamara már elkészítette számára az iratot).⁸⁹ A dokumentum szerint az uralkodó azért éppen Thordát választotta, mert „hű, szorgalmas és ügyes,”⁹⁰ azonban nyilvánvalóan fontos volt Wernher támogatása és vele való rokoni kapcsolata is.

Ferdinánd nem önálló kormány szervet kívánt felállítani, hanem a Magyar Kamara — Ember Győző szavait idézve — „kihelyezett tagozatát” látta az újonnan létrehozott hivatalban. Erre utal például az az utasításban megfogalmazott kitétel, miszerint a nehezebb kérdésekben a tisztségviselők forduljanak a Kamarához, és mindenben tartsák magukat a Kamara rendelkezéseihez.⁹¹ A valóságban a helyzet ennél jóval bonyolultabb volt: bár Thorda elszámolással tartozott a Magyar Kamarának, az instrukcióban kijelölt feladatait önállóan — persze Wernher egyetértése mellett — láthatta el, és nem kellett mindenben a kamara jóváhagyását kérnie sem intézkedései végrehajtása előtt, sem pedig azoknak utólagos jóváhagyására nem volt kötelezve. Gyakorlatilag tehát önálló igazgatási szerv jött létre, ha az formálisan elszámolással tartozott is a Magyar Kamarának. Ezt bizonyítja az is, hogy az uralkodó familiárisok helyett állandó, fizetett alkalmazottakat bocsájtott rendelkezésére.

Az instrukció nem írta körül, hogy Thordának pontosan mely kérdésekben kell kikérnie a kamara tanácsát, ami tág mozgásteret biztosított számára. Az a tény, hogy az uralkodó közvetlenül Thordához is intézett rendeleteket,⁹² arra enged következtetni, hogy az új hivatal nem kizárólag a Kamarának volt alárendelve, hiszen félig-meddig az uralkodótól függött.⁹³

Változást jelentett az eddigiekhez képest — ti. amikor Wernher familiárisai intézték az ügyeket –, hogy Thorda keze alá hivatalnokokat, egy pénztárost (perceptort) és egy írnokot (scribát) rendelt az uralkodó.⁹⁴ Az alkalmazottakat Thorda fogadhatta fel a kamara egyetértésével. Thorda, ha szükségét látta, Wernher jóváhagyásával felfogadhatott egy személyt az urburák collectorául is;

89 MNL OL E 136 Diversae instructiones I. köt. fol. 71r–75r, 1554. május 20.; *Okál*, 1974. 125. p.; *Ember*, 1946. 148–150. p.; Zoványi tévesen királyi kamaraigazgatói tisztségről beszél. *Zoványi*, 1977. 223. p.

90 „...confisi de fidelitate, industriae, dexteritate ipsius Sigismundi eum profato Vernero in coadiutorem adiungendum esse duximus...”. MNL OL E 136 Diversae instructiones I. köt. fol. 71r

91 *Ember*, 1946. 148. p.; *Szűcs*, 1990. 12. p.

92 MNL OL E 136 Diversae instructiones I. köt. fol. 73v.

93 Szűcs Jenő szerint Thorda és hivatala kizárólag a kamarától függött. *Szűcs*, 1990. 12. p.

94 MNL OL E 136 Diversae instructiones I. köt. fol. 73r-v. *Szűcs*, 1990. 11. p.; *Ember*, 1946. 148. p.

az ő kinevezésébe a kamara semmilyen bebeszólással nem bírt.⁹⁵ A tokaji só szállítására is ki kellett valakit neveznie, azonban itt az instrukció nem fogalmazta meg pontosan, hogy az illetőt kinek kellene kiválasztania. Ezek a tisztviselők természetesen Thordának tartoztak elszámolással, akinek csak egy összesített számadást kellett időről időre elküldenie a kamarának. A fentiekből is kitűnik, hogy mennyire kiforratlan volt a gazdaságirányítás újonnan bevezetett rendszere: nem egységesen nevezték ki a tisztségviselőket, és azt sem tisztázták, hogy a Magyar Kamara pontosan mibe szólhat bele.

Thorda feladata volt a Felső-Magyarországon működő kamarai tisztviselők számadásainak ellenőrzése, de az elfogadásukkal kapcsolatos döntés már a Magyar Kamarát illette.⁹⁶ A gyakorlatban Thordáéknak nagyobb hatáskörük volt, hiszen ők választották ki a harmincadosokat, a sóhivatalnokokat, a decimatorokat, az urbura beszédőt és a dicatorokat, a kamarai uradalmak tisztviselőit, noha később a Magyar Kamara nevezte ki őket a tisztségekre.⁹⁷ Thorda és Wernher tartották ezekkel a tisztségviselőkkel a kapcsolatot, számadásaikat ők ellenőrizték, szükség esetén visszaküldték javításra; a Magyar Kamara távol volt, így aligha tehetett egyebet, minthogy jóváhagyta a formálisan neki alárendelt szerv intézkedéseit.⁹⁸

Az instrukcióban foglaltak szerint Thorda és Wernher nemcsak az elszámolások okán érintkeztek a hivatalnokokkal: feladatuk volt, hogy a haszontalan vagy hanyag hivatalnokokat távolítsák el, és állítsanak a helyükre hűségeseket és szorgalmasabbakat, illetve ahol szükséges, az üresedésben lévő pozíciókat maguk töltsék be (pl. decimatrok, dicatorok).⁹⁹

Thorda feladata volt továbbá a kassai lovas és gyalogos katonaság számba vétele és zsoldjának kifizetése is a kamara által beszédett tizedjövödelmekből.¹⁰⁰

95 Uo. fol. 73v.

96 *Ember*, 1946. 148–149. p.

97 Uo. 149. p.

98 Uo. 148–149. p.

99 „...fideles officiales adhibeantur, inutiles aut neglogentes officio removeantur, et in talium locum constituentur, fideles et diligentes...”, „Praterea cum singulis annis decimae certae emi nostro nomine soleant, ad necessitates scilicet arcium nostrarum Saaros et Mwrans ac civitatis Cassoviensis, curabit idem Sigismundus cum scitu et consilio Georgii Wernheri, ad quaevis loca fideles et idoneos decimatores deligere, et advertere...”, „...debebit Sigismundus de consilio Vernerii designare et deligere ad curandam collectionem subsidiorum per comitatus citra et ultra Tibiscum situs...”. MNL OL E 136 *Diversae instructiones* 1. köt. fol. 71v

100 *Ember*, 1946. 149. p.; *Szűcs*, 1990. 14. p.

Az instrukció nem jelölte ki pontosan Thorda illetékességét; csupán annyit mondott, hogy a Tiszán inneni és túli megyékre terjed ki, és ezt is csak a subsidiummal kapcsolatban fogalmazta meg.¹⁰¹ Ember Győző szerint valószínűleg a későbbi Szepesi Kamara fennhatósága alá tartozó területről lehetett szó, úgy vélem azonban, hogy azért sem jelölték ki a konkrét területet, mert a politikai és katonai szempontból is bizonytalan helyzetben akár hétről hétre változhatott az a terület, amelyre Ferdinánd hatalma ténylegesen kiterjedt, így nem volt értelme a pontos körülírásnak. Szűcs Jenő a kérdésben árnyaltabban fogalmazott, szerinte a határok csak nyugat felé voltak állandóak, amennyiben a legnyugatibb megyék Szepes, Gömör és Borsod voltak, déli és keleti határait pedig az időről időre változó politikai és katonai viszonyok szabták meg.¹⁰² Szerinte a Thorda-féle hatóság alá valószínűleg Szabolcs, Szatmár, Bereg és Ugocsa megyéket rendelték, de igényként mint szélső határok felbukkanhattak Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna, sőt Bihar, Zaránd, Békés, Csongrád és Temes megyék is, minthogy a területek hadiadóját, legalábbis részben, néha be is tudta hajtani az új kamarai igazgatóság.

1556 után a korábban inkább Ferdinándhoz húzó Tisza menti megyék (elsősorban Bereg, Ugocsa, Szabolcs és Szatmár) kisebb-nagyobb mértékben az Erdélyt is uraló II. János választott király kezén voltak, sőt néhány jelentős felső-magyarországi vár is, például Munkács és Tokaj.¹⁰³ Más években Ferdinánd hatalma terjedt ki Közép-Szolnok, Kraszna és Bihar megyék területére. 1557-ben az északkeleti országrész Munkácson és néhány erősségen kívül Ferdinánd birtokában volt.¹⁰⁴ 1564 végére János Zsigmond területe jóformán Kassáig terjedt, amíg 1565-ben Schwendi Lázár főkapitány ismét meg nem hódította Tokajt, Szerencset, Szatmárt és más végvárakat.¹⁰⁵ Máramaros megye Huszt várával és sóbányáival korábban Wernher felügyelete alatt állt, majd az igazgatóságé alatt 1557-ig, amikor is II. János kezére jutott. 1552-től a felső-magyarországi igazgatóság illetékessége alá tartozott az országrész egyetlen igazán jelentős arany- és ezüstbányája, Nagybánya.

101 „...comitatus citra et ultra Tibiscum...”. MNL OL E 136 Diversae instructiones 1. köt. fol. 72v. *Ember*, 1946. 149. p.

102 *Szűcs*, 1990. 13. p.

103 *Lukinich*, 1918. 79–82. p.

104 Uo. 84–88. p.

105 Uo. 112–118., 120–121. p.

Az instrukció szerint a jövőben Wernher mint felügyelő (superintendens) működhetett tovább, Ember Győző szerint egyre inkább csak tanácsadással foglalkozott, az ügyeket a gyakorlatban Thorda intézte.¹⁰⁶ Az irat minden pontnál elismétli, hogy Thorda feltétlenül kérje ki Wernher tanácsát, amely intézkedéssel az lehetett a király célja, hogy Thorda fokozatosan tanuljon bele jövőendő feladataiba apósa oldalán. Ha megvizsgáljuk az utasításokat és az instrukciókat, láthatjuk, hogy Wernher ezekben az években már nem kapott újabb feladatokat, különösen nem olyanokat, amelyek hosszadalmas utazással jártak volna együtt. Az utolsó esetek egyike, amikor még segítségéhez folyamodtak: 1555. április 9-én egy királyi utasítás elrendelte, hogy a Sáros megyében és másutt beszdedett decimát és dicát Wernherrel számolják el.¹⁰⁷

Wernher korabeli jelentéseiből kitűnik, hogy — a szakirodalom megállapításától eltérően — egészen 1556 májusáig, vagyis még néhány héttel halála előtt is meglehetősen aktívan dolgozott, havonta több jelentést is készített az általa elintézett ügyekről. Ha megvizsgáljuk az ezekben az években kelt jelentéseket, láthatjuk, hogy továbbra is maga intézte az ügyek jelentős részét, és leginkább a hosszas utazással járó kiküldetéseket engedte át vejének. Wernher intézkedett Nagybánya ügyeiben annak ellenére is, hogy korábban Thorda szolgált ott, mint várnagy, de vele számoltak el a dicatorok, és neki tett jelentést a murányi vár állapotának vizsgálatára kiküldött bizottság is, — hogy csak néhány példát említsék.¹⁰⁸ Thordát csak elvétve említették ezekben a jelentésekben, például amikor Wernher leírja, hogy vejének és neki is nehézséget okozott a kassai katonaság zsoldjának előteremtése.¹⁰⁹

106 *Ember*, 1946. 148. p.

107 Az irat maga elveszett, csupán segédkönyvi bejegyzések tájékoztatnak egykori létezéséről: „Decimas et dicas quad perceptas ex Sarossiensis, et aliis comitatibus cum Georgio Verner capitaneus ineundus praecipitur”, „Dicas et decimas quoad perceptas a Sarossiensis et aliis comitatibus cum Georgio Verner capitaneo ineundus praecipitur”. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1555. április 9.

108 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1554. no. 58. 1554. augusztus 28. Wernher György jelentése Murány várának helyzetéről; uo. 1554. no. 64. 1554. szeptember 24. Wernher levele a váradi püspökhöz a tiszántúli dica behajtása és Gyula vár őrségének fizetése tárgyában; uo. 1554. no. 68. 1554. október 10. Wernher jelentése a nagybányai nemesfémhányásatról, -feldolgozásról és pénzverésről.

109 „Maximae molestiae exhibentur Sigismundo genero meo ac mihi quoque a militibus Cassoviae stipendia sua importunissime flagitantibus, quia vero hic nondum est quod eis detur, et quod proveniret ex quatuor comitatibus Cassoviam deputatis...” uo. 1554. no. 89. 1554. december 22.

A Thordára osztott feladatok többsége nemcsak sok utazással járt, hanem főként a katonaság ellátását célozta meg. Egy 1554. július 22-én kelt instrukció szerint Thorda ekkor teljesítette első önálló kiküldetését: az uralkodó ugyanis elrendelte, hogy mérje fel Kassán a püspöki tizedeket és a város állapotát, valamint az ottani katonák helyzetét.¹¹⁰ Jelentéseinek tanúbizonysága szerint Thorda eleget is tett az uralkodó által rábízott feladatnak, részt vett Kassa várának katonai szemléljén, és felmérte a felső-magyarországi dica helyzetét is.¹¹¹ A következő évben, 1555-ben ismételten átvette apósától a felső-magyarországi hadiadó felméréseinek gondját, valamint ő utazott el az egri vár vizsgálatára is.¹¹² 1555. június 5-én az uralkodó már egyedül Thordát utasította arra, hogy az ungi subsidiumból 600 forintot fordítson a kassai katonaság kifizetésére, és evégből személyesen utazzon a városba.¹¹³ Július 7-én Ferdinánd arról rendelkezett, hogy Thorda gondoskodjon a kassai katonaság számára szükséges ellátmányról, és a kamara ebből a célból adjon számára megbízólevelet.¹¹⁴ Az uralkodó már korábban megparancsolta Thorda Zsigmondnak, hogy a kassai erődítményt lássa el 100 forint értékben salétrommal, de ez nem történt meg, amint arról megbízottai tudósították őt. Kén ugyan rendelkezésre állt, de salétromból és faszénből hiány mutatkozik, ezért Miksa meghagyta a kamarának, adjon parancsot Thorda Zsigmondnak, hogy gondoskodjék fáról, amiből szenet készíthetnek, valamint az erődítmény egyéb szükségleteiről.

Wernher és Thorda közti munkamegosztás egészen Wernher 1556. július 8-án bekövetkezett haláláig változatlan maradt. Ezután Thorda néhány hónapig egyedül látta el a felső-magyarországi jövedelmek kezelését. 1557. január 27-i rendeletével viszont a király új segítőársat nevezett ki Thorda mellé Pesthy Ferenc

110 MNL OL E 136, *Diversae instructiones* 2. köt., fol. 30–35., 1554. július 12. Instrukció Thorda Zsigmond számára, hogy szedje be a Kassa és Sáros ellátására szolgáló decimákat.

111 MNL OL E 41 *Litterae ad Cameram exaratae*, 1554 no. 70. 1554. október 14. Thorda Zsigmond jelentése Kassa erődítményéről, valamint a felső-magyarországi és a tiszántúli dicáról; uo. 1554. no. 82., 1554. november 30. Thorda Zsigmond jelentése a Bereg és a Kraszna megyei dicáról.

112 uo. 1555. no. 2. 1555. január 9. Thorda Zsigmond jelentése Sáros vár megerősítéséről és ellátásáról; uo. 1555. no. 9. 1555. január 28. Thorda Zsigmond jelentése a felső-magyarországi dicáról és Tarczay György birtokainak tizedeiről; uo. 1555. no. 24. március 14. Wernher György jelentése Thorda Zsigmond Eger várához történt kiküldetéséről; uo. no. 38. 1555. március 22. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár jövedelmeiről, a várórség létszámáról és a várbeli tisztek fizetéséről.

113 MNL OL E 21 *Benignae resolutiones* 1555. június 5.

114 Uo. 1555. július 7.

személyében, aki már évek óta a kamara kötelékében működött.¹¹⁵ Nem sokkal később, március 30-án a király utasította a kamarát, hogy dolgozzon ki instrukciót Pesthy számára, és azt is elrendelte, hogy azonos hatáskörrel, egyenlőként működjenek együtt, de a nézeteltérések esetén mégis Thorda véleménye legyen előbbre való.¹¹⁶ Thorda 1560-ban a pozsonyi kamara részéről kiküldött bizottság tagjaként vett részt Pesthy számadásainak felülvizsgálatában,¹¹⁷ ráadásul fizetése ekkoriban évi 400 forintra rúgott, míg Pesthyé csak 300-ra, ami szokatlan annak fényében, hogy névlegesen legalábbis egyazon tisztséget viselték.¹¹⁸ A rendelkezésünkre álló adatok alapján arra lehet következtetni, hogy a rendszer kiforratlansága miatt kapcsolatuk nem volt egyértelmű; valószínűbb, hogy a jóval tapasztaltabb Thorda vitte a vezető szerepet. Pesthy utasítása csaknem szó szerint megegyezik Thorda 1554. évi instrukciójával, az igazgatóság szervezetében tehát nem történt lényeges változás.¹¹⁹

-
- 115 „Caeterum annuimus clementer ut is Pestiensis Sigismundo Thorda adiungatur, ac penes ipsum curam administrationis proventuum in partibus regni superioribus habeat, non tamen cum eo, quem hactenushabuit, numero, aut ordine, equitum, ac volumus, ut cum ipso tam de instructione, qualiter sibi in officio illo procedendum sit, quam de intertentione sua, conveniatis, et qualiter cum ipso tractatum fuerit nobis significatis.” uo. 1557. február 27., ld. még *Szűcs*, 1990. 12. p.; *Ember*, 1946. 150. p.; *Kenyeres*, 2003. 74. p.; *Kenyeres*, 2002. 705. p.
- 116 „Intelleximus ea quae ad sacratissima regiae maiestatis domini ac genitori nostri colendissimi consiliarios Camerae Aulicae, de expeditione Francisci Pestiensis ac instructione sibi danda, scripsistis, eiusdemque instructionis formam, per vos conceptam clementer adiuvimus.” „...in administrandis proventibus Sigismundus Thorda et ipse [ti. Pesthy Ferenc] aequali autoritate fungi debeant... nisi quemadmodum ipsemet Thorda penes quondam Georgium Wernherum, in cura dministrationis fuit, ac se gessit quod non ea conditione officium illud suscipere contentusque esse velit... vobis itaque bene memorata regiae maiestatis nomine clementer iniungimus, ut iuxta hanc clementissimam deliberationem nostram sibi instructionem qualem Thorda antea habuit expediatis...” uo. 1557. március 30.
- 117 *Szűcs*, 1990. 12–13. p.; MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1560. december 14.
- 118 Thorda fizetésére ld. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz. Az ország tisztviselőinek fizetésjegyzéke, Thorda Zsigmond fizetése, fol. 207r-v.; Pesthy fizetésére ld. *Ember*, 1946. 150. p.
- 119 MNL OL E 136 Diversae instructiones 5. köt. fol. 101r–104v. Instructio Camerae Hungaricae Sacrae Regiae Maiestatis Francisco Pesthy data, iuxta quam idem, penes egregium Sigismundum Thorda de Gyalu, in cura administrationis proventuum regionum in partibus regni Hungariae superioribus, tamquam coadiutor, procedere et se gerere debebit; *Ember*, 1946. 150. p.

Thorda Zsigmond 1557. május 31-ig még egyedül írta jelentéseit; ezen a napon viszont már Pesthyvel közösen is készítettek egyet.¹²⁰ Ennek oka lehetett, hogy Pesthy nem rögtön foglalta el új állását, de az is elképzelhető, hogy az első időszakban betanult, és kezdetben inkább csak megfigyelőként volt jelen. Pesthy első önálló jelentése 1559 februárjában kelt,¹²¹ talán ekkor is csak azért, mert — mint említette — Thorda beteg volt, és őt kérte meg, hogy vizsgálja meg helyette Sáros és Murány várak ellátását. Pesthy még ebben a hónapban el is küldte jelentését Sáros vizsgálatáról (Murány vizsgálatáról nincs adatom).¹²²

Az ezt következő években többnyire együtt küldték jelentéseiket; ez arra utal, hogy sikerült harmonikusan együttműködniük, és az egyes feladatokat közösen látták el, nem pedig felosztották egymás között, mint Wernher idejében. Együtt készítettek jelentést a harmincadokkal kapcsolatos problémákról, valamint Dersffy István kassai kapitány ellenőrzéséről.¹²³

Változást jelentett együttműködésükben az 1560. esztendő, amikor Thorda Zsigmondot és más kamarai tisztviselőket, Thurzó Ferencet, az Udvari Kamara elnökét, Zay Ferenc kassai kapitányt és Mágóchy Gáspárt, a gyulai vár kapitányát küldték ki a felső-magyarországi jövedelmek felmérésére.¹²⁴ Thorda az iratok alapján az év decemberéig maradt távol: a bizottság az esztendő utolsó napjára

120 Thorda jelentései: MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 27. 1557. február 21. Thorda Zsigmond jelentése Késmárk város adómegettagadásáról, a felső-magyarországi dicáról és a katonai helyzetről; uo. 1557. no. 36. 1557. március 2., Thorda Zsigmond jelentése Sonnebrodt Gál számadásáról; uo. 1557. no. 68–69. 1557. május 31. Thorda Zsigmond jelentése Murány vár ellátásáról és a Sáros megyei tizedről. Első közös jelentésük: uo. 1557. no. 71. 1557. május 31. Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése Sonnebrodt Gál számadásáról, a felső-magyarországi harmincadokról és bányászatról.

121 ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn, RN. 7. Konv. 1559. február, fol. 239–243.

122 Uo. fol. 34–35. 1559. február, Pesthy Ferenc jelentése Sáros várának vizsgálatáról.

123 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1559. no. 6. 1559. február 8., Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése arról, hogy Horváth Kristóf nem fizeti meg az adót a Lengyelországba szállítandó borok után, ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn, RN 7. Konv. 1559. április, fol. 109–110., Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése Miksához Dersffy István kapitányának kivizsgálása tárgyában., uo. RN. 8. Konv. 1559. augusztus, fol. 132–136. Thorda Zsigmond és Pesthy Ferenc jelentése Miksához, amelyben kéri, hozzanak létre Szikszón harmincadhelyet, mivel a szikszói vásárosok elkerülik a kassai harmincadot. 1559. augusztus.

124 MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1560. július 27. Thorda Sigismundus sine regulandae Camerae Hung. pro commissario denominatur; ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn, RN. 9. Konv. 1560. fol. 228–242, 245, 246–253., fol. 268–275., 1560. november 22., *Szűcs* 1990, 12. p.

már el is készítette jelentését.¹²⁵ Pesthy feltehetőleg átvette Thorda szerepét, amíg vissza nem tért, de jelentése nem maradt ránk ebből az időszakból, így csupán az utasításokból következtethetünk működésére.¹²⁶

Bár Thorda továbbra is a Magyar Kamara kötelékében tevékenykedett, a korábbi ismeretekkel szemben¹²⁷ nem ekkoriban, 1560-ban vagy 1561-ben költözött Pozsonyba. Naplója tanúbizonysága szerint 1560. február 28-án csakugyan útra kelt Bécsbe, ahol audiencián volt I. Miksánál, 1561-ben pedig az uralkodó megajándékozta egy Pozsony külvárosában található házzal,¹²⁸ azonban egészen 1565-ig Eperjesen élt családjával (bár sokat volt úton), és csak ekkor költözött Pozsonyba családjával együtt. Erre bizonyíték lehetne a Hörk által idézett „Census Porcorum”, amelynek tanúsága szerint még 1568-ban is Eperjesen adózott, csak-

125 ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN. 9. Konv. 1560. fol. 352–399., 1560. december 31. Relatio commissariorum ad Cameram Hungaricam expeditorum mense Julio Anno Domini 1560., uo. fol. 400–433. Relatio commissariorum ad perlustrationem tricesimarum delegatorum mense Septembri Anno 1560.

126 Számos utasítás egyértelműen alátámasztja, hogy megmaradt posztján: ÖStA FHKA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 1038. 1560. július 22. Bécs, I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához, hogy Draskovich György pécsi püspöknek a jászói prépostság területén fekvő bányáihoz Pesthy Ferenc felső-magyarországi kamaraigazgató mellé további két, a bányászathoz értő személyt küldjön, hogy meg tudják szemlélni a bányákat és jelentést tudjanak tenni; MNL OL E 21 1560. augusztus 23. Pesthy Franciscus quoad directos per Bebek et alios ex passibus specificis deductis proventus quaerelae, uo. 1560. augusztus 24. Cassoviam de inveniendis frugibus decimalibus Franciscus Pesthyensis repraesentatio; Decimalium frugum Cassoviam de inversione, uo. 1560. augusztus 31. Pesthy Franciscus duo salario provisi contrascribae adiungendui; uo. 1560. szeptember 15. Decimalium frugum et aliorum in merito rescriptum; Pesthy Franciscus in merito decimas incassationis data commissio notificat; Varanoviensis 30toris officium sibi conferri petentis Galli literati quoad supplicem informatio cum opinione petita, uo. 1560. október 30. Pesthy Franciscus rationes revidendae et in reliqua maiestas informanda, uo. 1560. november 6. Decimis pro convehendis Francisco Pesthyen-sumptus ordinati; Pesthy Franciscus pro convehendis decimis sumptus necessariis suppeditandi, uo. 1560. december 14. Pesthy Franciscus rationes delegatus Cassoviam ad cognoscendos partium superiorum proventus commissariis sine mora submittantur, uo. 1560. december 16. Pesthy Franciscus quo arendam capitulo Agriensi solvere possit, pecunia levandus, uo. 1560. december 19. Pesthy Franciscus de rationibus revidendis civis in Poloniam non evehendi, et antiquo 50 den. vectigali augendo, uo. 1560. december 21. Pesthy Francisco sonantes literae cum reversalibus Alaghyanis sine mora transponi praecipiantur.

127 Téved pl. *Okál*, 1974. 129. p.; *Szűcs*, 1990. 13. p.; *Zoványi*, 1977. 223. p.

128 *Ephemerides*, 1798. 116. p.; *Zeman*, 1983. 108. p.

hogy ekkor már biztosan nem élt a városban, így ez az irat a korábbi évekre sem lehet bizonyíték.¹²⁹

Okál szerint is ekkoriban (pontos dátumot nem ad meg) fogadta el az uralkodó Thorda lemondását az „eperjesi elnökségről” (minden bizonnyal a felső-magyarországi jövedelemigazgatóságra gondolt), és nevezte ki a Magyar Kamara elnökévé¹³⁰ — valójában tanácsosává, mert a Magyar Kamara elnöki posztját 1561-ig Dessewffy János udvarmester, 1561-től pedig Újlaki János váci püspök töltötte be. (Valószínűleg eme tisztség elnyerését értelmezte úgy a kutatók egy része, hogy 1559-ben Thorda a királyi jövedelmek kezelőjeként működött,¹³¹ Zeman szerint pedig 1560-tól Magyar Kamara „pénzügyi igazgatója” volt.¹³²)

Az 1565. évi (de mindenképpen jóval 1560 utáni) Pozsonyba költözés mellett szól azon instrukciók, utasítások és jelentések összessége is, amelyek alapján egyértelmű, hogy az 1560-as évek elején Thorda többnyire Felső-Magyarországon tartózkodott. 1560 augusztusában az uralkodó egy bizottság tagjaként Thordát is kiküldte a felső-magyarországi harmincadok kivizsgálására.¹³³ Ugyanebben az évben kapott megbízatást, hogy egy másik bizottság tagjaként vegyen részt a felső-magyarországi jövedelemforrások kivizsgálásában,¹³⁴ az ennek nyomán készült jelentést 1560 utolsó napján datálták.¹³⁵ 1561 októberében királyi rendelet szólította Bécsbe Thordát a kamara elnökével együtt, hogy az újonnan felállítandó harmincadokról tanácskozzanak.¹³⁶ Naplójának tanúsága szerint 1561. március 22-én elkészítette jelentését a szepességi bányákról.¹³⁷ Ugyanezen esztendő novemberének 7-én kelt bejegyzése szerint Bécsbe utazott a király hívására Újlaki János magyar kamarai elnökkel, majd december 7. előtt befejezte a felső-magyarországi részek jövedelmeiről és a perekről készített vizsgálatának eredményét, és

129 *Hörk*, 1896. 36. p.

130 *Okál*, 1974. 129. p.

131 *Iványi*, 1911/2. 309. p.; *Zeman*, 1983. 110. p.

132 *Zeman*, 1983. 108. p.

133 ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN 9. Konv. 1560. fol. 268–275. 1560. augusztus 30.

134 Uo. RN 9. Konv. 1560. fol. 228–242, 245–253., 1560. november 22.; uo. fol. 244. 1560. november 23.

135 ÖStA HHStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Fasc. 81. Konv. C, 90r–91v, 1560. december 30.; FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN 9. Konv. 1560. 1560. december 31., uo. fol. 400–433., 1560. december 31., egy leveleskönyvet is összeállítottak, l. *Nagy*, 1995. 121. p.

136 MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1561. október 30. Camerae praefectus cum Sigismundo Thorda, pro organisandis novis tricesimatoribus Viennam evocantur

137 *Ephemerides*, 1798, 116. p.; *Okál*, 1974. 129. p.; *Zeman*, 1983. 108. p.

egy könyvecskét Miksa főhercegnek.¹³⁸ 1562 elején készítette el a felső-magyarországi és erdélyi politikai helyzetéről szóló leírását, amely annyira részletes, hogy megírása elképzelhetetlen lett volna pozsonyi tartózkodás mellett.¹³⁹ 1562. január 5-én Linzbe utazott Miksához, de 25-én visszatért Pozsonyba.¹⁴⁰

Thorda szerepe a Szepesi Kamara megalapításában

Miksa császár és király nem sokkal trónra lépése után elhatározta, hogy a felső-magyarországi területek pénzügyi igazgatására új kamarát alapít, amelyben Thordának is jelentős szerepet szánt.

Az ötlet felvetője a frissen kinevezett felső-magyarországi főkapitány, Schwendi Lázár volt, aki már 1564-ben jelezte a katonaság fizetlenségének folyamatosan fennálló problémáját, és ajánlotta az uralkodónak, hogy szervezzen önálló kamarát az országrész számára.¹⁴¹ Miksa egy 1566-ban kelt rendelete szerint már 1565 előtt elhatározta a kamara létrehozását, de ekkor békésebb időkre halasztotta a megvalósítást.¹⁴²

1565-öt tekinthetjük a Szepesi Kamara megalapításához vezető út egyik mérföldkövének: Schwendi hadjárata következtében hadjárat során több felső-magyarországi vár és uradalom is a császár kezére került, így Tokaj, Szerencs és Szatmár is, amelyek igazgatását a korábbiaktól eltérő keretek között képzelték el.¹⁴³ Az uralkodó fennhatósága alá került területet tovább növelte, hogy kihalt az óriási vagyonnal rendelkező Drágffy család, és így a királyra szálltak birtokaik, többek között Tokaj vára, Szerencs és Szentmárton erődített helyek, Szatmárnémeti és Nagybánya városok, Erdőd és Kővár várak.¹⁴⁴

Mivel senki nem volt a kamara részéről, aki a király nevében átvehette volna e javakat, sok visszaélés történt. Az uralkodó ezért 1565. április 24-én kelt instruk-

138 Uo., I. még *Okál*, 1974. 130. p.

139 ÖStA HHStA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Fasc. 84. 61r–74v 1562.01. Discursus domini Sigismundi Thorda.

140 *Okál*, 1974. 130. p.

141 Acsády itt hivatkozik Miksa egy, Schwendihez intézett levelére, amely lelőhelye az alábbi volt: OL Kamarához intézett levelek 1560–1569, A csomag.; az irat az anyag időközbeni többszöri átrendezése miatt még nem került elő. *Acsády*, 1894. 28. p.; *Szűcs*, 1990. 18. p.

142 *Szűcs* 1990, 18. p.; hivatkozva: MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1566. december 30.

143 Magyarország története, 1985, 273. p.

144 *Acsády*, 1894. 27. p.

ciójában bizottságot nevezett ki a fenti jószágok átvételére, valamint azért, hogy javaslatokat dolgozzanak ki a birtokok jövődöbeli kezelésére.¹⁴⁵ A bizottság elnöke Thurzó Ferenc udvari kamarai elnök lett, tagjai pedig Thorda Zsigmond, a korábbi jövedelemigazgató és pozsonyi kamarai tanácsos, Andreas Kielmann mustramester és Némethy János komáromi udvarbíró.¹⁴⁶ Az instrukció azt is kimondta, hogy a Szepességben egy, a pozsonyitól függő önálló kamarát kell létrehozni, amelynek hatásköre a Szepességtől egészen Erdély császári fennhatóság alatti részéig terjed.¹⁴⁷ Az uralkodó felszólította a biztosokat, hogy tanácskozza-

-
- 145 „Postquam Dei Optimi Maximi benigna providentia arx Tokay, et castella Zerench, ac Zent Marton, oppida item Zakmar, Nemethi, et Rivuli Dominarum, una cum arcibus Erdewd et Köwar, et fitione familiae Dragfae, et plerisque aliis munitionibus ac terris in nostram fidem et obedientiam sunt receptae, permagni nostra referre duximus, uti non in iis tantum, verumetiam in universa nostra ditione, usque a Scepusio citra et ultra Tibiscum, optimus, quoad eius id queat fieri, tam proventuum, quam rerum nostrarum caeterarum status ordinetur, quo constituto, deinceps cuncta aequae, quoad vectigalia, reditusque nostros, atque quo ad aliam omnem administrationem rite ac feliciter, et ex usu nostro tractentur.” Az instrukció több példányban is fennmaradt; az ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn anyagában található példányon más kézírással rávezetett javítások találhatók, amelyeket az MNL OL E 136 fondban található példányba belefoglaltak; utóbbit használtam. MNL OL E 136 Diversae instructiones no. 2., 61. fol. 73–84., 1565. április 24. Instrukció a felső-magyarországi területek jövedelmeinek felmérésére, I. még ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN. 12. Konv. 1565. fol. 211–233. 1565. április 23.; *Acsády* 1894, 28. p.; *Szűcs* 1990, 18. p.; utasítás az instrukció kidolgozására: MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1565. március 26.; maga az instrukció április 24-én kelt.
- 146 *Szűcs* 1990, 18. p.; hivatkozta: MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1565. március 26. Andreas Kielman 1561–1566 között mustramester és hadi biztos Felső-Magyarországon, majd komáromi (1566–1577, 1580–1584) és kanizsai (1577–1580) főkapitány, 1588–1590-ben ideiglenes felső-magyarországi főkapitány. *Pálffy*, 1997. 261–262. p. A Némethy János vagy Német Jánosként említett személy azonos Hans Tätzger komáromi udvarbíróval (1555–1578). *Kenyeres*, 2008. 213., 228., 242–244. p.
- 147 „Caeterum quia fieri nequit, Cameram nostram Hungaricam Posenii constitutam e tam longinquo loco illorum omnium proventuum curam, quam maximopere decebat, attentissimam gerere, eosque inspicere posse, utque illos administratori soli deinceps crederepericulo, et detrimento careat. Consultuis itaque fore rati sumus, propriam eo locorum Cameram constituere, quae tribus ad summum, spectatae fidei prudentibus, ac rerum usu peritis consiliariis regatur, quibus secretarius, et magistro rationum, cum duobus scribes adhibeantur. Quae quidem camera redditum, illarum regni partium omnium a Scepusio, usque ad Transsylvaniae limites curam gerere, et in universam illorum administrationem vigili studio intendere debeat, ita tamen ut a Poseniensi Camera tanquam superiore dependeat.” MNL OL E 136 Diversae instructiones, 11. köt. 1565. április 24. Instrukció a felső-magyarországi területek jövedelmeinek felmérésére, fol. 80v–81r

nak arról, hol legyen a székhelye az új adminisztrációnak, valamint a tisztségviselőknél kinevezendő személyekről és azok fizetéséről.¹⁴⁸

A bizottság jelentése nem ismert, de Szűcs Jenő feltételezte, hogy támogatták az önálló kamara létrehozását.¹⁴⁹ Ránk maradt ugyan 1565. február 3-áról Thorda egy rövid levele, de ebben leginkább arról van szó, hogy a biztosok szétváltak, és nem tudják egymásról, hogy hol vannak; a kamaráról nem ejtett szót, így azonban nyilvánvalóan nem tudták megtárgyalni az ügyet, ahogy az uralkodó kérte.¹⁵⁰

1566 folyamán Pesthy Ferenc továbbra is a helyén maradt, de a király november 28-án Thorda Zsigmondhoz intézett rendeletében már sürgette őt és biztostársait, hogy a kassai kamarához kinevezendő elnök és tanácsosok személyére nézve küldjenek javaslatot az Udvari Kamarához.¹⁵¹ Ekkor Thorda a kamara

148 „Quare praefatis commissariis nostris iniungimus, ut tunc quoque hoc magni momenti negotium in diligentissimam vocent deliberationem, et consultant, non solum de oportuno loco, quo illis in partibus ea camera constituenda foret, verumetiam de eiusmodi idoneis personis reliquis, cum in consiliarios, tum in secretarium, rationum magistrum, et scribas adsciscendis, et qua cuique salaria ordinanda sint, meditentur, idque nobis una cum instructione, quae camerae illi in administrationem suam e Pisoniensi selecta, danda foret, voto, opinioneque sua diserte, relatione comprehensa significant.” uo. fol. 81r

149 Szűcs 1990, 18. p.

150 ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn RN 13. 1566. február 3. fol. 56–57. Thorda Zsigmond levele Miksa császárhoz. Vö. még uo. Torda Zsigmond jelentése a Szepesi Kamara ügyeiben kiküldött bizottság működéséről, Eperjes, 1566. február 16. uo. fol. 219–220. valamint Torda Zsigmond, Andreas Kielman és Hans Tatzgern a nagybányai bányák felülvizsgálatára kirendelt kamarai biztosok jelentése a Schwendi által visszafoglalt Szatmár helyreállításához szükséges összegről, valamint a Balassa Menyhértől szerzett információkról családjának török fogságba eséséről, a környező négy vármegyéből szerezhető tizedről, az erdélyi politikai helyzettel és a törökök támogatásáról. Ungvár, 1566. március 8. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 4. fol. 257–259.

151 „Meminimus tibi, tuisque collegis in cognitionem proventuum nostrorum Tibiscanorum cognitionem [a cognitionem szó valóban kétszer szerepel a szövegben] delegatis, sub finem superioris anni per nos cum instructione nostra tum peculiaribus litteris nostris iniunctum esse, ut nobis de personis quibusdam tunc per nos in Camera Cassoviensis constitutionem, praefectum scilicet, et consiliarios, ac alios quosdam officiales nominatis sententiam vestram, non expectatio totius actionis fine diserte significare deberetis... Itaque tibi benigne mandamus, ut hanc relationem ubi penitus absoluta sit, ad Cameram nostram Aulicam statim mittas” MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1566. november 28. Miksa császár rendelete Thorda Zsigmondhoz. Szűcs 1990, 18. p.

részéről a még be nem adott számadások ellenőrzésére kinevezett biztos volt.¹⁵² Egy hónappal később az uralkodó megszüntette a jövedelemigazgatói hivatalt.¹⁵³

Miksa 1566. december 29-én kelt rendeletével Thordát az újonnan alapítandó kamara tanácsosává nevezte ki.¹⁵⁴ A király másnap, december 30-án több más tisztviselőt is kinevezett az újonnan alakuló hivatalba: Bornemissza Gergely csanádi püspököt elnöknek, tanácsosoknak pedig Thordát és Paczóth János tokaji udvarbíró¹⁵⁵ (a Magyar Kamara egyébként mindegyik pozícióra más személyt ajánlott). Ferdinánd egyúttal kérte a kamarát, hogy a fenti három személyt hívja magához, és tanácskozzanak fizetésükről, amiről már korábban küldtek egy elenchust az uralkodónak, valamint a még alkalmazandó személyekről is: a titkár (secretarius), számadásmester vagy számvevő (magister rationum), pénztáros (perceptor), két írnok és egy ajtónálló személyéről, valamint az ő fizetésükről is.¹⁵⁶ Feladatukul szabta továbbá, hogy eközben gondolkodjanak a kamara számára kiadandó instrukcióról, és beszéljék azt meg Lazarus von Schwendi főkapitánnyal is.

A kiadandó dokumentumokat az uralkodóval kellett egyeztetniük, majd kibocsátaniuk azokkal a levelekkel együtt, amelyek az intézmény felállításához még szükségesek. Az intézkedések következtében Pesthy Ferenc jövedelemigazgatói hivatala is meg fog szűnni. Az új intézmény neve — az ekkori tervek szerint — perceptoratus lesz (eddig administratio volt). Mivel Pesthy kérte felmentését, az uralkodó felszólította a kamarát, hogy gondoskodjon utódáról (aki már perceptorként fog működni).

Az új kamara megalakulása nem ment egyszerűen: 1567 elején továbbra is Pesthy Ferenc vezette a felső-magyarországi pénzügyeket.¹⁵⁷ Január 30-án az uralkodó — Schwendi figyelmeztetésére hivatkozva! — újból megsürgette a

152 Az uralkodói rendelet nem maradt ránk, csupán segédkönyvi bejegyzés tanúskodik egykori létezéséről: Thorda Sigismundus ad residendas rationes provisoratus partium regni superiorum pro commissario denominatus. MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1566. november 25.

153 *Szűcs*, 1990. 18–19. p.

154 Az irat maga nem maradt ránk, csupán segédkönyvi bejegyzésből értesülünk tartalmáról: „Thorda de Gyalu Sigismundus pro consiliario Camerae Cassoviensis denominatus.” MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1566. december 29.

155 Ld. még *Kenyeres*, 2003. 74. p.

156 MNL OL E 21 Benigna resolutiones, 1566. december 30., ld. még *Acsády*, 1894. 29., 50. p.; *Szűcs*, 1990. 19., 21. p.

157 *Szűcs*, 1990. 19. p.

kamara létrehozatalát.¹⁵⁸ Február 20-án az uralkodó Pozsonyba küldte Thordát Schwendihez, minden bizonnyal az újonnan felállítandó kamara ügyéről is tanácskoztak.¹⁵⁹

1567. március 1-jén Miksa instrukciót adott ki a Szepesi Kamara számára, de ez nem lépett életbe, mert a Magyar Kamara több pontját is kifogásolta.¹⁶⁰ A király erre új utasítást dolgoztatott ki, amelyet alá is írt.¹⁶¹ 1567. április 8-án az uralkodó felszólította Pesthyt, hogy adja át a jövedelmek kezelését egy ideiglenes bizottságnak, melynek tagja volt Schwendi Lázár, Thurzó Ferenc és Hosszútóthy György.¹⁶² Április 8-án az uralkodó, amint írta, megkapta a Magyar Kamara által készített utasítás-tervezeteket.¹⁶³ Ezeket módosítani kellett, mert a király azt akarta, hogy a Szepesi Kamara ne csak a pénzügyeket irányítsa, hanem bizonyos katonai ügyekbe, főként a katonai közigazgatás egyes ügyeibe, a várak és a végvári katonaság körüli igazgatással és ellátással kapcsolatos intézkedésekbe is beleszólása legyen.¹⁶⁴

158 „Verum eiam hactenus nos progressus vestri certiores non reddidistis, et Capitaneus noster illarum partium supremus Lazarus Schwendius de Camera illius constitutione nos iam denuo monuerit, vos idcirco quoque monendos operae pretium duximus, benigne firmiterque vobis mandantes, ut in ea constitutione iuxta acceptum mandatum nostrum, mature et citra ullam moram interpositam, perquam diligenter pergatis, ac nobis interea temporis, quo in loco ea nunc sit, scripto vestro diserte significetis.” MNL OL E 21, Benignae resolutiones 1567. január 30.; ld. még *Acsády*, 1894. 29. p.

159 Az irat maga elveszett, csupán egy segédkönyvi bejegyzésből értesülünk tartalmáról: „Thorda de Sigismundo Ponium abligando dati ad Lazarum Schwendi ordines.”; MNL OL E 21 Benignae resolutiones, 1567. február 12.

160 *Acsády*, 1894. 29. p.; ÖStA FHK HKA Hoffinanz Ungarn RN 14. 1567. április 1. fol. 2r–38v egyik megjegyzése állítja, hogy a fentiek miatt nem lépett életbe.

161 *Acsády* két példányt talált belőle: egyet a Liber instructionum VII. kötetében, a másikat pedig a bécsi pénzügyminisztérium levéltárában; valószínűleg azonos a Hoffinanz Ungarnban általam találttal (l. 160. jegyzet; erre utal, hogy mindkettő megjegyzésekkel van ellátva.); ld. még *Szűcs* 1990, 19. p.

162 *Szűcs*, 1990. 19. p.

163 *Acsády* 1894, 30. p.

164 *Acsády* idézi a szóban forgó uralkodói nyilatkozatot: „Quia vero eam cameram nostram non tamen propter proventus utiliter administrandos, quam ut omnibus provinciarum illius necessitates per consiliarios adhibito, quoad ejus unquam fieri potest, rite provideatur, instituendam decrevimus. Itaque operam prolium imo perquam necessarium fore rati sumus, ut camera illa non solum politicarum, verum etiam bellicarum rerum curam gerere debeat: ita tamen ne opus sit bellica negotia ex professo tractare, sed in illis saltem, ut omina rite gerantur, inspectionem adhibere.” *Acsády*, 1894. 41. p.

A király azt óhajtotta, hogy a Szepesi Kamara azonnal kezdjen működni, mi több, leiratait úgy intézte hozzá, mintha már valóban felállt volna az intézmény.¹⁶⁵ A királyi leiratok gyűjteménye április 14-gyel kezdődik, noha a kamara csak ősszel kezdett tevékenykedni (a leiratokon szerepel, hogy ki és mikor mutatta be a kamarának; az előbbi Móré János november 13-án). A késlekedés oka lehetett, hogy az év elején nagy harcok dúltak a II. János kezén lévő várakért, és amikor ezeket a felső-magyarországi főkapitány be is vette, válaszul 1567 tavaszán Haszszán temesvári pasa seregei dúlták fel Abauj, Borsod és Gömör megyét, egészen Kassáig hatolva.¹⁶⁶ A felégetett országrészekben dúló harcok miatt a pénztár teljesen üres volt, és a kamarának vállalnia kellett azt a hatalmas adósságterhet, amely Pesthy hivatalnokoskodásának utolsó éveiben halmozódott fel. Jellemző, hogy a király 1567. április 14-én kelt rendelete arra szólította fel az új kamarát, hogy tárgyaljon a hitelezőkkel a kölcsönök meghosszabbításáról. Így átmenetileg, bár áprilisban már leváltották, ismét Pesthy kezelte az ügyeket, amit a pozsonyi kamarához július-szeptember közti időszakban intézett jelentései bizonyítanak.

Szintén Thorda naplójából tudjuk, hogy az új kamara ünnepélyes beiktatása csak 1567 októberében történt meg.¹⁶⁷ Az új intézmény első elnöke Bornemisza Gergely csanádi püspök, első tanácsosai Thorda Zsigmond pozsonyi kamarás és Paczóth János tokaji udvarbíró voltak. Az elnök, amint a ránk maradt iratok mutatják, keveset tartózkodott székhelyén, így az ügyek intézése a két kamarai tanácsosra hárult. Az ő nevük szerepelt az 1567 októbere óta kelt iratokon, vagyis lényegében Thorda ismét segítőtárssal igazgatta a felső-magyarországi jövedelmeket, mint néhány évvel korábban. A kamara nem tudott hatékonyan működni az első években, de a problémákat itt nem tárgyalom részletesen, mert Thorda alig több mint egy éves működés után, 1568 novemberében megvált a Szepesi Kamarától, és ismét a pozsonyi kamara tanácsosa lett, helyébe Fejérvári János, volt egri urvarbíró került.¹⁶⁸

165 *Acsády*, 1894. 31. p.; *Szűcs*, 1990. 19. p.

166 *Szűcs*, 1990. 19–20. p.

167 *Ephemerides*, 1798. 127. p.

168 *Szűcs*, 1990. 21. p. Fejérvári János Mágochy Gáspár egri főkapitánsága idején szolgált udvarbíróként Egerben 1566–1567-ben. *Kenyeres*, 2008. 311. p.

Politikai és diplomáciai tevékenysége

Thorda Zsigmond kamarai működése kezdetétől fogva politikai-diplomáciai jellegű megbízásokat is teljesített. Ezek nagyrészt kapcsolódtak gazdaságszervező tevékenységéhez: utazásai során nemcsak a jövedelmeket, hanem sokszor az útba ejtett várak állapotát, vagy az érintett nemesi birtokok tulajdonosainak pártálását is fel kellett térképeznie, illetve olykor kísérletet kellett tennie a birtokos Ferdinánd pártjára állítására is. Máskor kifejezetten diplomáciai jellegű feladatot kapott, például tárgyalnia kellett az uralkodó nevében, miként az alább következő példák mutatják.

Mindjárt pályája kezdetén több alkalommal is részt vett különböző várak katonai szempontú vizsgálatában. Az első ismert eset a fentebb önálló fejezetben tárgyalt nagybányai felmérés. Thorda coadjutori működésének elején, 1554–1555-ben több várat is megvizsgált: januárban Sáros várának megerősítéséről tett jelentést, márciusban pedig az egri katonaság létszámáról.¹⁶⁹ 1555. július 7-én az uralkodó elrendelte, hogy Thorda gondoskodjon a Kassa városa számára szükséges hadi eszközökről.¹⁷⁰ A következő esztendőben Eger felszereltségét vizsgálta.¹⁷¹

Nem sokkal coadjutori kinevezése után, 1555-től problémák merültek fel Bebek Ferencsel és fiával, Györggyel. A gondok régebbi időkre nyúltak vissza: A Bebekek Mohács után többször is pártot váltottak, és kiskirályként viselkedtek a sokszor bizonytalan fennhatóságú északkelet-magyarországi területeken, ahol hatalmas birtokaik voltak: a család tulajdonában volt Fülek, Salgó, Boldogkői vár, Szádvár, Csorbakő és Krasznahorka vára.¹⁷²

Bebek Ferenc Mohács után Ferdinánd oldalán állt, majd az ő zászlója alatt 1529-ben megverte Szapolyai János seregét. Még ebben az évben, 1529-ben átállt Szapolyai pártjára, sőt az 1530-as években pénzt is veretett János király neve alatt,¹⁷³ majd visszatért Ferdinándhoz; 1537-ben megint János oldalán találjuk,

169 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae 1555. no. 2. 1555. január 9. Thorda Zsigmond jelentése Sáros vár megerősítéséről és ellátásáról; uo. 1555. no. 38. 1555. március 22. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár jövedelmeiről, a várórség létszámáról és a várbeli tisztviselők fizetéséről.

170 MNL OL E 21 Benignae resolutiones 1555. július 7.

171 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1556. no. 10. 1556. február 19. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár ellátásáról és felszereléséről, valamint Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról.

172 Magyar Nagylexikon, 2004. 426–427. p.

173 *Szőrényi*, 2003. 209. p.

1543 júniusában pedig ismét átpártolt a Habsburg-uralkodóhoz.¹⁷⁴ 1555-ben, amikor Ferdinánd erdélyi hatalma meginogni látszott,¹⁷⁵ a Bebekék ismét Izabella és János Zsigmond irányába kezdtek puhatolózni. Thorda 1555-től sűrűbben jelentett ellenséges szándékairól.¹⁷⁶ 1555. október 30-án tájékoztatta először a Magyar Kamarát, hogy a Bebekék kinyilvánították királyellenes szándékaikat: az ifjabbik Bebek ellopta többek borát, és a gömöri dica beszédését is ellehetetlenítette.¹⁷⁷ Néhány nappal később, november 2-án azt írta, hogy Bebek György négy napja Boldogkő várához érkezett atyjától, Ferentől.¹⁷⁸ Másnap, november 3-án jelentette, hogy Bebek Ferenc a törökökkel konspirált, szembehelyezkedett a királlyal, és elrabolta a tornai bor- és gabonatedet; György eközben Boldogkő várából rabolta meg a környékbeli megyék decimáját.¹⁷⁹

1555 decemberében a székelyvásárhelyi országgyűlésen a rendek kérték Ferdinándot, hogy vagy küldjön elegendő haderőt a törökök ellen, vagy mentse fel őket hűségesküjük alól.¹⁸⁰ Mivel Ferdinánd ilyen ígéretet nem tehetett, 1556 februárjában a rendek követeket küldtek János Zsigmond és Izabella visszahívására (Ferdinánd június 14-én mondott le Erdélyről a szultánhoz írott levelében).¹⁸¹ Ekkor már világos jelei mutatkoztak annak, hogy a Bebekék pártot építenek Iza-

174 Magyarország története, 1985. 218. p.; *Lukinich*, 1918. 2., 49. p.

175 *Lukinich*, 1918. 72–73., 76–78. p.; *Oborni*, 2002. 138. p.

176 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555. no. 123. 1555. október 30. Thorda Zsigmond jelentése a Bebek urak ellenséges magatartásáról, valamint a Gömör és Abaúj megyei dicáról és tizedről; uo. 1555. no. 127., 1555. november 3. Thorda Zsigmond jelentése Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról, valamint a felső-magyarországi dicáról és tizedről; uo. 1556 no. 10., 1556. február 19. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár ellátásáról és felszereléséről, valamint Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról.

177 „Duo Bebekii aperte hostilitatem sacrissimam regiam maiestatem manifestarunt...” uo. 1555. no. 123. 1555. október 30. Thorda Zsigmond jelentése a Bebek urak ellenséges magatartásáról, valamint a Gömör és Abaúj megyei dicáról és tizedről.

178 „Georgius Bebecus uenit in arcem Boldokew ante quattuordecim dies, profectus a patre suo ex arce Zad”. Thorda Zsigmond Miksa főhercegnek, Kassa, 1555. november 2. Kiadása: *Détschy*, 1969. 170. p. 28. jegyz.

179 „...Georgius Bebek cum Turcis conspira et manifestos se hostes, sacra regia maiestatem opposuerunt, pater Tornensis comitatus decimam vini et frugum erepturus videtur.” MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1555. no. 127., 1555. november 3. Thorda Zsigmond jelentése Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról, valamint a felső-magyarországi dicáról és tizedről.

180 *Oborni*, 2002. 137–138. p.

181 *Oborni*, 2002. 138., 140. p.

bella és fia támogatására: Thorda látta Bebek György egy levelét, amelyben Ferdinánd egri várnagyát próbálták meg elcsábítani; annyira sikeresnek ígérkezett az akció, hogy a kamarának azt tanácsolta, keressenek mást a várnagy helyébe.¹⁸² Thorda május 3-án Nádasdy Tamáshoz címzett levelében arról számol be, hogy a Bebek ellenőrzésük alá vonták a birtokukon található utakat, amelyeken nem engedik közlekedni Ferdinánd embereit.¹⁸³ Thorda kérte Nádasdyt, hogy járjon közben a királynál a helyzet mielőbbi orvoslása érdekében. A király júniusban Marcell Dietrich és Wolfgang Puchheim parancsnoksága alatt csakugyan küldött 5000 landsknechtet, 500 nehézlovast és Forgách Simon szepesi várnagy vezetésével mintegy ezer magyar huszárt a térség védelmére.¹⁸⁴ A sereg néhány vár felszabadítása után a Bebek kezén lévő Krasznahorka várát is megostromolta, de hónapokon át nem sikerült bevenniük, míg végül szeptemberben Bebek török segítséggel megverte az ostromlókat, akik Lőcsére menekültek.¹⁸⁵

A vereség politikai hozadéka az volt, hogy sokan, akik korábban Ferdinánd pártján álltak, most megnyitották váraikat a júniusban visszahívott Izabella párt-hívei előtt. A Bebek is átálltak János Zsigmond oldalára, még mielőtt az Erdélybe érkezett volna,¹⁸⁶ és példájukat annak ellenére többen követték, hogy a magyar országgyűlés hűtlenség vádjával marasztalta el a Bebeket.¹⁸⁷ Bebek Ferenc az erdélyi vajdaságot is megpróbálta megszerezni, de nem járt sikerrel.¹⁸⁸

Miután Izabella királyné sem váltotta be reményeit, Ferenc az erdélyi ellenzéki rendek egyik vezetőjeként járt a török portán, ahol I. Szulejmán szultánnál kieszközölte, hogy nevezzék ki Erdély kormányzójának,¹⁸⁹ Györgyöt pedig nem-sokára ismét Ferdinánd oldalán találjuk. Izabellának azonban sikerült a törököket Bebek ellen hangolnia, így őt saját oldalára vonni, azonban az ellenzék ereje ezzel korántsem tört meg. Erről Thorda Zsigmond leveleiből is értesülünk: 1558 februárjában d’Egger püspök és Verancsics Antal Kassán találkozott Thordával, mert

182 MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1556. no. 10. 1556. február 19. Thorda Zsigmond jelentése Eger vár ellátásáról és felszereléséről, valamint Bebek Ferenc és György ellenséges magatartásáról.

183 MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, Thorda Zsigmond levele Nádasdy Tamáshoz, Eperjes, 1556. május 3.

184 *Bánlaky*, 1940. 409–410. p.

185 *Bánlaky*, 1940. 410. p.

186 Magyarország története, 1985. 443. p.; *Lukinich*, 1918. 81. p.

187 Magyarország története, 1985. 270., 414. p.; *Lukinich*, 1918. 80–81. p.

188 Uo. 84. p.

189 Magyarország története, 1985. 443. p.

Bebek György elhagyta Izabella pártját, és a szultánhoz utazott, ahol Izabella Habsburgokkal folytatott tárgyalásairól tájékoztatta a Portát.¹⁹⁰

Az erdélyi nagyurak el akarták távolítani János Zsigmondot anyjától, azonban Izabella 1558. augusztus 31-én vizsgálat nélkül meggyilkoltatta Bebek Ferencet, Kendy Ferencet és Antalt, hogy ellenzékét leverje.¹⁹¹ A megfélemlített erdélyi országgyűlés Bebek Ferencet utólagosan hazaárulónak nyilvánította, fej- és jószágvesztésre ítélte. Bebek György nem sokkal átállása után visszatért Ferdinánd oldalára.

Thorda még egyszer kapcsolatba került a Bebekekkel: 1566-ban, a felső-magyarországi hadjáratok idején Lazarus von Schwendi, Miksa tábornoka Thordát küldte Bebek Györgyhöz, aki ekkor éppen János Zsigmond híve volt — miután az hathatósan közbenjárt a törököknél, hogy szabaduljon portai fogságából,¹⁹² — hogy tárgyaljanak az esetleges békéről.¹⁹³ Bebek foglyul ejtette Thordát, és csak akkor hajlott egyességre, amikor Schwendi katonai sikereket ért el. Schwendi Thorda szabadon bocsátását szabta a tárgyalások feltételül, így Thorda visszanyerte szabadságát, és 1568-ban visszatért Pozsonyba.¹⁹⁴

Thorda Zsigmond a Bebek családdal történeken kívül is jelentős politikai szerepet játszott Erdély történelmében. Részt vett az 1557 júniusában megtartott országgyűlésen, amelyről jelentést is küldött Miksának.¹⁹⁵ 1558-ban ő tárgyalta Balassa Menyhérttel annak Ferdinándhoz való csatlakozásáról (ez azonban nem jött létre, mert szándékai kitudódtak).¹⁹⁶ Izabella 1559-ben bekövetkezett halála után Ferdinánd a megszakadt tárgyalások folytatása helyett újra Erdély megszerzésére törekedett.¹⁹⁷ Ebbeli elszántságát erősítette, hogy a János Zsigmonddal folytatott tárgyalások megfeneklettek.¹⁹⁸ A cél érdekében szüksége volt arra, hogy minél több információt szerezzen az országrésről, amelyben — Forgách Ferenc és Báthory András mellett — Thorda is segítségére volt, egyrészt sokoldalú tájékozottsága, másrészt követi működése révén.

190 *Okál*, 1974. 127. p.; *Lukinich*, 1918. 84–85. p.

191 Magyarország története, 1985. 444., 1656. p.; *Oborni*, 2003. 109–110. p.

192 Magyar Nagylexikon, 2004. 427. p.

193 *Zeman*, 1983. 108. p.; *Zeman*, 2003. 47. p; *Lukinich*, 1918. 125. p.

194 *Okál*, 1974. 131. p.; *Bél*, 2002. 85. p.

195 EOE 1876, 83–85. p.

196 EOE 1876, 40–41. p., részletesebben ld. *Házi*, 1928. 101. p.

197 *Oborni*, 2002. 111. p.

198 *Oborni*, 2003. 115. p.

A tervekben szerepet kapott Jacobus Basilius Heraclides, a krétai származású kalandor is, aki hajlott egy Ferdinánddal kötendő szövetség megkötésére: ha katonai és pénzbeli segítséget nyújtanak a moldvai fejedelmi pozíció megszerzéséhez, megígérte, hogy támogatni fogja Ferdinándot Erdély megszerzésére irányuló törekvéseiben.¹⁹⁹ A reménybeli vajdával való tárgyalásokat Ferdinánd részéről Thorda Zsigmond vitte. A felső-magyarországi jövedelemigazgató 1560 februárjának utolsó napján útnak indult Bécsbe, útközben tárgyalt Heraclidesszel vagy megbízottjával, majd március 11-én már audiencián volt Miksa főhercegnél.²⁰⁰ A kihallgatásról naplójának szűkszavú bejegyzéséből nem tudunk meg további részleteket, de Okál és az ő nyomdokain Zeman László feltételezi a román reneszánsz kutató, Andrei Oatea idevágó munkájára hivatkozva, hogy a szövetségeseinek ígérkező Jacobus Heraclides moldvai fellépésével kapcsolatos kérdésekről tárgyalhattak.²⁰¹ A fentieket alátámasztja, hogy a továbbiakban Thorda Zsigmond is részt vett a reménybeli vajdával folytatott tárgyalásokon. Heraclides március 3-án Thorda Zsigmond által küldte el Ferdinándhoz követeléseit,²⁰² vagyis több mint valószínű, hogy már korábban is tárgyaltak, és hogy e megbeszélésekről tett jelentést Thorda, valamint ekkor adhatta át az uralkodónak a kérdéses iratot is.

Ugyanezen a napon kelt Lasky Albert levele, amelyben tudatta az uralkodóval, hogy Thorda Zsigmond útra kelt hozzá, tehát néhány napos késéssel tájékoztatta az uralkodót.²⁰³ Thorda minden bizonnyal hamar útra kelt Heraclideshez, valószínűleg az uralkodó további utasításaival, ugyanis a vajda-jelölt március végi levelében említette, hogy Thordán keresztül juttatta el elképzeléseit Miksa főherceghez, aki egyébként Lasky leveleit is közvetítette.²⁰⁴ A tárgyalások áprilisban — Thorda közreműködésével — folytatódtak,²⁰⁵ és annyi eredményre vezettek, hogy ősszel Basilius egy kisebb, mindössze 2-300 fős csapattal Erdély megkerülésével, lengyel területen megkísérelte az átkelést Moldva felé, ahová azonban nem érkeztek meg, mert II. Zsigmond Ágost lengyel király — félvén

199 *Oborni*, 2002. 116. p.; részletesebben ld. *Thallóczy*, 1890.

200 *Ephemerides*, 1798. 114. p.; *Okál*, 1974. 129. p.

201 *Okál*, 1974. 129. p.; *Zeman*, 1983. 108. p.

202 ÖStA HHSTA Ungarische Akten, Allgemeine Akten, 81. doboz, 1560. március 3., Jacobus Basilius Heraclides követelései Ferdinándhoz.

203 Uo. 1560. március 3., Lasky Albert levele I. Ferdinándhoz.

204 Uo. 1560. április 2. Lasky Albert levele I. Ferdinándhoz; uo. 1560. március 31. Jacobus Basilius Heraclides levele Miksa főherceghez

205 Uo. 1560. április 8. aláírás nélküli fogalmazvány I. Ferdinándhoz; uo. 1560. április 10., Jacobus Basilius Heraclides levele I. Ferdinándhoz

a török megtorló csapásától — szétverette a „sereget”.²⁰⁶ Heraclides végül 1561 végén elérte célját: Ferdinánd katonai támogatásával moldvai vajda lett, azonban nem sokáig uralkodhatott: 1563-ban meggyilkolták.²⁰⁷

Thorda később is az uralkodó erdélyi ügyekben befolyásos tanácsadójaként szerepelt. 1560 táján bukkant fel az az elképzelés, hogy I. Ferdinánd egész Magyarország királya szeretne lenni, és Lengyelországban és Erdélyben is szervezkedtek annak érdekében, hogy az ifjú Szapolyait (II.) Zsigmond Ágost lengyel király utódává tegyék. Az uralkodó magyar tanácsosaihoz, Thorda Zsigmondhoz, Thurzó Ferenchez és Mágóchy Gáspárhoz fordult, akik szerint félő volna, hogy János Zsigmond ez esetben komoly erővel törekedne egész Magyarország megszerzésére.²⁰⁸

1562 januárjából ismert Thorda egy jelentése a magyarországi és erdélyi politikai helyzetről.²⁰⁹ Bár azt írja, hogy barátai leveleiből és a szóbeszédből merítette értesüléseit, azok a korabeli viszonyok közt meglehetősen pontosak lehettek, hiszen az Erdéllyel szomszédos Felső-Magyarországon, Eperjesen élt, és a gazdasági élet irányítójaként Erdélyről is hiteles képet kellett kapnia a fennhatósága alatt álló kamarai alkalmazottaktól már csak azért is, mert az Erdély felé eső szélső területek időnként az ő hatáskörébe tartoztak. Az életrajz szempontjából fontos, hogy Thorda véleménye számított az uralkodó szemében, tehát az erdélyi viszonyokban jártas férfiként tartotta számon. A törökök katonai beavatkozása után Ferdinánd 1562. augusztus 17-én békét kötött a Portával, egyúttal Erdéllyel kapcsolatos elképzeléseit is a megváltozott körülményekhez igazította: elfoglalása helyett arra törekedett, hogy mondassék ki: Erdély a pillanatnyi helyzet ellenére is a Magyar Királyság része.²¹⁰

Thorda humanista tevékenysége

Thorda európai viszonylatban is jelentős humanista volt, itt azonban csak nagyon röviden térnék ki írásaira. Ennek egyik oka, hogy műveit Okál igen alaposan

206 *Thallóczy*, 1890/1. 213. p.

207 Uo. 214. p.

208 *Oborni*, 2002. 15. p.

209 ÖStA HHSTA Ungarische Akten 84. doboz, 1562. január, *Discursus domini Sigismundi Thorda*.

210 *Oborni*, 2003. 122. p.

elemezte, a másik pedig, hogy elsősorban hősünk kormányzati tevékenységét kívántam részletesen bemutatni.

Thorda történeti érdeklődéséről tanúskodik, hogy ő adta ki második kiadásban Galeotto Marzio Mátyás királyról szóló történeti munkáját, amely a *Libellus Elegans Galeoti Martii De Egregie, Sapienter, Iocose Dictis Ac Factis Matthiae... Vngariae Regis...* címet viseli.²¹¹ Ki akarta adni Bonfini Magyar történetét is,²¹² valamint felmerült, hogy önálló magyar történelmi munkát is megalkosson (utóbbi végül nem készült el).²¹³

Az akkoriban még ritkaságnak számító komoly görög tudását bizonyítja, hogy lefordította és átdolgozta Euripidész Oresztészét (a mű címe: *Euripidis Orestes, Tragoedia cum primis elegans, latino carmine longe doctissima expressa, nuncq. primum in lucem edita Sigismundo Geloo Pannonio interprete.*), amit átnézésre és a kinyomtatás érdekében egy 1547. április 15-én, Padovában kelt levél kíséretében elküldött Joachim Camerariusnak, a neves humanistának Lipcsébe.²¹⁴ A levélben megírta, hogy az ajánlás azért szól Kálmáncsehi Sánta Mártonnak, mert az ifjúkorában tanítómestere volt.²¹⁵ A munka végül 1551-ben jelent meg Bázelen.

Thorda filozófiai téren is tevékenykedett, amiről *Oratio De Beatitudine. Eiusdem Quaestio An honesta natura sint, an uero opinione* című műve tanúskodik (Padova, 1549).²¹⁶ Ebben a munkájában azt a kérdést kívánta megválaszolni, hogy vajon az igazságról és az erényről, valamint ellentétjükről szóló ítéleteink az ember vele született sajátosságaiából erednek, vagy az ember saját felfogása szerint változnak.²¹⁷

211 Zeman, 1983. 105. p.; Zeman, 2003. 43. p.; Ritoókné, 2002. 207–211. p.; Hörk, 1896. 35. p.

212 Részletesebben ld. Almási–Kiss, 2015. 110–111. p.; Fraknói, 1874. 172. p.

213 A történeti munka megírására Thorda 1553. december 15-én Cratóhoz írt levele szerint Camerarius készítette; eddigi ismereteink szerint Thorda nem tett eleget kívánságának. Elképzelhető, hogy e mű azonos a Fraknói Vilmos által említett Bonfini-kézirattal, amely Révay Ferenc birtokában volt, és amelynek kiadását fiai Thordára bízták. Thorda sajtó alá is rendezte a munkát, ajánlást is írt hozzá Miksához, és Opori János bázeli nyomdász vállalkozott is a kiadására. *Bauch*, 1885/1. 339. p.; *Okál*, 1974. 130. p.; Zeman, 1983. 105–106. p.; Révay János levele Thorda Zsigmondhoz, 1562. május 21., ld. *Fraknói*, 1873/1. 52. p.; *Fraknói*, 1874. 172. p.

214 *Gömöry*, 1937. 363. p.; Zeman, 1983. 106. p.; Zeman, 2003. 43. p.; részletesebben ld. *Bernhard*, 2015. 223. p.; Hörk, 1896. 35. p.

215 *Dienes*, 2011. 28–29. p.

216 Zeman, 2003. 43–44. p.; *Iványi*, 1911. 219. p.; Hörk, 1896. 35. p.

217 Zeman, 2003. 45. p.

Thorda olykor a nagypolitika szolgálatába állította képességeit: 1554-ben jelen volt Nádasdy Tamás nádorrá választásán Pozsonyban; amely eseményre dicsőítő költeményt is írt *Epigrammata Sigismundi Thordae Geloi, Ad Illustrem Thomam A Nadasd, Posonii per occasiones scripta...* címmel (Viennae, 1554.).²¹⁸ Wernher és Nádasdy levelezéséből tudjuk, hogy Thordát apósa ajánlotta a nádor figyelmébe, aki sok más tehetséget is patronált.²¹⁹ Ettől fogva Thorda és Nádasdy egészen a nádor 1562-ben bekövetkezett haláláig leveleztek.²²⁰

Thorda Matteo Gribaldival, Heinrich Scotusszal és Pier Paolo Vergeriával együtt megírta Spiera Ferenc, az evangélikus hitre térése miatt az inkvizíció által üldözött padovai filozófiaprofesszor életének történetét is.²²¹

Thorda életének alkonya és pályájának értékelése

Thorda Zsigmond pályája sok közös vonást mutat az ekkoriban kialakuló humanista-hivatalnokréteg számos más tagjának életútjával: humanistaként, családi tanítóként kezdte pályáját, majd a tanítást hivatali alkalmazásra cserélte. Műveltségét ezen a téren is kamatoztatni tudta, így például latin nyelvtudása nélkülözhetetlen volt kamarai alkalmazásához és előrelépéséhez. Gazdasági ismeretekre feltehetőleg eperjesi rektorsága idején, esetleg nagybányai várnagyként tett szert. Thorda már ifjúkorában Ferdinánd oldalára állt, és hűségesen kitartott utóda, Miksa mellett is, ami a gyakran pártot váltó nemesek mellett fontos erénynek számított. Nem véletlen hát, hogy hűsége és szakismeretei miatt magas pozíciókat töltött be, és az uralkodó kiemelt kegyét élvezte egészen Pozsonyban, 1569. március 14-én bekövetkezett haláláig.²²²

218 *Okál*, 1974. 126. p.; *Zeman*, 1983. 105. p.; *Zeman*, 2003. 41. p.

219 MNL OL E 185 Nádasdy-misszilisek, Wernher György Nádasdy Tamáshoz, no. 4. 1551. február 14., no. 5. 1554. február 1.

220 Uo. Thorda Zsigmond levelei Nádasdy Tamáshoz, no. 1–39.

221 *Zoványi*, 1977. 223. p.; *Héthy*, 1974. 829. p., 28. jegyz.; *Bernhard*, 2015. 217. p.

222 „Sigismundus honor Gelous Pannoniae ingens, ut lux dena nitet, quartaque martis, obit”. MNL OL E 554 Szalay-gyűjtemény, 1725. t. sz. A magyar királyság tisztviselőinek fizetésjegyzéke, Thorda Zsigmond fizetése, fol. 207rv.; *Gömöry*, 1937. 363. p.; *Zeman*, 1983. 108. p.; *Zeman*, 2003. 47. p.; *Okál* tanulmánya minden bizonnyal gépelési hibából eredően tartalmazza elhunytának dátumaként 1558-at, hiszen maga is számos eseményt megemlít életéből, amelyek az 1560-as években következtek be. *Okál*, 1974. 131. p.; *Hörk*, 1896. 36., 332. p.

Halála alkalmából Zsámboky János versgyűjteményt, többek között gyász-énekeket írt és adott ki *Epicedia aliqua de obitu Sig[ismundi] Thordae* címmel.²²³ Bár a mű máig nem került elő, ismeretes Istvánffy Miklós történetíró tollából egy gúnyos epicedium, azaz sírfelirat, amely szerint, bár teste urnában nyugszik, a lelke vagy Sziszifusz módjára követ cipel, tehát a pokolban sínylődik, vagy pedig bűzölgő kecskeként él tovább, ti. kecskeként született újjá.²²⁴

A királyi kegy kézzelfogható bizonyítéka — a korábbiakban vázolt hivatali emelkedésen túl — fizetésének folyamatos emelkedése és birtokainak gyarapodása volt. Előbbire a már korábban említett fizetésjegyzékből vannak adataink.²²⁵ Eszerint 1561-ben 400 forint volt az évi díjazása, amely folyamatosan emelkedett: 1562-ben 650, 1563-ban 750 forintot kapott; ezután járandósága jelentősen csökkent: 1564-65-ben már csak 600, 1566-ban 180, 1567-ben ismét magasabb összeg, 720 forint volt az évi keresménye, míg 1568-ban 600 forintot juttatott neki az uralkodó. Figyelemre méltó, hogy a kamarai alkalmazottak többségével ellentétben az ő fizetésének folyósításában egészen 1568-ig nem volt elmaradás, sőt, az 1568 utáni hiányt kifizették özvegyének.

Thorda birtokai is figyelemre méltóan gyarapodtak hivatali karrierjének eredményeképpen. Nagy Iván említi, hogy Thorda 1556-ban Viczmándy Mátyással jogot nyert arra, hogy a Zemplén megyei Csernakót és Mocsárt, amelyek korábban a sárospataki apácák tulajdonában voltak, bizonyos feltételek mellett birtokba vegye (az Egyetemi Könyvtár kéziratárában egy 1560-ban kelt irat szól Csernakó elfoglalásának engedélyezéséről).²²⁶ 1558-ban házat és kertet vett Eperjesen Wernher Páltól és Szabinától (utóbbi Melczer Kristóf felesége volt).²²⁷ Naplója szerint május 25-én Sartor/Szabó Györgytől is vásárolt egy kertet a külvárosban, amely tranzakciót három nappal később a városi polgárkönyvben is rögzítettek; nem tudjuk, hogy ez a Zeman által fentebb említett kerttel

223 Okál megpróbálta megszerezni a művet, de a Gulyás Pál által említett helyen, az Osztrák Nemzeti Könyvtárban nem sikerült megtalálnia. *Zeman*, 1983, 108. p.

224 Istvánffy, *Carmina*, 46; eredetileg az Istvánffy verseit őrző kódex fedéllapján található bejegyzés (MTAK Kézirattár, K 53/II), 2r. Ezúton is köszönöm az adatot Kiss Farkas Gábornak.

225 MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Szalay-gyűjtemény 1725. t. sz. fol. 207r-v

226 Nagy, 1865. 181. p.; ELTE EK Kézirattár tom. LXXX. no. 78. *Annuntia Ferdinandi, ut Sigismundus Thorda possessionem Chornaho vocatam, possideat.* 291. p.; I. még uo. no. 1556. *Litterae concessionales, quibus math. Viczmandy et Sigismundo de Thorda, datur facultas occupandi bona sanctimonialium et eremitarum S. Pauli de Sárospatak.* 272. p.

227 *Ephemerides*, 1798. 112. p.; *Zeman*, 1983. 108., 110. p.; *Zeman*, 2003. 47. p.

azonos-e.²²⁸ Talán ez az a szőlő, amelyet 1578-ban Zsigmond testvére, Ferenc később megörökölt és 316 forintért eladott Vas Jakabnak.²²⁹ Naplójának szükségessé bejegyzése („emi domum”) szerint augusztus elsején házat vásárolt. Thorda 1561. október 8-án megkapta Miksától Bors Benedek Pozsony külvárosában lévő házat.²³⁰ Házai és birtokai kiterjedéséről a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiből is értesülünk: 1578-ban testvére, Ferenc ügyvédül vallotta rokonát, Vas Jakabot és Baczhy Pétert Zsigmond magyarországi birtokai ügyében, amelyek Nyitra és Sáros²³¹ megyékben, valamint Pozsony, Trencsén és Eperjes városokban feküdtek.²³² Ezek szerint az ősi birtokokat komolyan sikerült gyarapítania a szolgálatai érdemeként elnyert birtokokkal. Mindemellett haláláig saját lakosztálya volt a Magyar Kamara pozsonyi épületében.²³³

Thorda Zsigmond műveltségéről és igényességéről árulkodik gyermekeinek neveltetése, iskoláztatása is. 1562. május 1-jén hosszas betegeskedés után meghalt első felesége, Eufémia,²³⁴ akit Eperjesen temettek el ugyanebben a hónapban, 11-én. Két fiuk és egy leányuk született a házasságból.²³⁵ Úgy tűnik, hogy mindhárom gyermek a családi otthonban nevelkedett, amíg anyjuk élt, az ő halála után azonban Thorda mindannyiukat elküldte valamelyik főúri udvarba vagy iskolába. 1562. június 6-án leányát, Margitot Paxy Annához, Révay Ferenc özvegyéhez küldte Blatnica várába, hogy ott nevelkedjen (Thorda az özvegyhez írott magyar nyelvű levele bizonyítja, hogy magyarul is tudott).²³⁶ Fiát, Zsigmondot Eperjesre küldte anyósához, Zsófiához, és Tarcea Anna, valamint Topeczer János eperjesi polgárokra bízta, hogy kísérjék el.²³⁷ Másik fiát, Györgyöt ugyanebben a hónapban, 28-án az ekkor a Bánffyok tulajdonában lévő Bolondócra²³⁸ küldte.²³⁹

228 Ephemerides, 1798. 112. p.

229 MNL OL F 15 Protocolla libri regii et styliionaria, VII. 31v–32r.

230 Ephemerides, 1798. 116. p.; *Okál*, 1974. 129. p.; *Zeman*, 1983. 108. p.

231 *Fallenbüchl*, 1967. 194. p.

232 MNL OL F 15 Protocolla libri regii et styliionaria, VII. 32v–33r.

233 A lakosztályt halála után Johann von Karlingh részére utalta ki az uralkodó. *Kapossy*, 1956. 193. p.

234 Ephemerides, 116. p.; *Okál*, 1974. 130. p.; *Zeman*, 1983. 108. p.

235 *Zeman*, 1983. 108. p.

236 Ephemerides, 1798. 117. p.; *Okál*, 1974. 130. p.

237 Ephemerides 1798. 117.; *Okál*, 1974. 130. p.

238 *Maksay*, 1990/2. 791. p.

239 Ephemerides, 1798. 117. p.; *Okál*, 1974. 130. p.

Minden valószínűség szerint átmeneti ott-tartózkodásról volt szó, ugyanis 31-én már azt írta, hogy a gyermeket elvitte Bolondócról, hogy Pozsony rossz hatásától megkímélje.²⁴⁰ 1564. október 13-án György Pozsonyba utazott egy Lefferus György nevű tanárhoz.²⁴¹ Thorda Zsigmond a felesége halálát követő esztendőben, 1563. december 20-án eljegyezte Gyerendy Dorottyát, Ghyczy István özvegyét, és 1564. január 25-én feleségül is vette.²⁴²

Felhasznált források és irodalom

Források

ELTE EK Kézirattár	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár
Ephemerides, 1798	Sigismundi Thorda Ephemerides, quas Ephemeridibus Nicolai Simi Mathematici Bononiensis A. C. 1554. Venetiis sua manu inscripsit. In: <i>Scriptores rerum Hungaricarum minores</i> . Szerk.: Kovachich Márton György. Buda, 1798. 112–127. p.
MTAK Kézirattár	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár
MNL OL E 21 Benignae resolutiones	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara archívuma. E 21 Benignae resolutiones
MNL OL E 41 Litterae ad cameram exaratae	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara archívuma. E 41 Litterae ad Cameram exaratae

240 Ephemerides, 1798. 117. p.

241 Uo.

242 Uo. 119., 120. p.; *Okál*, 1974. 131. p.; *Zeman*, 2003. 47. p.

MNL OL E 136 Diversae instructiones	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara archivuma. E 136 Diversae instructiones
MNL OL F 15 Protocolla libri regii et stylonaria	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, A kolozsmonostori konvent országos levéltára, F 15 Protocolla libri regii et stylonaria
ÖStA HHSTA Ungarische Akten	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Allgemeine Akten
ÖStA FHKA Ungarische Gedenkbücher	Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Gedenkbücher, Ungarische Reihe
ÖStA FHKA HKA Hoffinanz Ungarn	Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn
ÖStA FHKA HKA Familienakten	Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Familienakten
ÖStA FHKA HKA	Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und
Altes Münz- und Bergwesen Ungarn	Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Altes Münz- und Bergwesen Ungarn

Szakirodalom

- Acsády*, 1894 *Acsády Ignác*: A pozsonyi és a szepesi kamarák. Bp., 1894.
- Almási-Kiss*, 2015 *Almási Gábor–Kiss Farkas Gábor*: Humanistes du bassin des Carpates I: Johannes Sambucus. Turnhout, 2015. (Europa Humanistica 14.)

- Bartholomaeides*, 1817 *Bartholomaeides János László: Memoriae Ungarorum qui in alma condam Universitate Vitenbergensi studia confirmarunt. Pest, 1817.*
- Bauch*, 1885/1 *Bauch, Gustav: Adalékok a reformatio és a tudományok történetéhez Magyarországon a XVI. században. [1. közlemény.] In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 8. (1885) 2. sz. 335–355. p.*
- Bauch*, 1885/2 *Bauch, Gustav: Adalékok a reformatio és a tudományok történetéhez Magyarországon a XVI. században. 2. közlemény. Történelmi Tár, 1. sorozat, 8. (1885) 3. sz. 519–540. p.*
- Bánlaky*, 1940 *Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIII. köt. Bp., 1940.*
- Bernhard*, 2015 *Bernhard, Jan-Andrea: Konsolidierung des reformierten Bekenntnissen im Reich der Stephanskrone. Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte zwischen Ungarn und der Schweiz in der frühen Neuzeit (1500–1700). Göttingen, 2015. (Refo500 Academic Studies, Band 19.)*
- Bél*, 2002 *Bél Mátyás: Torna vármegye leírása. In: Torna vármegye és társadalma 18–19. századi források tükrében. Szerk.: Rémiás Tibor. Bódvaszilás-Miskolc, 2002. 51–110. p.*
- Bielek*, 1976 *Bielek, Ladislai: Maiores Hungarorum. I. köt. Pest, 1796.*
- Budai*, 1814 *Budai Ézsaiás: Magyar ország históriája a mohácsi veszedelemtől fogva Buda viszszavételéig. 2. jav. kiad. Bp., 1814.*
- Camerarius*, 1595 *Ioachimi Camerarii epistolarum libri quinque posteriores. tolarum libri quinque posteriores. Nunc primum a filiis in hoc secundo volumine studiose collectæ, & ad vtilitatem publicam editæ. Vol. V. Francofurti, Ex officina Paltheniana, impensis P. Fischeri 1595.*

- Détschy*, 1969 *Détschy Mihály*: Egy ismeretlen magyar vár — Szádvár. In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, 8. (1969) 143–186. p.
- Dienes*, 2008 *Dienes Dénes*: Sárospatak reformációja. In: Egyháztörténeti Szemle, 9. (2008) 4. sz. 48–60. p.
- Dienes*, 2011 *Dienes Dénes*: A történelmi tisztáninneri református egyházkerület a 16. században. 1. rész. In: Historia Ecclesiastica, 2. (2011) 1. sz. 3–68. p.
- Ember*, 1946 *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp., 1946.
- Engel*, 1798 *Engel, Johann Christian*: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Bd. II. Halle, 1798.
- Engel*, 1801 *Engel, Johann Christian*: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. Bd. III. Halle, 1801.
- EOE 1876 Erdélyi országgyűlési emlékek. Magyar Királyság (1526–1606). Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1876.
- ETE 1909 Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. IV. köt. Szerk.: Karácsonyi János – Kollányi Ferenc. Bp., 1909.
- ETE 1912 Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. V. köt. Szerk.: Karácsonyi János – Kollányi Ferenc – Luksics József. Bp., 1912.
- Fallenbüchl*, 1967 *Fallenbüchl Zoltán*: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII-XVIII. században. In: Levéltári Közlemények, 38. (1967) 2. sz. 193–236. p.
- Foerstemann*, 1841 *Carolus Eduardus Foerstemann*: *Album Academiae Vitebergensis*. Lipcse, 1841.
- Fraknói*, 1873 *Frankl [Fraknói] Vilmos*: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873.

- Fraknói*, 1874 *Fraknói Vilmos*: Melanchton és magyarországi barátai. In: Századok 8. (1874) 3. sz. 149–184. p.
- Freytag*, 1831 *Freytag, Theodor Friedrich*: Virorum Doctorum Epistolae Selectae, Ad Bilib. Pircheymerum, Joach. Camerarium, Car. Clusium Et Julium Episc. Herbip. Datae, Nunc Primum Ed. Et Illustr. T. F. Freytagius. 1831.
- Gecsényi*, 2008/1 *Gecsényi Lajos*: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a XVI. században. In: Uő.: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008. 475–487. p.
- Gecsényi*, 2008/2 *Gecsényi Lajos*: Egy beregi nemesúr a Szepesi Kamarában. Szigeti Vas Márton tanácsos. 1659–1666. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. 18. (2008) 163–178. p.
- Gecsényi*, 2010 *Gecsényi Lajos*: A rejtélyes Thurzó. Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549–1563). In: Levéltári Közlemények, 80. (2010) 1–2. sz. 3–31. p.
- Gömöry*, 1937 *Gömöry János*: Gyalui Thorda Zsigmond. In: Evangélikus Lap 16. (1937) 23. sz. 360–364. p.
- Grynaeus*, 1993 *Grynaeus Tamás*: Szegedi Kőrösi Gáspár (Casparus Fraxinus Zegedinus) (1530 előtt — 1563). In: Orvostörténeti Közlemények 141–144. (1993) 27–52. p.
- Haiczi*, 1932 *Haiczi Kálmán*: Léva története a XVI. század végéig. Léva, 1932.
- Házi*, 1928 *Házi Jenő*: Balassi Menyhárt árultatásának szerzője. In: Magyar Nyelv 24. (1928) 5–6. sz. 175–183. p.
- Héthy*, 1974 *Héthy Zoltán*: Varjas János professzor jegyzetei Bod Péter Magyar Athenas-ához. In: A Debrecei Déri Múzeum Évkönyve (1974) 827–832. p.

- Horváth*, 1953 *Horváth János*: A reformáció jegyében. Bp., 1953.
- Hörk*, 1896 *Hörk József*: Az eperjesi ev. er. collegium története. Kassa, 1896.
- Iványi*, 1911/1 *Iványi Béla*: Az írás és a könyvek Eperjesen a XV–XVI. században. 2. közlemény. In: Magyar Könyvszemle 36. (1911) 3. sz. 215–226. p.
- Iványi* 1911/2 *Iványi Béla*: Az írás és könyvek Eperjesen a XV–XVII. században. 3. közlemény. In: Magyar Könyvszemle 36. (1911) 4. sz. 301–318. p.
- Kapossy*, 1956 *Kapossy János*: Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből. II. rész. In: Művészettörténeti Értesítő 5. (1956) 2–3. sz. 47–53. p.
- Katona*, 2000 *Katona Tünde*: Georg Wernher — ein oberschlesischer Humanist. Sein Schaffen für Ungarns Kultur und Literatur. In: *Gerhard Koselleck*: Oberschlesische Dichter und Gelehrte vom Humanismus bis zum Barock. Bielefeld, 2000. 267–279. p.
- Kenyeres*, 2002 XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. I–II. köt. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Kenyeres István, a szerkesztésben közreműködött Kis Péter et alii. Bp., 2002. (Fons könyvek 2.)
- Kenyeres*, 2003 *Kenyeres István*: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. In: Levéltári Közlemények, 74. (2003) 1–2. sz. 59–103. p.
- Kenyeres*, 2008 *Kenyeres István*: Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Bp., 2008. (Habsburg Történeti Monográfiák 2.)

- Kiss*, 2007 *Kiss Farkas Gábor*: A róka és a nyúl a Dunán. A flamand Arnoldus Gerardus Laurentius Oláh Miklósnak ajánlott meséje, mint születésnap iocus. In: „Nem sülyed az emberiség!”. Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Főszerk.: Jankovics József. Szerk.: Császtvay Tünde, Csörsz Rumen István, Szabó G. Zoltán. Bp., 2007. 299–308. p.
- Lukinich*, 1918 *Lukinich Imre*: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.
- Magyar Nagylexikon, 2004 Magyar Nagylexikon. Szerk. Élesztős László, Rosztás Sándor, Bárányi Lászlóné. 3. köt. Bp., 2004.
- Magyarország története, 1985 Magyarország története III./1. köt. 1526–1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1985.
- Maksay*, 1990/1 *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. köt. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II., Forráskiadványok 16.)
- Maksay*, 1990/2 *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. köt. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II., Forráskiadványok 16.)
- Melanchton*, 1842 Philippi Melanthonis opera quae supersunt omnia. Ed. Carolus Gottlieb Bretschneider. Vol. IX. Halis Saxonum, 1842.
- Melczer*, 1880 *Melczer István*: Wernher György életéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 3. (1880) 1. sz. 208. p.
- Metryka, 2010 Metryka cykli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551. Wydali: Gąsiorowski, Antoni–Jurek, Tomasz–Skierska, Izabela. Varsó, 2010.
- Nagy*, 1865 *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XI. köt. Pest, 1865.

- Nagy*, 1995 *Nagy István*: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Bp., 1995. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai I., Levéltári Leltárak 9.)
- Nyakas*, 1991 *Nyakas Miklós*: Hajdú-Bihar megye címerei. Hajdúböszörmény, 1991. (Hajdúsági Közlemények 16.)
- Oborni*, 1996 *Oborni Teréz*: Habsburg kísérlet Erdély pénzügyigazgatásának megszervezésére (1552–1553). In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerk.: Lengvári István. Pécs, 1996. 165–176. p.
- Oborni*, 2002 *Oborni Teréz*: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt (1552–1556). Bp., 2002. (Fons Könyvek 1.)
- Oborni*, 2003 *Oborni Teréz*: A bécsi udvar tervei Erdély visszaszerzésére 1557–1563. In: Történelmi Szemle, 45. (2003) 1–2. sz. 109–128. p.
- Okál*, 1974 *Okál, Miloslav*: La vie et l'oeuvre de Sigismund Gélaus Thorda. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Graecolatina et Orientalia. 6. (1974) (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo) 105–155. p.
- Pálffy*, 1997 *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In: Történelmi Szemle 39. (1997) 2. sz. 257–288. p.
- Révész*, 1859 *Révész Imre*: Magyar tanulók Wittenbergben Melanchton haláláig. In: Magyar Történelmi Tár, 1. sorozat 6. köt. 1859. 207–230. p.
- Ritoókné*, 1984 *Ritoókné Szalay Ágnes*: A wittenbergi egyetem magyarországi promoveáltjai a 16. században. In: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Szerk.: Fabiny Tibor. Bp., 1984. 222–239. p.

- Ritoókné*, 2002 *Ritoókné Szalay Ágnes*: Galeotto Marzio és Bonifini történeti művének kiadása. In: „Nympha super ripam Danubii” Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Szerk.: Jankovits László. Bp., 2002. 207–211. p.
- RMK III. Régi Magyar Könyvtár. Összeáll.: Szabó Károly–Hellerbrand Árpád. III. köt. Bp., 1896.
- Sarusi Kiss*, 2008 *Sarusi Kiss Béla*: A természet által megerősített vár: Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. 1. köt. Bp., 2008. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából 1.)
- Schrauf*, 1893 Regestum Bursae Cracoviensis Hungarorum. A krakói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke. (1493–1558). Közli *Schrauf Károly*. Bp., 1893.
- Sinay*, 1911 Sinay Miklósnak, a híres-neves debreceni reform. főiskolában a történelem és a latin-görög philologia nyilvános, rendes tanárának közönséges előadásai a XVI-ik század egyháztörténetéről. A magyarországi és erdélyi egyházak reformációját hiteles forrásokból merítve, helyes világításban rajzolva. Sajtó alá rendezte és fordította: Herpay Gábor, revideálta és bevételével ellátta S. Szabó József. Debrecen, 1911.
- Szabó*, 1964 *Szabó Gyula*: Szabadgondolkodó társadalmi rétegek a török alatti Pécsen és Baranyában. In: Janus Panonius Múzeum Évkönyve 1964. 241–258. p.
- Szabó*, 1984 *Szabó András*: Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. században: Alaghy János. In: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára. Szerk.: Fabiny Tibor. Bp., 1984. 209–221. p.
- Szabó*, 1993 *Szabó Tibor*: Kőrös Gáspár a padovai egyetemen. In: Orvostörténeti Közlemények 141–144. (1993) 53–62. p.

- Szinnyei*, 1914 *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. XIV. köt. Bp., 1914.
- Szlavikovszky*, 2007 *Szlavikovszky Beáta*: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken. I. rész. 1526–1918. Bp., 2007.
- Szögi–Kónya*, 2012 *Szögi László — Kónya Péter*: Sáros megyei diákok az európai egyetemeken 1387–1918. Bp., 2012. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, Új sorozat 9.)
- Szörényi*, 2003 *Szörényi Gábor András*: A csorbakői vár története 1648-ig. In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyvei, 42. (2003) 165–226. p.
- Szűcs*, 1990 *Szűcs Jenő*: A Szepesi Kamarai levéltár. Bp., 1990.
- Thallóczy*, 1890/1 *Thallóczy Lajos*: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferenc kassai főkapitány összeköttetéseinek történetéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 13. (1890) 2. sz. 209–228. p.
- Thallóczy*, 1890/2 *Thallóczy Lajos*: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferenc kassai főkapitány összeköttetéseinek történetéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 13. (1890) 3. sz. 456–473. p.
- Thallóczy*, 1890/3 *Thallóczy Lajos*: Levelek Heraclides Jakab moldvai vajda és Zay Ferenc kassai főkapitány összeköttetéseinek történetéhez. In: Történelmi Tár, 1. sorozat, 13. (1890) 4. sz. 577–596 p.
- Thury*, 1908 *Thury Etele*: A wittenbergi magyar tanulók anyakönyvéből. In: Protestáns Szemle 20. (1908) 1. sz. 242–247. p.
- Tolnay*, 2004 *Tolnay Gábor*: Külföldön tanuló magyarországi diákok. In: Honismeret, 32. (2004) 2. sz. 4–10. p.
- Verancsics*, 1860 Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 9. Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. 6. Vegyes levelek, 1538–1549. Kiadja: Szalay László. Pest, 1860.

- Veress*, 1933 *Veress Endre*: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864). Bp., 1915. (Magyar Történelmi Források I.)
- Waldapfel*, 1946 *Waldapfel József*: A krakkói egyetem s a magyar és lengyel szellemi élet kapcsolatai a renaissance korában. In: Egyetemes Filológiai Közöny 69. (1946) 27–46. p.
- Zeman*, 1983 *Zeman László*: Gyulai Torda Zsigmond élete és munkássága. In: Magyar Könyvszemle 108. (1983) 1. sz. 102–110. p.
- Zeman*, 2003 *Zeman László*: Gymnasiologia. Az eperjesi kollégium és áthagyományozódásai. Somorja–Dunaszerdahely 2003. 37–55. p.
- Zeman*, 2013 *Zeman László*: Egy fejezet a hazai humanizmus filológiai vizsgálatából. In: Eperjesi tükrök. Eperjes a történelemben. Szerk.: Sturm László–Dobsony Erzsébet. Eperjes, 2013. 48–49. p.
- Zoványi*, 1977 *Zoványi Jenő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977.
- Zsinka*, 1927 *Zsinka Ferenc*: Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. XI. köt. Bp., 1927.

ERDŐS ZOLTÁN

WEBER JÁNOS POLITIKAI KRÉDÓJA¹

*Wirth Mártonnak és Katalinnak
szeretettel*

Weber János gyógyszerész, eperjesi főbíró a 17. század egyik kiemelkedően tehetséges, ugyanakkor rendkívül ellentmondásos politikusa és politikai gondolkodója. Alakja azonban sokáig elsikkadt a kor olyan nagy hatású szerzői mellett, mint Lackner Kristóf soproni polgármester, és a koronaőr Révay Péter — akiknek műveit maga is forrásként használta és idézte. Részletekbe menően mindössze egy kutató, a művészettörténész Bubryák Orsolya foglalkozott Weber életművel. Az ő tanulmányain kívül csak nagyobb ívű szintézisek szolgálnak kevésbé részletgazdag képet Weber pályafutásáról és gondolkodásáról. Pukánszky Béla a magyarországi német irodalom reprezentánsaiként, Hargittay Emil a 17. századi királytűkrök, Knapp Éva pedig az irodalmi emblematika összefüggésrendszerében foglalkozott három politikai témájú munkájával. Magyary-Kossa Gyula elsősorban gyógyszerészi tevékenységét és orvosi könyvét vizsgálta. Mindemellett fontos adalékokkal szolgálnak Weber életéhez az eperjesi történész, Kövényi Lajos kisebb forrásközlései az 1930-as évekből.

Összességében elmondható, hogy Weber életútja, műveinek irodalom- és esztétörténeti helye jól ismert. Személyiségével és politikai elveivel kapcsolatos több kérdésben azonban, melyeket már a kortársak sem igen értettek, napjainkban sem alakult ki egyetértés. Jelen tanulmány célja ezért, hogy megkísérelje tisztázni Weber nézeteinek néhány problematikus pontját, kompakt rendszerként felfogva műveinek gondolati anyagát, összefüggésbe hozva azt életének néhány forduló-pontjával.

1 Ezúton mondok köszönetet Bubryák Orsolyának, amiért elolvasta és értékes megjegyzésekkel látta el a dolgozat kéziratát.

Karrierépítés és politikai orientáció

Weber János 1612-ben született, talán egy iparosmester fiaként.² Fiatalkoráról mindössze annyit tudunk, hogy eperjesi tanulmányai után az egyik alföldi város patikájában lett segéd, és ezalatt közvetlen tapasztalatokat szerezhetett az itt grasszáló pestisjárványról.³ Minden bizonnyal tudatosan döntött a gyógyszerészet mellett: ez a szakma igen nagy presztízzsel rendelkezett, az orvosok és gyógyszerészek a közösség és a patrónusok bizalmát élvezték, gyakran választották őket városvezetői és követi posztokra is.⁴ Az 1644–45. évi nagy pestisjárvány során Weber kitűnő érzékkel orvosi könyvet írt a betegség gyógyításáról és az egészség megőrzésének módjairól. A köznapi használatra szánt könyvecske németül, majd magyar és szlovák nyelven is megjelent; a szerző célja minden bizonnyal az volt, hogy a mű a legszélesebb rétegekhez is eljusson.⁵ Talán a könyv bevételei is hozzájárultak ahhoz, hogy még ebben az évben megnyitotta saját patikáját Eperjesen.⁶ Úgy tűnik, gyógyszerészként is erős hivatástudat hatotta át, felelősséget érzett a betegek iránt.⁷

-
- 2 Egyik művében azt írja, a város vezetőinek meg kell küzdeniük a rossznyelvek fecsegésével; ezekre a gáncsoskodásokra úgy utal, mintha saját magát és családját ért vádakat igyekezne elhárítani: „was war Er? was schaffet seine Frau? Sie könnte Sich wohl anders tragen. Sein Vatter ist ein Schneider gewesen; jetzo schmeichelt Er Sich bey dem Volck ein, dabei Er nur länger bey dem Regiment bleibe.” *Weber, Johann: Lectio principum, hoc est politica manuductio... Leutschoviae, typis haered. Brewern, 1665. (RMK II. 1057.)* 14r.
 - 3 *Weber, Johann: Amuletum, azaz rövid és szükséges oktatás a dög-halálról. Bártfa, Klósz Jakab, 1645. (RMK I. 767.)* 57. p.
 - 4 *Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből, I. köt. Bp., 1929. 63–66. p.* Maga Weber a patikusi és az orvosi szakmát mint önfeláldozást jelenítette meg: a két hivatás gyakorlása rengeteg fáradtsággal, költséggel, gyakran életveszéllyel jár, amit alig honorál az emberek megbecsülése. *Weber: Amuletum i. m. 79–82. p.*
 - 5 A könyv széles körű, köznapi használatára utal, hogy egyik példányához egykori tulajdonosa további íveket fűzött, amelyekre maga is különböző formulákat, recepteket jegyzett fel. *Rómer Flóris: Régi magyar orvosi jegyzet. In: Magyar Könyvszemle, 5. (1880) 4. sz. 275–277. p.*
 - 6 Gyógyszerészi pályafutására ld. *Bubryák Orsolya: Egy polgári mecénás a 17. században: Weber János eperjesi főbíró (1612–1684). In: Ars Hungarica, 31. (2003) 2. sz. 228. p.; Magyary-Kossa Gyula.: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből, III. köt. Bp., 1931. 316–317. p.*
 - 7 „Némellyekre lelkek gondgya / Bizatott és orvoslása, / Reám bizatot dög-ellen / Az teste- ket védelmeznem” — hangzik az *Amuletum* magyar kiadásának beköszöntő verse. *Weber: Amuletum, i. m. 1v.*

Weber a szakmai előmenetelével párhuzamosan kezdte építeni politikai karrierjét. 1635-ben (vagyis négy évvel azelőtt, hogy elnyerte volna az eperjesi polgárjogot!) Bécsben járt, ahol meghívást kapott az udvari ünnepekre. Valószínűleg még többször megfordult a császárvárosban, mert 1643 júliusában már innen nősült. Remek érzékkel választott feleséget: a dán király és szász herceg bécsi ügyvivőjének özvegyét, az angol arisztokrata költőnő, Jane Elisabeth Weston lányát vette el — a házasság igen komoly presztízsnövekedést és rangemelkedést jelenthetett Weber számára.⁸ Még több hasznos kapcsolatra, még nagyobb népszerűsége tett szert ekkor az udvarban.

Mindennek nagy szerepe lehetett abban, hogy hamarosan tényleges politikai karrierje is lendületet vett. 1645-ben, azaz 33 éves korában került be először Eperjes előjáróságába, három évvel később a Pentapolis képviselőként járt Bécsben az akkor nemrég kinevezett nyitrai püspöknél, Szelephényi Györgynél. 1655-ben az országgyűlésre küldte követként a város, és ekkor Lipót koronázásán is részt vett. A belé vetett töretlen bizalmat jelzi, hogy négy év múlva ismét az országgyűlésre utazhatott. Ezekben az években nemcsak komoly kapcsolati tőkére, hanem jelentős politikai rutinra is szert tehetett, városi és országos szinten egyaránt. Karrierje csúcsára 1661-ben érkezett el: ekkor választották először Eperjes főbírójává, és ezt a posztot hat éven keresztül meg is tartotta. Ugyanezekben az években nyerte el a „Felső-Magyarország örökös patikusa” címet, 1663-ban pedig birodalmi nemességet kapott.⁹

Az udvari körök felé tehát kiváló összeköttetésekkel rendelkezett; ugyanezekben az években azonban igen közeli kapcsolatba került a szerveződő rendi ellen-

8 Weber első feleségének családjára: *Latkóczy Mihály: A humanismus egy elfeledett nőalakja: Elisabetha Joanna Westonia (ismertetés)*. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1. (1891) 4. sz. 489. p. Az asszony igen fiatalon, 1647-ben halt meg, a gyászbeszédet az evangélikus gyülekezet első papja, és a gimnázium rektora, Samuel Dürner tartotta. *Dürner, Samuel: Christlicher Leich-Sermon (...) zum Ehren-Gedächtniß der Frawen Johanna Elisabeth (gebohmen) Löwin des (...) Herrn Johannis Weberi (...) geliebten Ehefrawen*. Leutschau, bey Lorentz Brewern, [1647.] (RMK II. 674.)

9 Weber saját politikai szereplésére csak elvétve utal műveiben. *Weber, Johann: Ianvs bifrons sev specvlvm physico-politicvm, das ist natvrlicher Regenten-Spiegel...* Leutschaw, bey Lorentz Brewern, 1662. (RMK II. 992.) E2v.; *Weber, Johann: Wappen der Königl. Freyen Stadt Epperies in Ober Vngarn...* Leutschoviae, bey Samuel Brewern, 1668. (RMK II. 1150.) 41–42., 116., 331. p. Politikai karrierjének alakulására összefoglalóan: *Bubryák: Egy polgári mecénás i. m. 228., 248., 271. p.* (jegyz.); *Hargittay Emil: Gloria, fama, literatura. Az uralkodói eszmény a régi magyarországi fejedelmi tükrökben*. Bp., 2001. (Historia Litteraria 10.) 90. p.; *Magyary-Kossa: Magyar orvosai emlékei i. m. III. köt. 316. p.*

zék vezető személyiségeivel is. 1644-ben ismerkedett meg Wesselényi Ferencsel, hamarosan a gróf udvari orvosa és tanácsadója lett. Baráti viszonyukat mutatja, hogy Weber nemcsak gyógyszerekkel és orvosi tanácsokkal látta el Wesselényit és feleségét, hanem egyéb ajándékokat is küldött nekik (1663 júliusában például egy citerát), és hogy Széchy Mária leveleiben Webert kedves komám uramnak, feleségét pedig komám asszonyomnak szólította.¹⁰ A két férfi mindemellett politikai és katonai jellegű ügyekben is együttműködött: 1662 novemberében Wesselényi Eperjesen rendelt meg ágyúkat, és ennek kapcsán váltott levelet az akkor már bírói tisztelet viselő Weberrel.¹¹ Egyre több szál fűzte a Wesselényi körül csoportosuló ellenzékhez is: Gutth Dánielt, az eperjesi jegyzőt bizonyonnyal régóta jól ismerte, de 1665 körül kapcsolatba került Vittnyédy István dunántúli evangélikus ügyvéddel is.¹² Kizárt, hogy Weber ne látta volna át az 1664-től zajló szervezkedés céljait és eszmeiségét, bár lehetetlen pontosan megállapítani, hogy milyen mértékben vett részt benne.¹³

Hogy Weber mennyire pragmatikusan kezelte a politikai csoportokkal való kapcsolattartást, és ezzel összefüggésben a felekezeti kérdést, azt jól szemlélteti gyermekei keresztszüleinek megválasztása. 1652-ben még az eperjesi eliten belül keresett keresztszülőket első fia, János Frigyes számára: a bíróságot is viselt Johann Klein és Daniel Langfeldner, illetve egy vagyonos kereskedő, Zimmermann Zsigmond felesége vállalta a komaságot. Tíz évvel később már országos, és egyértelműen udvarhű méltóságokat kért fel keresztszülőnek. Az 1662 januárjában született János Györgyöt az ekkor már érseki címet viselő Szelepcshényi és a magyar ügyek bécsi szakértője, Johann Rottal gróf tartotta keresztvív alá (ezt a két urat egyébként az ugyanebben az évben megjelent művében saját maga és a város patrónusainak nevezte). A következő években született Felicitas, Pál és

10 *Magyary-Kossa*: Magyar orvosi emlékek i. m. I. köt. 60. p.; *Magyary-Kossa*: Magyar orvosi emlékek i. m. III. köt. 371–372. p.; *Hargittay*: Gloria, fama, literatura i. m. 90. p.

11 *Lasztókay László*: Eperjes szab. kir. város levéltárában található nevezetesebb okiratok ismeretése. Eperjes, 1881. 53. p.

12 *Bubryák Orsolya*: Weber János és a Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 99. (1995) 3–4. sz. 336–337. p. Vittnyédy, úgy tűnik, nem örvendett nagy bizalomnak és népszerűségnek a felső-magyarországi városokban. *Hain Gáspár*: Szepességi avagy löcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára. Szerk., jegyz., utószó: Véber Károly. Bp., 1988. (Magyar hírmondó.) 289–290., 311–312. p.

13 *Hargittay*: Gloria, fama, literatura i. m. 90. p.

Anna keresztanyja viszont — az ekkor már katolikus — Széchy Mária lett.¹⁴ Nem kevésbé meglepő, hogy Weber evangélikus létére a jezsuitákkal is jó kapcsolatot ápolt, egyik művéhez a kassai jezsuita főiskola tanára is írt üdvözlő szöveget.¹⁵

A politikai kapcsolatrendszer kialakítása persze némileg ellentmondásba kerül a Weber által megfogalmazott elvvel, mely szerint a semlegesség, az egyértelmű állásfoglalás hiánya nemcsak erkölcsileg aggályos, hanem rendkívül veszélyes is.¹⁶ Weber pragmatizmusa azonban egyáltalán nem a konkrét elgondolások hiányát vagy valamiféle elvtelen kétkulacsosságot jelent — a kettős elkötelezettség koncepcionális jellegét a város kormányzásáról vallott nézeteiből érthetjük meg.¹⁷

Lojalitás és szuverenitás¹⁸

A személyes, családi kapcsolatokat is felhasználó politikai manőverezés célja kétségtelenül az volt, hogy a várost bármilyen váratlan fordulat esetén meg tudja óvni egy katonai csapástól, vagy önállóságának csorbításától. Weber büszkén említi, hogy Eperjes nemcsak akkor állt helyt, amikor Basta csapatai zárták körül,

14 *Bubryák*: Weber János i. m. 337 p.; *Kövényi F. Lajos*: Weber János áttérése. (Adalékok városunk történetéhez). In: *Új Világ*, 1933. nov. 12. 5. p. Johann Rottalra: *R. Várkonyi Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénus*. [Budapest], 1987. (Labirintus) 79., 199. p.

15 *Weber*: *Lectio principum* i. m.; *Hargittay*: *Gloria, fama, literatura* i. m. 86. p.

16 „Neutralität (...) bey den Feinden Feindschaft erwecke, und bey den Freunden schlechte Freundschaft erhalte; und hat gutt Glück, wann Sie nicht endlich beyden Partheyen zu theil werde, oder doch zum wenigsten ein starcken Rupff ausstehen muß.” *Weber*: *Ianvs bifrons* i. m. G4r–G4v.

17 Lackner Kristóf soproni polgármesterre ugyanez a pragmatizmus volt jellemző. A béke és a polgári javak védelme érdekében vállalta a színlelést, látszat-meghódolást, míg a nyílt konfrontációt (legalábbis a látszat szintjén) igyekezett kerülni. Ezt a mentalitást olyannyira sajátjának érezte, hogy címerébe is a hajladozó, de meg nem törő nádat, és a forgékony rákot festette. *Kovács József László*: *Lackner Kristóf és kora, 1571–1631*. Sopron, 2004. 137–144. p.

18 Webernek az uralkodóval kapcsolatos álláspontjáról több, egymástól részben eltérő értékelés látott napvilágot. *Hargittay Emil*: *Zur Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn*: Johann Weber (1612–1684). In: *Berliner Beiträge zur Hungarologie*. Hrsg.: Kárpáti, Paul – Tarnói, László. Band 7. Berlin – Budapest, 1994. 78. p.; *Hargittay Emil*: *A fejedelmi tükrök műfaja a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 99. (1995) 5–6. sz. 477. p.; *Hargittay*: *Gloria, fama, literatura* i. m. 86., 88. p.; *Knapp Éva*: *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században*. Bp., 2003. (*Historia Litteraria* 14.) 95 p.; *Szűli Anikó*: *Az eperjesi Zimmermann könyvtár 1687-ben*. In: *Magyar Könyvszemle*, 123. (2007) 1. sz. 57. p.

hanem egyszer már saját hivatali ideje alatt is hasonló veszélyben forgott a város.¹⁹ Közvetlen tapasztalatai alapján írhatta tehát, hogy a város vezetője gyakran kerül szembe olyan helyzetekkel, amelyeket nem tud sem kivédeni, sem irányítása alatt tartani. A situációt ezért mindig élénk figyelemmel kell kísélnie, és vész esetén nem szabad haboznia, hogy saját életét és vagyonát is kockára tegye a város érdekében.²⁰

Mindezek alapján nem kérdéses, hogy Weber politikai szerepvállalásának középpontjában Eperjes állt. A saját szűkebb pátriájához fűződő hűség azonban nem oldódott el az uralkodó iránti lojalitástól, ezek egyidejűségét műveiben több helyen is hangsúlyozta.²¹

A gyakorlatban viszont mindez némileg másként valósult meg. Amikor ugyanis Eperjes érdekei összeütközésbe kerültek az uralkodó parancsával, Weber nem habozott nyíltan kiállni az előbbi mellett. A legélesebb konfliktust az evangélikus kollégium létrehozása jelentette, amelyhez Lipót egyértelmű utasításával kellett szembefordulnia. A város vezetői és az evangélikus rendek ugyan érveket is felhoztak a paranccsal szemben, mondván, hogy csak egyetem alapításához van szükség királyi engedélyre, Eperjesen pedig mindössze kollégium létesült; az uralkodói akarat semmibevétele azonban teljesen nyilvánvaló volt. Hogy mégis igazolja a király iránti hűségét, Weber az ekkor megjelent művének elején egy Lipótról készült metszetet és egy négysoros dicsőítő verszetet helyezett el. Ez azonban nem volt több látszatrál: a mű ajánlása már 73 név szerint felsorolt eperjesi polgárnak szólt, köztük olyan ellenzékieknek is, akiket két évtized múlva éppen Lipót vértörvényeszéke ítélte halálra.²²

Ezen a konkrét eseten, és általában Eperjes érdekeinek képviselésén túlmenően, Weber műveit olvasva néhol már-már úgy tűnik, mintha egy szuverén politikai

19 *Weber*: Wappen i. m. 402. p. Az esetre ld. *Zeiler, Martinus*: A magyar királyság leírása. Ford.: Glósz József – Élesztős László. Szekszárd, 1997. 295. p.

20 *Weber*: Ianvs bifrons i. m.)(2r-)(3r.

21 A *Lectio principum* élén álló versben például a haza és a császár iránti szolgálat egyenrangúságáról ír: „Für Gott und den löblichen Kayser auff Erd, / Fürs Vatter-Land führet Herr Weber das Schwerd.” *Weber*: *Lectio principum* i. m. e2r. Vö.: az uralkodó iránti hűség ünnepélyes kinyilvánítására számos rendkívüli alkalommal sor került. III. Ferdinánd halálakor „a nagyoltárt, a szöszéket és a keresztelömedencét fekete bársonnyal vonták be és a császári [!] címerrel díszítették”. Lipót császárá választásakor pedig díszlövéseket adtak le és Te Deumot énekeltek. *Hain*: Szepességi avagy löcsei krónika i. m. 249., 255., 321. p.

22 *Hargittay*: A fejedelmi tükör műfaja i. m. 475. p. Meg kell jegyezni azonban, hogy Weber néhány esetben művei szövegében is dicsőítette a Habsburgokat, például kegyességük és alázosságuk kapcsán. *Weber*: *Ianvs bifrons* i. m. H1r–H1v.

képződménynek (Respublic) látta volna a várost, amelynek élén, mint egy uralkodó (Regent), a bíró áll. Másrészt viszont maga Weber fogalmazta meg utolsó művében, hogy egy országban csak egyetlen uralkodó lehet, ahogyan egy testben is csak egyetlen fej van.²³ Ebből következően elképzelhetetlen, hogy egy kisebb politikai közösséget, testületet is szuverén entitásként fogjunk fel, amelynek élén egy uralkodói jogokkal rendelkező vezető áll. A király iránti kötelező lojalitás és az ezzel összebékíthetetlen lokális szuverenitás elvei tehát nemcsak Weber politikai tevékenységében, hanem írásaiban is összeütközésbe kerültek egymással. Az azonban nemigen képzelhető el, hogy maga Weber ne vett volna észre egy ennyire alapvető ellentmondást saját gondolatmenetében; meg kell kísérelnünk tehát, hogy a kor politikai diskurzusaiba illesztve feloldjuk azt.

Az uralkodói hatalom szempontjából Weber egyértelműen a mérsékelt abszolútizmus híve volt; ebben a tekintetben gondolatai több ponton találkoztak az eperjesi kollégiumban tanító filozófus Ladiver Illés nézeteivel is.²⁴ Közkeletű megállapítása szerint minden földi hatalom az Istentől származik, ő pedig a hatalom gyakorlását erővel, tekintéllyel és megbecsüléssel kötötte össze.²⁵ Az uralkodót azonban mindez nem természetes személyként illeti meg: mivel a vezetése alatt álló közösség egészének javáért él, így személyében a közösség egészét reprezentálja.²⁶ Minden tette a törvényt képviseli,²⁷ így nincs is szükség mellette álló döntéshozó és ellenőrző testületekre. Bár a megfelelő tanácsosok kiválasztásának és azok meghallgatásának nagy jelentősége van, mégis az a legjobb, ha a tanács-

23 Viszont az árulás és engedetlenség az uralkodóval és a város vezetőjével szemben egyaránt halálos bűn. *Weber: Wappen* i. m. 306. p.

24 *Hargittay: Gloria, fama, literatura* i. m. 109. p.

25 „So hat Gott (...) das Ansehen für dem Volck mit dem Ampt sehr fest zusammen geknüpft, und allen Vorstand eine Gewalt, Macht, Ehre und autorität anhehenget.” *Weber: Wappen* i. m. 296–297. p. Vö.: „...eben die Macht, welche die Götter haben im Himmel, haben auch die Fürsten auff Erden.” *Weber: Lectio principum* i. m. Q2v.

26 „Wenn ein Edelman, wenn ein Burger stirbt, so stirbt nur einer; und weil nur einer stirbt, so soll man auch nur einen beweinen: Aber wenn ein Regent stirbt, welcher jedermanniglich zu Nutz gelebt, alßdann soll mans dafür halten, daß jedermann sei gestorben, und jedermann solls empfinden und beweinen.” *Weber: Lectio principum* i. m. B2r.

27 „In der Lateinischen Sprach unterscheidet den König vom Gesetz nur ein einziger Buchstab. Und was ist der König anders, als ein redendes Gesetz? Was ist das Gesetz anders, als ein stummer König?” *Weber: Wappen* i. m. 184. p. Vö.: a *Janus bifrons* címlapján látható egyik embléma éppen arra utal, hogy az uralkodó köteles mind az égi, mind a földi törvényeket megtartani. Ugyanezt a nézetet képviseli Lackner Kristóf is, aki Machiavellit bírálva fejti ki, hogy az uralkodó nem lehet független a törvénytől. *Kovács: Lackner Kristóf* i. m. 106. p.

adók pusztán adatokkal és érvekkel segítik az uralkodó munkáját, de a döntésben már nem kapnak szerepet.²⁸ Az uralkodót mindemellett felelősségre sem lehet vonni, legalábbis jogi értelemben nem; az Isten mellett azonban ugyancsak szigorú bírója a hírnév, vagyis az emberek ítélete a munkája és magaviselete felett.²⁹ Hatalma azonban nem teljesen korlátlan, bár döntési lehetőségeinek csak a külső körülmények alakulása szab határt. Szeme előtt a közösség javának kell lebegnie, az ehhez vezető legalkalmasabb utakat pedig csakis a helyi, országos és nemzetközi politikai viszonyok ismeretében, azokhoz igazodva határozhatja meg.³⁰

Az alattvalók természetes módon hűséggel tartoznak az uralkodónak. Weber megfogalmazása szerint a hűség már csak azért is (sőt talán éppen azért) kötelez, mert az uralkodó mindaddig megőrizte a város békéjét és szabadságát.³¹ Vagyis konfliktusok, súlyosabb esetben jogsértések alkalmával az alattvalók szembeszállhatnak az uralkodóval. Ennek a felfogásnak a fogalmi alapját az „arany szabadságok” szolgáltatják, amelyek egyszerre jelentik az írott kiváltságokat és a közösség kezelésében levő, a jólétet és autonómiát megalapozó és reprezentáló intézményeket. Ezek minden kincsnél értékesebbek a város számára, védelmükért a legnagyobb áldozattól sem szabad visszariadni.³² Mindezzel jól harmonizál Webernek a *Janus bifrons* című művében olvasható jelmondata is. A mű kezdetén nagy betűkkel olvasható: „Salus populi suprema lex esto.”³³ A nép — vagyis adott esetben a város — java felülírhatja a törvény betűjét, szélsőséges helyzetben akár az uralkodó iránti kötelező hűségnél is előbbre való.

28 *Weber*: Lectio principum i. m. N2r–N2v.

29 *Weber*: Wappen i. m. 180. p. Sőt, véleménye szerint minden uralkodót egyedül a teljesítménye alapján kellene megítélni. Uo. 46–47. p.

30 Vö.: „Eines Regenten Freyheit, ist mit so vielen güldenenen Ketten behenget und gebunden, daß Er sich nicht so sanfft regen mag, daß man dero Getümmel nicht höre.” Uo. 182. p.

31 *Weber*: Ianvs bifrons i. m. H4v.; *Weber*: Wappen i. m. 404–405. p.

32 „Freylich ist der Regent ein Hüter der kostbarsten Schätze, die wehrter geachtet sollen werden, weder alle Aegyptische Schätze: Das sind die Güldenenen Freyheiten, alle Wohlfart, Nutz und Bestes der Republic (...) Umb die Freyheiten stehet es, in freyen Reichs-Ländern, wie umb den Augapffel.” *Weber*: Wappen i. m. 24. p. Vö.: a város előjárói „kötelesek vigyázni és semmit oda nem adni a városunk szabadságjogaiból.” *Hain*: Szepességi avagy lőcsei krónika i. m. 330. p. Lackner Kristóf a szabad királyi városok országgyűlési jelenlétére utalva nevezte a szabadságot felbecsülhetetlen értéknek. Id.: *H. Németh István: A szabad királyi városok a 16–17. századi országgyűléseken*. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig. Szerk.: Dobszay Tamás et alii .Bp., 2013. 150. p.

33 „Lasset die Wohlfahrt Ewerer Untersassen Ewre Vornehmste und Erste Regel Sein.” *Weber*: Ianvs bifrons i. m. A1r.

Általánosabban fogalmazva: a korlátozott abszolutizmus rendszerében a rendi jogok összessége szabályozza az uralkodó és a nemzet együttműködését. Ezzel a szemléleti kerettel vágtak egybe a magyar rendi ellenzék vezetőinek elgondolásai is. A Weberrel szoros kapcsolatban álló Wesselényi nádor szerint a hűség nem az uralkodóhoz, hanem elsősorban az országhoz fűz.³⁴ Ennek a gondolatnak kezdeti, az összeesküvést megelőző formáját rögzíti a Nádasdy Mausoleum, mely még lehetőségként ábrázolta a kiegyezést a Habsburgokkal, ám ennek mozgatórugója is kizárólag az ország érdeke, a török kiűzése.³⁵

Weber műveiben azonban nem kizárólag a rendi jogok, és azokon belül az ellenállási jog védelmezéséről van szó, ő ennél egy — nem jelentéktelen — lépéssel még tovább ment: nem mindenben a hagyományos felfogásnak megfelelően interpretálta a rendi jogok szerepét és kereteit. Írásait olvasva úgy érezhető, mintha szerinte egy-egy kollektív jogokkal rendelkező közösség élén álló vezető — így természetesen Eperjes szabad királyi város bírójaként maga Weber — pozíciója az uralkodói státussal volna analóg. Ezt az analógiát ugyan nem dolgozta (természetesen nem is dolgozhatta) ki módszeresen, mégis erre utal mindenekelőtt könyveinek szóhasználata. A terminológia ugyanis már első látásra meglehetősen következtelen: a Regent szó alatt olykor konkrétan a magyar királyt, máskor általában véve az uralkodót, megint máskor a városi bírót érti,³⁶ a Republic szintén egyszer az országot, máskor a várost jelenti, ráadásul a képet tovább tarkítja, hogy elszórtan a haza, az ország, és a város kifejezéseket is használja.³⁷ Nem valószí-

34 R. Várkonyi: A rejtőzködő Murányi Vénus i. m. 193–194. p.

35 Róza György: Magyar történetábrázolás a 17. században. Bp., 1973. 35. p.

36 Bubryák Orsolya fordítása nyomán jelen dolgozatban következetesen az *uralkodó* szót használom, jóllehet ez nem teljesen fedi le a *Regent* terminus sokrétűbb jelentéstartományát, és emiatt rejtve marad Weber szövegeinek elmosódó jelentése is. Hargittay: Gloria, fama, literatura i. m. 159–166. p. Meg kell jegyezni, hogy bár a *Regent* kifejezéshez sokszor nem annyira egy király, mint inkább egy városvezető attribútumai és kötelességei kapcsolódnak, de magát a szót Weber ritkán alkalmazza a királytól egyértelműen megkülönböztetve, kimondottan a város vezetőjére, pl. Weber: Wappen i. m. 401. p.

37 A *Respublica* terminus a kor szövegeiben leggyakrabban az állam jelentésben fordul elő. Weber helyenként egyértelműen megkülönbözteti a hazát mint átfogóbb, és a *Respublicát* mint szűkebb keretet („az kik dicsíretessen szolgálhatnának hazájoknak es Republikáknak”), máshol viszont nem dönthető el, hogy szinonimaként, vagy eltérő fogalomként szerepel a két terminus („valamely Várost avagy Republikát”). Weber: Amuletum i. m. 9., 122. p. Vö.: Matthias Zimmermann tanácsbeiktatáskor mondott prédikációjában következetesen városról (*Stadt*) beszél, amelynek élén a „Regiments-persohn” áll; a *Regent* kifejezést nagyon ritkán használja. Zimmermann, Matthias: Gemeiner Stad Auffnehmen aus den XI. cap(itis) d(er) Sprüchw(orte)

nő azonban, hogy elméleti ismeretek hiánya vagy figyelmetlenség miatt használt volna eltérő fogalmakat akár egyazon gondolatmeneten belül is. A következtetés szándékolt célja sokkal inkább az lehetett, hogy elfedje az államhatalom előtt kevésbé salonképes politikai elvét, mely szerint a bíró státusa saját városában az uralkodó szerepével rokonítható.

Ez a felvetés nem párhuzam nélküli a 17. századi magyarországi politikai gondolkodásban. Hasonlóan a városi önkormányzat nagyfokú önállóságát jelenítik meg a soproni városháza Lackner Kristóf által tervezett díszítései.³⁸ Lackner műveiben a városfalak egyúttal a városi kiváltságok, a Weber által „arany szabadságoknak” nevezett jogok jelképeként, sőt biztosítékeként szerepeltek. Városközpontú szemléletének középpontjában először is a szabad vallásgyakorlat, másrészt a gazdasági kiváltságok és a polgári jólét, harmadrészt a városi intézményrendszer, a gimnázium és a tudós társaság állt.³⁹ Ez a — Ciceró és Sallustiusz szöveghelyeire épülő — republikánus beszédmód a 17. század végi Nagyszombatban, a katolikus Illyés István prédikációjában is felbukkan.⁴⁰

A szuverén uralkodói státust megközelítő pozíció Weber reprezentációjában is hangsúlyos szerepet kapott. Nem véletlen, hogy bíróvá választása alkalmából *Janus bifrons* címmel egy fejedelmi tükröt adott ki, amelynek már a címe is azt sugallta, hogy a műben magáról Weberről, mint egy autonóm közösség fejedelméről van szó.⁴¹ A könyveiben látható metszeteken, a megrendelésére készült festményeken, domborműveken összesen négyféle módon — az uralkodóhoz hű, ugyanakkor a városát szerető főbíró, a tudós gyógyszerész, a győzedelmes államférfi, végül az istenfő és hithű lutheránus családapa szerepében⁴² — tüntette fel magát; a politikusi szerep azonban különösen fontos volt a számára, és ehhez még a császári reprezentáció elemeit is felhasználta. A *Lectio principum* című művének egyik metszete Weber apoteózisát ábrázolja: maga a szerző diadalszekéren

Salom(onis) v(ersu) 10. am 15. Jenners-tage des 1654. Jahrs. Leutschau, bey Lorentz Brewern, [1654.] (RMK II. 805.) A4v–B1r.

38 *H. Németh István*: Az öngazgatás és állami felügyelet szimbólumai a magyarországi szabad királyi városokban. In: „Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk.: Bubryák Orsolya. Bp., 2010. 60. p.

39 *Kovács*: Lackner Kristóf i. m. 29., 131. p.

40 *Illner Balázs*: Politikai beszédmódok Illyés István 1693-as Magisztrátusválasztáskor I. predikációjában. In: Miskolci Egyetem, Doktoranduszok Fóruma. Szerk.: Fekete Norbert — Major Ágnes. Miskolc, 2014. 24. p.

41 *Hargittay*: A fejedelmi tükrő műfaja 473. p.

42 *Bubryák*: Egy polgári mecénás i. m. 230–234., 262–264. p.

ül, melyet egy griff, egy oroszlán és egy sas híz; kezében a legmagasabb méltóság jelképét, a koronás oszlopot tartja.⁴³ A jelenetet virágokból és gyümölcsökből álló koszorú övezi, a város számára biztosított jólét és virágzás jelképeként. Egy ugyanezekben az években készült — mára sajnos megsemmisült — domborművön Weber szintén trónon ül, körülötte kozmikus jelképek (Nap, Hold, bolygók és villámok) és az apoteózis-metszeten is szereplő szimbolikus állatalakok láthatóak, a trónus előtt katonák állnak kegyelmet kérve, vagy éppen fegyvereiket elhajigálva menekülnek.⁴⁴

Webernek, a fénykora utolsó korszakát élő Eperjes vezetőjeként, saját eredményeire is visszatekintve valóban minden alapja megvolt, hogy egy csaknem szuverén politikai test fejének érezze magát. Bár a városok országrendisége a század elején — a király részéről — komolyan megkérdőjeleződött, és helyzetük továbbra is sokban függött az aktuális erőviszonyoktól, mindezek ellenére mozgásterük a megfelelő taktika alkalmazásával tágítható volt.⁴⁵ A felső-magyarországi városszövetség második legnagyobb tagja, a jelentős iparral és kereskedelmi kapcsolatokkal, kiterjedt birtokokkal és széleskörű kapcsolatrendszerrel rendelkező, fontos szellemi centrumnak számító Eperjes nem elhanyagolható politikai tényező volt.⁴⁶ Bár a város gazdasági fejlettsége ellentmondásos társadalmi változásokkal járt együtt,⁴⁷ ezek káros hatásai egyelőre nem jelentkeztek, nem befolyásolták a bíró és a városi tanács politikájának vonalvezetését. Az 1660-as években többször előfordult például, hogy a felső-magyarországi városok nem hajtották végre az országgyűlés végzéseit, nem engedték falaik közé az uralkodó

43 *Weber*: Lectio principum i. m. P4r-R2r.; *Weber*: Wappen 273–274. p. Ez a szimbólum megjelenik már Saavedra Fajardo művében is. *Saavedra Fajardo, Diego de*: Idea principis christiano-politici, centum symbolis expressa. Bruxellae, 1649. [<https://archive.org/stream/ideapincipischr00saav#page/n5/mode/2up>] (2015. feb. 10.) 203–210. p. I. Lipót uralkodói reprezentációjára: *G. Etényi Nóra*: Pamflet és politika. A hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában. Bp., 2009. 137–162. p.

44 *Bubryák*: Egy polgári mecénás 262. p.

45 A városok országgyűlési jelenlétére és csekély politikai súlyára, az érdekérvényesítés technikáira és területeire: *H. Németh*: A szabad királyi városok i. m. 149–156. p.

46 *G. Etényi*: Pamflet és politika i. m. 237., 240–242. p.; *Kónya Péter*: Eperjes az utolsó Habsburg-ellenes felkelések korában. In: *A Habsburgok és Magyarország a XVI-XVII. században*. Tanulmányok. Szerk.: Ifj. Barta János. Debrecen, 1997. 23–24. p.; *Zeiler*: A magyar királyság leírása i. m. 72–73. p.

47 *Marečková, Marie*: Eperjes társadalmi szerkezete a XVII. században. In: *A Thököly-felkelés és kora*. Szerk.: Benczédi László. Bp., 1983. 71–75. p.

katonáit, de sikerült elhárítani a katolikus egyház és a királyi hivatalok betelepítését is.⁴⁸

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy Webernek a bírói címmel kapcsolatos politikai igényei csak lelkes lokálpatriotizmusával, a város iránti őszinte elkötelezettségével összefüggésben értelmezhetőek (alighanem ebből is fakadtak). Ezért kap helyet első politikai művében Eperjes látképe, melynek eredetijét saját kezűleg készítette el.⁴⁹ Utolsó könyvét pedig leplezetlen büszkeséggel az eperjesi céheknek ajánlotta, akik munkájukkal fenntartották, és ha kellett, meg is védték a várost.⁵⁰ Megállapítása szerint Eperjes vezetői és polgárai rendkívüli erények birtokosai, ezeket a tulajdonságokat a város címerének egyes heraldikai elemei jelenítik meg: a griff például az éberséget és a szorgalmat, az oroszlán a bátorságot, az eper pedig az alázatot és a termékenységet.⁵¹ Weber olyannyira büszke volt a város teljesítményére, olyannyira egynek érezte saját magát és a várost, hogy nemesi címeréhez, sőt a saját megdicsőülését ábrázoló metszethez is Eperjes címerének elemeit használta fel.⁵²

A jó kormányzás elvei

Akár az államra, akár a helyi kormányzatra gondoljunk is, az abszolút hatalom (pontosabban: éppen a hatalom abszolút voltának) célja kizárólag a polgárok szolgálata lehet. Weber egy helyen Lutherre hivatkozva írja, hogy akik látszólag hatalommal rendelkeznek, azok voltaképp minden szolgák szolgái; míg ugyanis az uralkodókra hatalmas felelősség hárul, az egyszerű emberek éppen az általuk megteremtett békét és jólétet élvezhetik.⁵³ Így értelmezhető a *Janus bifrons*

48 *Hain*: Szepességi avagy lőcsei krónika i. m. 292., 318. p. *Kónya Péter*: A felső-magyarországi városok társadalma a 17. században. In: *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Szerk.: Csukovits Enikő – Lengyel Tünde. Bp., 2005. 365. p.

49 *Bubryák*: Egy polgári mecénás i. m. 250. p.

50 Weber: *Wappen*, §5v–§6v.

51 „...die Wappen ohne Nachdencken nicht seyn sollen.” Weber: *Wappen*, 16. p.; *Bubryák*: Weber János i. m. 341. p.

52 *Bubryák Orsolya*: Wesselényi nádor orvosa. In: *Lege Artis Medicinae*, 2001. 6–7. sz. 517–520. [http://www.elitmed.hu/upload/pdf/wesselenyi_nador_orvosa-3552.pdf] (2015. feb. 7.) 518. p.

53 „In der Stadt ist die Obrigkeit Jedermanns Knecht und Untertan: Die andern, die die da angesehen werden, als ob Sie Knechte seyn, die haben gutten Gemach, geniessen deß Friedens un der Ruhe in der Stadt (...) Der aber das Regiment hat, ist ein Knecht aller Knechte.” Weber: *Lectio*

címlapján látható korona-ábrázolás, és a felette olvasható felirat: „Omnis hominis onus”. A kormányzás ezek szerint komoly munka és hatalmas teher,⁵⁴ amelynek azonban megérdemelt jutalma a közösség elismerése és a hírnév, amely az embert a halhatatlan istenek közé emeli.⁵⁵

A szolgálat mindenekelőtt a közösség kohéziójának erősítését, és az erőforrások gyarapítását jelenti. Az uralkodónak mindenki számára érvényes példával kell elől járnia; ha ugyanis ő nem él és nem cselekszik erkölcsösen, akkor a közösség tagjai sem fogják a helyes utat választani, ahogy az alvó hadvezér sem tudja harcra tüzelni a katonáit.⁵⁶ Másrészt kötelessége, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel gyarapítsa a város anyagi és szellemi javait. Ez alapvető feltétele annak, hogy a közösség békében és harmóniában éljen; nemcsak számos eperjesi és felső-magyarországi templom és iskola fennállása, hanem Szent László király példája is igazolja ezt.⁵⁷ Az az előjáró viszont — mondja Weber Machiavelli nézeteit cáfolva —, aki csak a saját hasznával foglalkozik, és nem a közösséget gyarapítja, nem más, mint zsarnok.⁵⁸ Mindez egybevágott a közvélekedéssel, mely

principum i. m. H3v. A közkézen forgó idézet megtalálható Matthias Zimmermann prédikációjában is. *Zimmermann: Gemeiner Stad Auffnehmen i. m. A3r.*

- 54 „...es wird keine Perle an Crohnen gefunden, die nicht ein Schweißstropfen; kein Rubin, der nicht ein Blut-Zehre ausdrücke; kein Diamant, der nicht ein Hirnbörer mit sey. Ja, die Crohne ist nichts anders, als ein Umbkreis ohne Mittelpunkt der Ruhe, ein Wahrzeichen des immer-wehrenden Sorgen hauffs.” *Weber: Wappen i. m. 121–122. p. Vö. Weber: Lectio principum i. m. b4v., H3v–K4v.*
- 55 „Das ist der rechte Triumph, wenn der gantzen Statt einhelige Stimm Zeugnüß giebet von hohen Verdiensten umb die gantze Resp. Dieses erhellet und schallet nicht allein hundert, sondern tausend und mehr Jahr: ja diese vereinigen die sterblichen Menschen mit den unsterblichen Göttern...” *Weber: Wappen i. m. 137. p.*
- 56 *Weber: Wappen i. m. 187–188. p.;* „Gleich wie ein Zaum das Roß bezwinget, ein Rad die Mühl beweget, ein Ruder das Schiff regieret; ebenso ziehet ein frommer oder böser Regent sein gantz Land nach sich.” *Uo. 367. p.*
- 57 „So viel Siege Er davon getragen, so viel Kirchen hat er, entweder gestiftet, oder gebauet, wohl wissend, daß mit diesen Steinen am besten die Königreiche umbmauret, der Friede unterstützt, und die allgemeine Ruhe begründfestiget werde.” *Uo. 375–376. p.*
- 58 „Wann ein Regent (...) nur Seinen privat-Nutzen suchet, so muß Salus Populi und der gemeine Nutz, welcher nach Ciceronis Deütung succus & sanguis Reip. ist, abnehmen, Noth leyden, oder gar untergehen: welches einem Regenten nicht nur allein an Seinem gutten Nahmen nachtheilig, sondern auch Ihm und Seinen Nachkommen wenig ersprüblich ist...” *Weber: Ianvs bifrons i. m. F3v.;* „Denn also wird sein Christliches leben nicht so fast zu seiner eigenen Wohlfart, als zu dem gemeinen Nutz und Regier-Stand fruchtbarlich gedeyen.” *Weber: Lectio principum i. m.*

szerint az istenfélő uralkodó legelső kötelessége, hogy gyarapítsa a templomokat és iskolákat, gondoskodjon ezek fenntartásáról.⁵⁹

Ennek az elvnek megfelelően Weber több adományt tett az evangélikus egyház javára, a Szent Miklós templomban orgonát készíttetett, és több (mára sajnos elveszett) olajfestményt és domborművet rendelt meg. Az 1660-as évek közepén saját házában alapított orvosi és gyógyszerészeti iskolát, mely különösen német földön tett szert jó hírnévre. Weber otthona gyakran szolgált tudósok, értelmiségiek találkozásának színterül is.⁶⁰ A hivatali ideje alatt elért legnagyobb eredmény azonban egyértelműen az eperjesi kollégium — már említett — megalapítása volt. A felső-magyarországi evangélikus rendek 1665 nyarán határozták el a kollégium létrehozását, ellensúlyozandó a jezsuiták nagyszombati és kassai tevékenységét. A költségek előteremtésére közadakozást hirdettek (maga Weber 2000 forintot ajánlott fel), és ennek sikere révén az intézményt már 1666 novemberében meg tudták nyitni.⁶¹

Nem kevésbé fontos, hogy az uralkodónak a polgárokkal szemben egy jó apához hasonlóan mindig nagylelkűen kell eljárnia, nem zárkozhat el semmilyen jogos kérés elől.⁶² *Janus bifrons* című művének címlapján az uralkodót családapához hasonlította, akinek az egész közösségről gondoskodnia kell; ez a párhuzam későbbi műveiben is többször felbukkan.⁶³ Úgy tűnik, hogy ez az attitűd Weber személyiségéből, és nem pusztán bírói szerepfelfogásából fakadt. Még patikus volt legalábbis, amikor ilyen nagyvonalúan segítette egyik segédjét az önálló érvényesüléshez: nem csak a legjobb szakvéleménnyel ajánlotta a löcseieknek, hanem megígérte, ha a város alkalmazza őt, ellátja a legszükségesebb gyógyszer-

Q1r.; Vö. *Weber*: Wappen i. m. 422. p.; *Hargittay*: Zur Geschichte der deutschen Literatur i. m. 83. p.

59 *Zimmermann*: Gemeiner Stad Auffnehmen i. m., B3r.

60 *Bubryák*: Wesselényi nádor i. m. 517. p.; *Magyary-Kossa*: Magyar orvosi emlékek i. m. III. köt. 317–318. p.

61 *Kónya*: A felső-magyarországi városok i. m. 364–365. p.; *Zombori István*: A felvidéki evangélikus értelmiség. In: A magyarországi értelmiség a XVII–XVIII. században. Szerk.: Uő. Szeged, 1984. 89–90. p. Az eperjesi iskola éppen a megelőző évtizedekben élte virágkorát. *Kilián István*: Rézmetszetek Eperjesről és Bártfáról 1651-ből. In: Bibliotheca et Universitas. Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére. Szerk.: Kecskeméti Gábor – Tasi Réka. Miskolc, 2011. 241–243. p.

62 „Gutte Regenten schliessen ihre Thor und Ohren nimmer zu.” *Weber*: *Ianus bifrons* i. m.)(2r.

63 „...treue Regenten, welche Väter und Freunde sind nicht nur 12 Söhnen, wie Jacob, oder 80 wie Scilurus; sondern der ganzen Republic...” *Weber*: Wappen i. m. §3r–§3v.

rekkel és 100 forint foglalót is letesz helyette.⁶⁴ Weber bíróként is ugyanezt az elvet valósította meg: 1665 júniusában az eperjesi kereskedők céhe járult a tanács elé, a céhszabályzat kiegészítését kérve; a testület még aznap megtárgyalta, és jóvá is hagyta a kérelmet.⁶⁵

Az uralkodónak azonban nem csak a közösség belső életére kell ügyelnie, hanem az országos, sőt nemzetközi viszonyokra figyelve biztosítania kell a békét, vagy éppen háborús helyzetben a védelmet a város számára. Még akkor is, ha ez szinte emberfeletti erőfeszítést igényel ezekben a vészterhes időkben.⁶⁶ A politika művészete ugyanis korántsem merülhet ki vizsályok gondatlan vagy rosszindulatú szításában. Éppen ellenkezőleg, az igazán tehetséges politikust az jellemzi, hogy képes elsimítani a konfliktusokat, helyreállítani és megőrizni a békét.⁶⁷

Az összeomlás

Weber tudatosságára jellemző, hogy amikor úgy látta, a körülmények számára kedvezőtlenül alakulnak, önként vonult vissza a főbírói tisztségétől.⁶⁸ Pályája azonban a Wesselényi-összeesküvés lelepleződése után a szó szoros értelmében derékba tört. A megtorlás Webert, mint Wesselényi egykori bizalmasát hamar elérte. 1670-ben — kétszáz társával együtt — hűtlenség vádjával bebörtönözték, de kihallgatására csak a következő évben került sor. Jogszerű eljárást tehát nem folytattak le, ennek ellenére csak a Bécsben megalakult új bíróság engedte szabadon, felügyelet mellett.⁶⁹

64 *Ecsedy Anna*: Adatok Johann Jacob Khün „érseki udvari festő” működéséhez, Lippay György pozsonyi nyaralókastélyának újonnan előkerült keleti látképe (1663) kapcsán. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 63. (2014) 1. sz. 132., 134. p.; *Magyary-Kossa Gyula*: Magyar orvosi emlékek i. m. II. köt. 82. p.

65 *Kövényi F. Lajos*: A kereskedők és szatócsok kérvénye szabályzatuk kiegészítése tárgyában és a reá vonatkozó városi határozat 1665-ből. (Adalékok városunk történetéhez). In: *Új Világ*, 1933. okt. 15. 4. p.

66 „A[u]ch wenn mancher Regent ein Janus, oder gar ein Argus wäre, so hätte er genug zu thun, bey diesen letzten bösen Zeiten.” *Weber*: *Ianvs bifrons* i. m. B3r.

67 „Krieg, Zanck und Vneinigkeit anzurichten ist keine kunst, und können solches auch die Bauren auff den Dörffern; aber Friede machen und solchen zu erhalten, darzu gehören nicht nur allein Töpffe, sondern auch Köpffe.” Uo. G4r–G4v. A nagy múltú és széles körben elterjedt gondolatra ld. *Illner*: *Politikai beszédmodok* i. m. 25. p.

68 *Magyary-Kossa*: *Magyar orvosi emlékek* i. m. III. köt. 318. p.

69 Uo. 318. p.

Eperjes ugyanekkor nyíltan a kurucok oldalára állt: a város nemcsak önként nyitotta meg kapuit Thököly csapatai előtt, hanem tevőlegesen is segítette a felkelőket a császári kézen levő Lócse ostroma során. A kurucok visszavonulása után, 1673 januárjában azonban Eperjes kénytelen volt megadni magát Cobb tábornoknak; ugyanekkor a tanács követet küldött Bécsbe a kegyelem kieszközlése érdekében. Eperjesre horribilis hadisarcot róttak ki, és kötelezték a császári csapatok befogadására. A következő években jelentősen korlátozták a város politikai és gazdasági jogait, de egymást érték az evangélikus egyházzal szembeni intézkedések is: elvették a templomokat és iskolákat, a lelkészeket és tanárokat eltávolították, az istentiszteletek tartását súlyosan büntették, evangélikus vallásúakat nem vettek fel a politikai testületekbe, de még a céhekbe sem.⁷⁰

A város tehát végtelenül kiszolgáltatott helyzetbe került, de Weber személyes sorsa is a királyi kegytől függött. Ebben a helyzetben úgy döntött, katolikus hitre tér, hogy igazolja lojalitását az uralkodó előtt, és ezzel biztosítsa a saját és családjá túlélését, valamint — bár ekkor nem viselt közhivatalt — közvetve a város békéjét. A kegyelem nem késett: 1673. április 19-én Lipót levelet intézett Ampringen János Gáspár gubernátorhoz, melyben tájékoztatta őt, hogy Webert felmentette a hűtlenség vádjá alól.⁷¹

Bár bizonyára akadtak, akik értetlenül, vagy megvetéssel szemlélték a köztisztelőben álló Weber katolizálását,⁷² a közösség egészének iránta érzett bizalma mégsem ingott meg: egyáltalán nem volt ugyanis ritka jelenség, hogy korábban hithű evangélikusok a hatalmas nyomás alatt elhagyták hitüket. Webert 1675-ben ismét bírónak választották, és nyolc éven át meg is maradt ezen a poszton.⁷³

Weber lelkiismerete azonban korántsem volt nyugodt. Egyesek például tudni vélték, hogy az első misén, amelyen részt vett, egy jezsuita atya arra „kényszeri-

70 Az 1670-es évek eseményeire lásd: *Hain*: Szepességi avagy lőcsei krónika i. m. 351–357. p.; *Kónya*: Eperjes 24–25. p.; *Lasztókay*: Eperjes szab. kir. város i. m. 53–56. p. A városokat sújtó intézkedésekre általában: *H. Németh*: A szabad királyi városok i. m. 156–157. p.

71 *Lasztókay*: Eperjes szab. kir. város i. m. 30. p.

72 Egy visszaemlékezés szerint, mikor először áldozott katolikus szertartás szerint, „*az egész templom megtelt különféle nemű halandókkal, akik mindannyian csodálkoztak, hogy ez, akit lutheránus vallásához mindig oly állhatatosan ragaszkodó embernek tartottak, áttér a katolikus vallásra, és gyanakodva azt beszélték, hogy ezt nem az igazság szeretetéből, de előkelő tisztségének megtartása érdekében cselekszi.*” *Kövényi*: Weber János áttérése i. m. 4. p.

73 *Bubryák*: Egy polgári mecénás i. m. 226. p.; *Kónya Péter*: Evangélikusok Eperjes szabad királyi városban a 17–19. században. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 13. (2012) 3. sz. 33–49. p. [<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/konya-eperjes.htm>] (2014. dec. 6.) 35. p.

tette”, hogy egy könyvből olvasson fel részleteket. „Amint azonban egyik lapot a másik után elolvasta, megrémülve abbahagyta, de a nevezett atya csakhamar szigorúan rászólván, kénytelen volt az olvasást tovább folytatni. Hogy miért rémült meg annyira, nem lehet tudni. Némelyek azt gondolták, hogy ez a könyv azokat a bizonyos borzasztó átokformulákat foglalja magában, melyeket régen Csehországban is szórtak szektáik tanításaira, tanítóikra és szüleikre azok, akik lutheránusokból a katolikusokhoz tértek át.”⁷⁴

Az áttérés valóban szöges ellentétben állt mindazzal, amit Weber korábban képviselt, a személyes hit és a politikai közösség felől nézve egyaránt. 1665-ben azt írta, a hit és az adott szó megváltoztatása Isten átkát vonja maga után, és az utódok számára is örök elrettentő példa marad.⁷⁵ A hit elhagyása természetesen ennél közvetlenebb hatással is jár: ha a vallás összezavarodik, akkor elvész az a horgony, amely képes megtartani és nyugalmat biztosítani a közösség hajójának.⁷⁶ Három évvel később pedig azt írta, hogy az egyház éppen az üldözések közepette mutatkozhat meg dicsősége igazi teljében, hiszen a védelmezője maga Krisztus.⁷⁷ (Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy Weber valláshoz való viszonyában — ahogyan gyermekei keresztszülei kapcsán már szóba került — egy jó adag pragmatizmus is volt: nem lehet véletlen, hogy evangélikus létére kétszer is katolikus családból házasodott, sőt a karrierépítés időszakában egy olyan nőt vett el Bécsben, akinek családja éppen katolikus vallása miatt menekült el Angliából.⁷⁸)

A hitbeli meggyőződésével való kényszerű szakítás lehetett az oka annak is, hogy élete utolsó két évtizedében többé nyoma sincs a korábbi nagyszabású reprezentációs igényének, és felhagyott a műpártolással is. Mindez nemcsak a politikai helyzet megváltozásával magyarázható, hiszen magánélete is súlyos válságba került, vagyónát az 1670-es évek elején részben konfiskálták, részben pedig el-

74 *Kövényi*: Weber János áttérése i. m. 4. p.

75 *Weber*: *Lectio principum* i. m. T3r–T3v.

76 „Wenn der Religions-Ancker verwirret wird, so kann auch das Schieff des gemeinen Wesens einen stillen Wetters nicht geniessen, sondern wird verunruhiget.” *Weber*: *Lectio principum* i. m. Q3v.

77 „Je heftiger Sie angefochten wird, je freudiger stellet si sich. Denn die Kirch erzeugt als dann ihre Macht am aller meisten, wann Sie von Ihren Feinden verfolgt wird. (...) die Kirche Christi ist von allen Königreichen verfolgt, u. von Christo allein beschützet und vertheidiget worden. Denn alles was Gott in seinen Schutz nimbt, ist ausser aller Gefahrund Trotz der Welt.” *Weber*: *Wappen* i. m. 380–381. p.

78 *Latkóczy*: *A humanismus* i. m. 489. p.

pusztult. Nem meglepő, hogy mindezek után korábban oly erős akaratereje láthatóan megtört, az önmaga képességeibe vetett hite megrendült.⁷⁹

A vallásszabadság biztosítása érdekében ugyanakkor továbbra is mindent elkövetett, annak ellenére, hogy ehhez még a soproni országgyűlés után is kellett némi bátorság. 1682 februárjában ugyanis a császáriak katonai erővel akadályozták meg, hogy az eperjesi evangélikusok istentiszteletet tarthassanak; a tanács ekkor követet küldött Bécsbe, hogy panaszt emeljen az önkényeskedés ellen. Ugyan ebben az ügyben végül kedvező döntés született,⁸⁰ Weber lelkét azonban sem ez a siker nem nyugtatta meg, sem pedig az, hogy miután a háború újabb fordulatot vett és Thököly újra bevonult Eperjesre, 1682 augusztusában ismét evangélikus hitre tért.⁸¹ Egy évvel később ennek ellenére — talán az átokformulára emlékezve — úgy végrendelkezett, nem méltó arra, hogy díszes síremléket állítsanak neki, sőt arra sem, hogy a templomban helyezték örök nyugalomra.⁸²

Weber János politikai eszméi, amelyek egy szerencsés történelmi pillanatban születtek, hosszabb távon bukásra voltak ítélve: az abszolút hatalmat gyakorló, olykor a királlyal is legitim módon szembeforduló politikai ideálja az 1670-es években már megvalósíthatatlannak bizonyult. Személyiségének és elgondolásainak ellentmondásai ellenére azonban Weber maradandót alkotott: a városáért hozott személyes áldozatai valóban méltóak az örök hírnévre. Utolsó művének utolsó mondata szerint az önfeláldozás sosem értelmetlen, hiszen olyan gyümölcsöt terem, ami a közösséget virágzóvá és boldoggá, saját nevét pedig halhatatlanná teszi.⁸³

79 *Bubryák*: Egy polgári mecénás i. m. 266. p.; Magyary-Kossa Gyula értesülése szerint a csapásokat tetézte, hogy Weber egyik (sajnos, meg nem nevezett) fiának is nyoma veszett. *Magyary-Kossa*: Magyar orvosi emlékek i. m. III. köt. 318. p.

80 *Hain*: Szepességi avagy löcsei krónika i. m. 448., 450. p.

81 *Bubryák*: Weber János i. m. 338. p.

82 *Magyary-Kossa*: Magyar orvosi emlékek i. m. III. köt. 318. p.

83 „Wer sich denen und andern neben bey auff opfert, der wird solche Früchte tragen, welche die Republica glückselig, seinen Namen unsterblich, alles blühend machen, und dem ganzen Land reichen Nutzen und viel Früchte schaffen.” Weber: *Wappen*, 429–430. Ez a gondolat Matthias Zimmermann prédikációjában is felbukkan: „auch dem gemeinen besten wohl, und löblich vorstehen, wodurch sie denn einen unsterblichen Namen mit sich ins Grabe bringen, auch in dieser Welt von männiglich geliebet werden.” *Zimmermann*: Gemeiner Stad Auffnehmen i. m. B1r.

PAPP RÓBERT

A ZÁRAI BÉKEKÖTÉSHEZ, VALAMINT ANNAK NEMZETKÖZI UTÓÉLETÉHEZ KAPCSOLÓDÓ 1358. ÉVI OKLEVELEK REGESZTÁI¹

Anjou-kori történelmünk egyik legjelentősebb viszályaként tartjuk számon a Velence és a Magyar Királyság között a Dalmácia feletti uralom kérdésében kibört ellenségeskedést. Noha az 1320-as években a dalmáciai városok sorra Velence fennhatósága alá kerültek,² Károly Róbert uralkodása alatt mégsem került sor katonai fellépésre. Egy ilyen beavatkozás megtételéhez az uralkodó valószínűleg 1340-ben állhatott a legközelebb.³ A dalmáciai ügy rendezése ezek után I. Lajos királyra maradt. Az első katonai akcióra 1344-ben került sor, amikor is az uralkodó megbízásából Miklós szlavón bán az egymással rivalizáló, és Velencével baráti kapcsolatot ápoló horvát főurak ellen vonult, hogy hódoltassa őket.⁴ E hadjárat kérész életű eredményét követően 1345-ben az uralkodó már személyesen szállt hadba.⁵ Az utóbbi hadjárat során Zára városa követeket küldött I. Lajos király haditáborába abból a célból, hogy általuk hűségéről biztosítsa a királyt, ám mire a küldöttek a táborba értek, az uralkodó már hazatért.⁶

A követküldés folyományaként robbant ki a Velence és a magyar uralkodó közötti viszály, minthogy Velence értesülvén Zára próbálkozásáról, már augusztusban ultimátumot adott a városnak.⁷ Zára a harcot vállalván ismételtlen követe-

1 Ezúton is szeretnék köszönetet mondani dr. Almási Tibornak az oklevelek regesztáinak elkészítése, csiszolása során tett segítségéért és javaslataiért, valamint a jelen publikáció lektorálásáért.

2 *Domanovszky Sándor – Vértesy Jenő*: Nagy Lajos első hadjárata Velence ellen. In: Századok, 34. (1900) 778–799., 905–923. p. (a továbbiakban: *Domanovszky – Vértesy*, 1900.) 783. p.; *Kristó Gyula*: Az Anjou-kor háborúi. Bp., 1988. (a továbbiakban: *Kristó*, 1988.) 98. p.

3 *Piti Ferenc*: „... de adventu regis Hungariae” (Károly Róbert tervezett dalmáciai hadjárataról az 1340. évi oklevelek tükrében). In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica CXV. Szeged, 2001. 41–53. p., 41. p.

4 *Domanovszky – Vértesy*, 1900. 787–788. p.; *Kristó*, 1988. 98–99. p.; *Engel Pál*: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Bp., 1990. (Magyarok Európában I.) (A továbbiakban: *Engel*, 1990.) 292. p.

5 *Domanovszky – Vértesy*, 1900. 789. p.; *Kristó*, 1988. 100. p.; *Engel*, 1990. 292. p. Ld. még *Wertner Mór*: Nagy Lajos király hadjáratai. In: Hadtörténeti Közlemények, 19. (1918) 59–97., 202–271. p. (A továbbiakban: *Wertner*, 1918.) 70–74. p.

6 *Domanovszky – Vértesy*, 1900. 790. p.; *Kristó*, 1988. 100. p.

7 *Domanovszky – Vértesy*, 1900. 796. p.; *Kristó*, 1988. 101. p.

ket küldött a magyar királyhoz, aki 1345. augusztus 25-i levelében támogatásáról biztosította a várost.⁸ Ráadásul ezt követően I. Lajos öccsét, András herceget 1345. szeptember 18-án Aversában meggyilkolták,⁹ amely esemény új jelentőséget adott Zára felmentésének, hiszen a város révén közvetlen tengeri kijárat kínálkozott a tervekben lassacskán kirajzolódó nápolyi hadjárat megindításához. Már novemberben eljutott egy felmentő sereg Zára közelébe, ám hamarosan harc nélkül vissza is fordult.¹⁰ Ennek folytatásaként a következő évben magának az uralkodónak személyes vezérlete alatt indult újabb felmentő hadjárat,¹¹ amely során azonban a Lajos király által 1346. július 1-jén indított általános támadás kudarccal végződött.¹² Ezt követően — noha Velence korábban is békekötésre törekedett¹³ — a király a vereség után két nappal is csak fegyverszünetet kötni volt hajlandó. Figyelmét minden bizonnyal ekkor már az öccse halálának megtorlására tervezett nápolyi hadjárat kötötte le. Végül 1348. augusztus 5-én 8 évre

-
- 8 *Kristó*, 1988. 101. p. Az oklevelet ld. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore rerum Andagavensium illustrantia. Főszerk.: Kristó Gyula – Almási Tibor. Budapest–Szeged. 1990– (a továbbiakban: AOKlt.) XXIX. (1345) 490. sz.
- 9 *Domanovszky – Vértesy* 1900. 905. p.; *Miskolcgy István*: Nagy Lajos nápolyi hadjáratai. In: Hadtörténeti Közlemények, 34. (1933) 46–70., 123–146. p., 46. p.; *Kristó*, 1988. 103. p.; *Miskolcgy István*: Magyarország az Anjouk korában. Máriabesenyő–Gödöllő, 2009. (Historia Incognita) 37. p.
- 10 *Domanovszky – Vértesy*, 1900. 908. p.; *Baumgarten Ferenc*: Forrástanulmányok Nagy Lajos és Velence viszonya történetéhez. In: Századok, 36. (1902) 1–20., 112–130., 326–346., 428–443. p. (a továbbiakban: *Baumgarten*, 1902.) 10. p.; *Kristó*, 1988. 104. p., *Bertényi Iván*: A tizenegyedik század története. Budapest, 2000. (a továbbiakban: *Bertényi*, 2000.) 455. p.
- 11 *Kristó*, 1988. 106. p., *Wertner*, 1918. 75–79. p.
- 12 *Domanovszky – Vértesy*, 1900. 917–918. p.; *Kristó*, 1988. 106–108. p. A vereség okát zárai kútfők a velencei vesztegetés hatására árulóvá lett magyar főuraknak tudták be. (*Baumgarten*, 1902. 11. p.) Ezzel szemben olyan adománylevelet is ismerünk, amelyekre az adományozottak (legalábbis részben) Zára felmentése során véghezvitt érdemeikkel szolgáltak rá. Pl. Harsundorfer Wlueng a felmentő ostrom során életét veszítette. (*Borosy András*: Hadi érdemek Magyarországon a XIV. században. In: Hadtörténeti Közlemények, 117. (2004) 379–442. p. (a továbbiakban: *Borosy*, 2004.) 407. p., vö. AOKlt. XXXI. (1347) 967. sz. Poháros Péter az ostromnál az uralkodó szemé láttára vérét ontotta, és famulusai estek el. (*Borosy*, 2004. 407. p., vö. AOKlt. XXXI. 1347. 918. sz.) Küküllei a királyról írt vitájában szintén heves harcról számol be, s név szerint megemlékezik Tót Lőrinc fia Bertalan, valamint a már említett Harsundorfer haláláról is. (*Küküllei János*: Lajos király krónikája. Budapest, 2000. 17–18. p.)
- 13 *Domanovszky – Vértesy*, 1900. 911., 917. p.; *Baumgarten*, 1902. 15–16. p.

szóló fegyvernyugvásról szóló egyezséget kötött a velencei dózsával, így a vitás terület feletti ügy rendezése tovább késett.¹⁴

A fegyverszünet lejárta előtt, mintegy az újabb hadjárat diplomáciai előkészítéseként Lajos király katonai segítségnyújtás révén szövetséget kötött IV. Károly német-római császárral és II. Albert osztrák herceggel, majd az aquileiai pátriárka támogatását is elnyerte. Ekkor Velence (ismét) pénzüsszeget ajánlva Dalmáciáért a békés megegyezésre törekedett, ám már a fegyverszünet lejárta előtt, 1356 júniusában útnak indult a magyar sereg, s júliusban már Velencéhez kapcsolódó területen kezdett ostromot. Conegliano eleste után Treviso várát támadták, s időközben a király Padova urával, Carrarai Ferencsel is szövetségre lépett, aki élelemmel látta el a sereget. A harcokat végül november 11-én fegyverszünettel megszakították, amely egészen 1357. április 9-ig tartott. A köztes időben tárgyalások indultak a felek között, akik azonban végül nem jutottak el a békekötésig. A fegyvernyugvás lejárta után újra kezdődtek a harcok. Treviso ostroma folytatódott, és a magyar seregek többször is győzelmet arattak a velenceiek felett, ennek ellenére Trevisot és a szintén megtámadott Castelfrancot nem sikerült bevenniük. Nagyobb sikereket ért el a magyar sereg a dalmát tengerparton. 1357. július 8-án Spalato és Trau városai elűzték a velencei *comes*eket, valamint a helyőrségeket. Szeptemberben került sor Zára városának elfoglalására, amely után a velenceiek követeket küldtek a magyar királyhoz. Az év végén Sebenico és Nona is magyar kézre kerültek. A következő év elejéig további területekre terjeszkedett ki a magyar fennhatóság, így Velence uralma Dalmáciában összeomlott.¹⁵

Ennek nyomán került sor a dalmát kérdést tartósan rendező, 1358. február 18-án Zárában keltezett békekötésre.¹⁶ A békeszerződés jelentősége nagyrészt abban ragadható meg, hogy létrejöttek köszönhetően egész Dalmácia magyar uralom alá került, ráadásul a dózse lemondott a régóta használt Dalmácia és Horvátország hercege címéről is.¹⁷ Sőt, Raguza városa — amely korábban sohasem tartozott magyar uralom alá — követői révén külön egyezményt kötve Lajos királlyal 1358. május 26-án elfogadta a magyar király fennhatóságát.¹⁸ A békekötés

14 *Kristó*, 1988. 108–109. és 118. p.

15 *Kristó*, 1988. 136–143. p.

16 Ld. az 1. számú regesztát.; *Pór Antal*: A történeti jelenetek korhű rekonstruálásáról. In: Századok, 27. (1893) 421–428., 504–511., 680–693., 862–874. p., 690–691. p.

17 Ezekért cserében az uralkodó visszabocsátotta az általa elfoglalt velencei területet a dózse fennhatósága alá. Ld. *Kristó*, 1988. 144. p., *Bertényi*, 2000. 455. p.

18 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 290 205. Juhász Ágnes véleménye szerint már 1357 végén megindulhattak a

időpontjától számíthatjuk a magyar hadi flotta megszületését is, amelynek első tengernagya zárai nemes lett.¹⁹

Az alábbiakban a békeszerződés és az ahhoz kapcsolódó, korunkra maradt oklevelek regesztái kerülnek közlésre.²⁰ Feltárul bennük mind a békekötés aktusa, mind pedig annak tartalma, illetve a békeokmány érvényének kiterjesztése a háborúskodásba bonyolódott szövetséges felekre. E források olykor a finom részletekre is fényt vetve számos ponton felbecsülhetetlen értékű adalékokat nyújtanak a korabeli magyar diplomácia működésének megismeréséhez.

Az oklevelek regeszta formájában az Anjou-kori oklevéltár sorozat szerkesztési elveinek alapul vételével nyertek formát a jelen publikációban.²¹ Az iratok minden lényeges információja — ideértve az összes bennük előforduló hely- és személynevet is — megtalálható a formulás részek elhagyásával megfogalmazott regesztákban. A kézenfekvően magyarra fordítható nevek lefordítva jelennek meg, de az idegen hangzású (alapvetően nem magyarországi használatú) nevek esetében az eredeti névalakok is helyet kaptak kerek zárójelk között. A személynevekben szereplő *de + helynév* megjelölések *helynév-i* formában szerepelnek a regesztákban. Ugyancsak () között jelennek meg bizonyos, bármilyen okból is fontosnak ítélt eredeti szövegrészek (eredeti helynevek, fogalmak stb.) is. Olyan esetekben fordulnak elő [] között közlések, amikor az oklevelekben nem szereplő kiegészítő információkról, illetve kikövetkeztetett dátumokról van szó. Az oklevél kelte a regeszta elején, a címsorban feloldva, míg a regeszta végén eredeti

tárgyalások Ragusa városa és a magyar király között, aminek eredményeként született meg a szóban forgó egyezmény. (*Juhász Ágnes: A raguzai tisztségviselők a XIV. század közepén. In: Középkortörténeti tanulmányok 5. Szerk. Révész Éva – Halmágyi Miklós. Szeged, 2007. 41–53. p., 42. p.*) Annyi feltevésektől függetlenül megállapítható, hogy a zárai békekötés előtt Raguzában járt a király követe (Monumenta Ragusina. Libri Reformationum. Tomus II. Zagrabie, 1882. [Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 13.] – a továbbiakban: Mon. Rag. II. – 208. p.), de az egyezményt megkötő követség ápr. 14-én indulhattak útnak a magyar királyhoz, miként ez Ragusa város határozati jegyzőkönyvéből kikövetkeztethető. (Mon. Rag. II. 218. p.)

19 *Wilczek Ede: Magyar tengerészet az Anjou-korban. In: Századok, 29. (1895) 205–217., 302–317., 422–440., 507–522. p., 439. p., Kristó, 1988. 144. p. Juhász Ágnes feltételezi, hogy a hajóhad megszervezése már 1357 végén megkezdődhetett, mivel a királyi tengernagy cím már febr. 10-én, vagyis a békekötés előtt használatban volt. (Juhász Ágnes: A késő-Anjou-kori dalmát és magyar tengeri hajózás 1381 és 1382-ből származó oklevelek alapján. Documenta Historica 74. Szeged, 2006. 6. p.*

20 Összesen 17 darab.

21 AOKlt.

formában található meg, a szövegben látható időpontok pedig szintén feloldva is szerepelnek, ugyanakkor () között megtalálható az eredeti datálási forma is. Az Anjou-kori oklevéltár rövidítései közül csupán az *intitulatio*ban alkalmazott rövidítések maradtak használatban.²² A regesztákat megelőző apparátus magában foglalja az iratok minden ismert — vagy legalábbis hozzáférhető — kiadásának és feldolgozásának publikációs adatait, valamint az okiratok elérhetőségeit.

Mintthogy az oklevelek — a 8. számú kivétellel — Magyarországon sem eredetiben vagy más kéziratosszerű fennmaradási formában, sem pedig fényképen nem elérhetőek, a regeszták alapjául ennek megfelelően csak nyomtatásban hozzáférhető szövegkiadások szolgálhattak. A tudományos kíváncsúnak eleget téve mindazonáltal az őrzési helyre vonatkozó fellelhető információt – amennyiben ilyen előkerült – minden esetben rögzíti az egyes regeszták apparátusa az azon kiadóra történő utalással, amely eligazítást nyújt a forrást fenntartó egykori (és talán ma is fennálló) őrzőhelyet illetően.

Regeszták

1.

1358. febr. 18. Zára

Regisztrum: *Wenzel* szerint Liber Pactorum című velencei államkönyvben: V. kötet 396. skk.

Kiadása: *Johannes Kukuljević*: Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Zagrabiae, 1862. (a továbbiakban: *Kukuljević*, 1862.) 127–130. p. (96. sz.); *Ljubić, Šime*: Listine o odnosjih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. III. Zagreb, 1872. (a továbbiakban: *Ljubić*, 1872.) 368–371. p. (541. sz.); *Wenzel Gusztáv*: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Acta extera Andegavensia. II. Budapest, 1875. (a továbbiakban *Wenzel*, Dipl. eml. II.) 501–505. p. (390/B. sz.); *Szentpétery Imre*: Középkori oklevélszövegek. Bp., 1927. 62–64. p. (42. sz.) (kihagyással); *Brković, Milko*: Isprave o Zadarskom miru 1358. godine. In: Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. Zagreb. 51/2009. 69–107. p. (a továbbiakban: *Brković*, 2009.) 91–94. p. (2. sz.).

22 Feloldásukat ld. az AOKt. rövidítés jegyzékében.

Regesztája: *L. Thallóczy – Const. Jireček – Emil Šufflay: Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia. II. Vindobonae, 1918. 34. p. (130. sz.); Horváth Jenő: Magyarország államszerződéseinek jegyzéke. Catalogue des traités de la Hongrie 973–1526. Bp., 1921. (a továbbiakban: Horváth, 1921.) 11. p. (91. sz.).*

Fordítása: *Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin: Magyar békeszerződések 1000–1526. Pápa, 2000. 125–132. p. (38. sz.).*

Megjegyzés: Az oklevél *contextusát arena* vezeti be.

[I.] Lajos király (H, Da, C, Ra, Se, G, L, Bu, Cu, princ. Sal., mont. S. Angeli dom.) tudatja, hogy a közte, illetve a velenceiek dózséja és közössége között az egy ideje az utóbbiak által birtokolt Dalmácia királysága miatt kialakult háborút követően többszöri követjárás után Delphyno János (*Johannes Delphyno*) dózse és a velencei közösség végül Treviso-i Pétert (*Petrus Trivisanus*) és a velenceiek fejedelemségének (*ducatus*) kancellárját, Gradonico- és Benintendi-beli Jánost (*Johannes Gradonico ac Benintendi*) küldték el hozzá — miként Caresino-i Raphaynus-t (*Raphaynus de Carisinis*) császári és velencei jegyző 1357. nov. 28-án (*1357., die 28. mensis Novembris, 10. Indictionis*) kiadott oklevelében foglaltakból kiviláglott — teljes felhatalmazással, amidőn ő Zára városában tartózkodott. A nevezett követek felhatalmazóik nevében felajánlották számára a békekötés lehetőségét, amelyet ő békevágytól hajtva elfogadott, ennek megfelelően a következők szerint jutottak örök érvényű egyezsége: [1.] A követek az említett oklevélben kapott felhatalmazás alapján — amely iratot a nagyobb biztonság érdekében magánál visszatartott — Velence dózséja és közössége nevében kijelentik, hogy egész Dalmáciát, a Quarnerium felétől (*a medietate scilicet Quarnerii*) egészen Durazzo-ig (*ad confines Duracii*) a városokkal, földekkel, várakkal, szigetekkel, kikötőkkel, illetve mindama jogaikkal együtt, amelyeket azokban birtokoltak, de különösen Nona, Zára, Scardona, Sebenico, Trau, Spalato és Raguza szárazföldi városokat, valamint Ossero, Cherso, Veglia, Arbe, Pago, Brazza, Lesina és Curzola (*item civitatibus et terris Obseri videlicet et Chersi, Vegle, Arbi, Pagi, Brachie, Lesine et Cursule*) városokat és földeket szigeteikkel, haszonvételeikkel, valamint tartozékaikkal egyetemben átadják neki és utódainak, lemondva minden azokra vonatkozó jogról, uralomról és tulajdonról, nemkülönben pedig Dalmácia és Horvátország dózsék által használt uralkodói címéről, amely utóbbit ugyancsak őrä átruházzák. [2.] A követek a dózse és a közösség nevében azt is kinyilvánítják, hogy lemondanak minden olyan cselekményről és jogi eszközről, amelyek a fentiek, vagy azok bármely része rovására Velence helyzetét tennék kedvezőbbé, egyszersmind esküvel kötelezték magukat arra, hogy a dalmáciai városok, földek, várak, helyek (*locus*), szigetek, jogok és címek ural-

mába vagy birtokába sohasem fogják magukat bevezetni vagy bevezettetni, sőt, semmiféle jogigényt nem fognak támasztani ilyesmire a megadott határokon belül. [3.] Kötelezték magukat arra, hogy a szóban forgó területen még hatalmuk alatt lévő városokat, földeket, várakat, helyeket, kikötőket, szigeteket, s jogokat a jelen oklevél kiállításától számított 22 napon belül szabadon és családság nélkül neki vagy küldötteinek átadják, továbbá azokból a földekről vagy helyekből, amelyek ugyan nem esnek a hatalmuk alá, de mégis a *rectoraik* vagy *officialisaik* irányítják, visszahívják a nevezett meghatalmazottaikat, és a jövőben ezeknek a földeknek és helyeknek semmiféle segítséget nem fognak nyújtani övele szemben. (Ellenben kéri, hogy az általuk átadott, és az ő uralma alá került területek iránt gyakoroljon kegyet.) [4.] Viszonzásképpen a király a dózsénak és a közösségnek örök barátságot fogad, valamint azt is megígéri, hogy azokat a Treviso (*Tarvisio*), Ceneda (*Cenite*) vagy Isztria (*Istria*) vidékén található földeket, várakat, helyeket, amelyek noha egykor a velenceiek uralma alá tartoztak, de később mégis az ő és övéi hatalmába kerültek, vissza fogja adni nekik vagy kiküldötteiknek az említett 22 napon belül. Ehhez kapcsolódóan azt is kijelenti, hogy az ily módon hozzá került, most kezén lévő földekbe és helyekbe sosem fogja magát a maga vagy utódai vagy mások révén bevezettetni vagy jogigényt támasztatni rájuk, hanem azokban minden jogot át fog adni. Kéri ezért, hogy ezen földek, várak, helyek és az alávetettjeik, s nemkülönben az ő barátai, követői és hívei iránt — legyenek bár nemesek, vagy nem nemesek — jóindulattal viseltessenek, miként tették a háború előtt, és mintha sohasem pároltak volna át az ő oldalára. Ellentételezésül ő is hasonlóképpen fog viseltetni a velenceiek barátai, követői és hívei iránt. [5.] A foglyokat kölcsönösen szabadon bocsátják. [6.] Mindkét részről feledik a jogtalanságokat és sérelmeket, nem véve tudomást azon kötelezettségekről, amelyek egyes személyek esetében egymással szemben fennállnak, s amelyek tekintetében legyenek innentől méltányossággal egymás iránt. [7.] Kölcsönösen ígérik, hogy az uralmuk alá kerülő, illetve a már most kezükön lévő földeken, szigeteken és helyeken nem hagyják, hogy bárki is támadásokhoz felfegyverkezzen vagy hajósok ellen kalóztámadásokat intézzen, és nem fogják engedni, hogy a kikötőkbe az ilyen gonosztevőket, illetve kalózókat befogadják, hanem éppen ellenkezőleg — miként a királyi jogszolgáltatáshoz is illik — üldözni és távol tartani fogják az ilyeneket. [8.] Továbbá a király szavát adja, hogy a velencei dózséhez és közösséghez tartozó mindazon polgárok, valamint követők és hívek, akik a jelenleg uralma alatt lévő vagy a későbbiekben fennhatóságába jutó földekre, kikötőkbe, szigetekre vagy helyekre jönnek, védelmét élvezik, egyaránt szavatolva személyük, továbbá javaik és hajóik biztonságát és épségét, hajóikkal és áruikkal nyugodtan járhatnak-kelhetnek, sőt,

ezen embereket jóságos és kegyes bánásmódban fogja részesíteni. A velencei dózse és közösség mindezzel megegyező elbánást ígér viszonzásul. [9.] Ha pedig bármely fél a jelen békekötéssel szembeszegülne, vagy ezt megszegni igyekezne, és valamely földet, várat, szigetet vagy kikötőt — amelyekről szó esett — elfoglalná, vagy más módon a békét megtörné, akkor a másik félnek az apostoli székhöz és a pápához kell fordulnia, akit a jelen, mindkét fél részéről megerősített oklevél érvényénél fogva azzal a hatalommal ruháznak fel, hogy a békeszegőt bírói ítélet nélkül, pusztán a történelekről megbízható tudomást szerevezve, a békeszegéstől számított 1 hónapon belül kiátkozással sújthassa — őket esküszegőnek és hazugnak is kikiáltva — mindaddig, amíg a békét megőrző félnek elégtételt nem ad(nak). [10.] Abban az esetben, ha valamelyik fél alattvalója jogtalanságot elkövetve okozna kárt a másik fél alattvalójának, akkor a károsító fél helyeinek *officialisai* vagy *rectorai* adjanak kellő elégtételt a károsultnak 1 hónapon belül, s az ilyen esetekben a jelen békekötést nem tekintik megszegettnek, miként erre mindkét fél önként kötelezte magát. [11.] A király az itt elősoroltak megőrzésére országának alább felsorolt báróival és előkelőivel együtt az evangéliumot megérintve Istenre és a Szentírásra esküt tett, s megerősítette, hogy ő és trónutódjai, valamint minden alattvalója a Mindenható Isten és összes szentjei haragjának súlya alatt esküjüket semmilyen módon meg nem szegik. Jelen királyi oklevél tanúbizonyosága szerint az említett velencei követek a dózsének és a város közösségének, nemkülönben pedig azok utódainak és a hozzájuk tartozóknak a nevében esküt tettek a fentiekre. A királlyal együtt esküt letevő bárók nevei: István zágrábi, Péter boszniai, László választott veszprémi püspök, Baudonus Cornutus vránai (*Aurana*) perjel, Miklós országbíró, János Dalmácia és Horvátország bánja, Miklós királynéi tárnokmester, István Posaga-i és Zala-i *comes*, Leuchus királyi asztalnok- és pohárnokmester, István *comes* Világusforti-i várnagy, Domonkos Dragun-i várnagy, egyben honti *comes*, Miklós királyi titkos jegyző, Vilmos (*Gillelmus*) királyi tanácsos (*consiliarius noster*), Georgio-i Ferenc lovag (*miles*), főpapok, bárók és királyi tanácsosok. Kelt Zarában (*Jadra*), a kisebbik testvérek Szt. Ferenc-monostora egyházának sekrestyéjében, a tanúul odahívott Gergely váradi örkanonok, kánonjogi doktor, a néhai István vajda fia: Miklós, valamint lecce-i (*de Lupis*) Bonifác pármai lovag (*miles Parmensis*), Leone-i Chetho (*Chetho de Leone*) padovai (*Paduanus*) polgár, Medve Bertalan (*Bartholomeus Ursus*), a velencei ducatus jegyzője és mások jelenlétében, *anno domini 1358. Indictionis XI., die dominico, 18. mensis Februarii feliciter Amen.*

2.

1358. febr. 18. Zára

Regisztrum: *Wenzel* szerint: Liber Pactorum című velencei államkönyvben, V. kötet 399. skk.

Kiadása: *Ljubić*, 1872. 371–373. p. (542. sz.); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 505–508. p. (390/C. sz.); *Brković*, 2009. 94–96. p. (3. sz.).

Regesztája: *Horváth*, 1921. 11. p. (92. sz.).

[I.] Lajos király (H, etc. [!]) hírül adja: midőn háborúban állt a velenceiek dózsájával és közösségével — amely háborút örökérvényű békekötéssel lezártak — többen is csatlakoztak hozzá a velenceiekkel szemben. Így az ő oldalára állt többek között Miklós aquileiai pátriárka, Carraria-i Ferenc Padova ura, Albert és Maynardus goriziai *comes*-ek, a cenedai püspök, Biachinus de Porciliis, Franciscus del la Parte, Vonico-i nemesek, Guezellonus de Camino, a collaltoi *comes*ek, a pátriárka alá tartozó császári városok, tudniillik Feltrum és Bellunum, és velük együtt a városaik, váraik, földterületeik, falvaik, birtokaik, alávetettjeik, szolgálóik (*servitor*), alattvalóik és követőik, a városi kerületek lakói (*districtualis*) és mások, miként az ő szövetségese volt Vlricus de Reyfinbergo et Colentim, és többen mások. Azt akarván, hogy valódi béke legyen, és ez a szövetségesekre is kiterjedjen, egyezséget kötött ez ügyben a dózsával és a velenceiekkel a követeik, tudniillik a Carisinis-i Raphaynus-t (*Raphaynus de Carisinis*) császári és velencei jegyző 1357. nov. 28-án (*sub 1357., die 28. Novembris, 10. Indictionis*) kiadott oklevele értelmében teljes hatalommal felruházott Trivisano-beli Péter és Gradonico-, valamint Benintendi-beli János (*Johannes Gradonico ac Benintendi*) a velencei közösség és hercegség kancellárja révén. Eszerint mindkettejük szövetségesei és mások is részesüljenek a békében, megbocsátva nekik minden kihágást, károkozást és jogsértést, kivéve a mindkét oldalon előforduló elszámolás köteles tartozásokat. Továbbá mindkét fél és szövetségeseik viszonzosan úgy kezelik az ellenoldali szövetségeseik földjeit, helyeit és alattvalóit, mint a szövetségkötés előtt, mintha azok sohasem csatlakoztak volna valamely háborús félhez. Ezenkívül a dózse, illetve Velence polgárainak és alattvalóinak, akik házzal, földdel vagy más birtokkal rendelkeznek vagy rendelkezni fognak a magyar királyság alá tartozó bármely városban, földön vagy helyen, legyen meg a szabad lehetőségük tulajdonuk háborítatlan használatára, s ez érvényesüljön fordítva, a királyi alattvalókkal kapcsolatban is. Kivételt képez ez alól azon velenceiek esete, akik házzal vagy birtokkal rendelkeznek Zára és Nona városok falain belül, ők a súrlódások elkerülése érdekében kötelesek ingatlanaikat becső értéken — amelynek megállapításá-

hoz mindkét fél részéről 2–2 alkalmas, felesketett férfiút kell kiállítani — eladni, a király pedig köteles a becsü elvégzésétől számított 2 hónapon belül számukra a megfelelő összeg kifizetéséről gondoskodni. A becsühöz a király iratának kelteétől számított 6 hónap áll rendelkezésre. Megállapodásra jutottak abban is, hogy 2 zárai polgár — akik velenceiek — tudniillik Canaruto-i Marino (*Marino de Canaruto*) és Pizolo-i Zove (*Zove de Pizolo*) kapják vissza a Zarában vagy bárhol máshol a királyságban bírt javaikat, s használják azokat szabadon, amíg embe-reikkel Zára városán és körzetén (*districtus eius*) kívül laknak és tartózkodnak. Mindenezek megtartására a király és utódai, valamint a hozzátartozói, az alul írott bárókkal együtt a Szentírás megérintésével esküt tettek, s hasonlóképpen a nevezett követek is megesküdtek ennek betartására a dózséjuk, a közösségük és utódaik nevében. A jelen iratot a király titkos pecsétjével látta el, amíg nem viszik vissza hozzá, amikor is kettős pecsétjével privilegiális formában fogja kiadni. Az eskütevő bárók nevei: István zágrábi püspök, Péter boszniai püspök, László választott Veszprémi püspök, Baudonus Cornutus vránai (*Aurana*) per-jel, Miklós országbíró, János Dalmácia és Horvátország bánja, Miklós királynéi tárnokmester, István Posaga-i és Zala-i *comes*, Leuchus asztalnok- és pohárnok-mester, István Liptói *comes*, Miklós Zemlimo-i *comes* és Gufforte falu (*villa*) várnagya, Domonkos honti *comes* és Dragul-i várnagy, Miklós királyi secretarius, Villielmus királyi tanácsnok, Georgio-i Ferenc lovag (*miles*). *Datum in Jadre, 18. die mensis Februarii, anno domini 1358.*

3.

[1358. febr. 18–25. között]

Regisztrum: *Wenzel* szerint *Liber Pactorum* (V. köt. 401. skk.) velencei államkönyvben. Kiadása: *Ljubič*, 1872. 373–374. p. (543. sz.); *Wenzel*, *Dipl. eml.* II. 508–510. p. (390/D. sz.); *Brković*, 2009. 97–98. p. (4. sz.).

Megjegyzés: Az iraton nem látható dátumozás, keltének *terminus ante quem*jéhez a velencei dózse 1358. febr. 25-én kelt oklevele (ld. 8. sz.) ad támpontot, amelyben e közjegyzői iratokról is említés történik.

Radozlaus fia: Göndör (*Crispus*) János zágrábi kanonok, pápai felhatalmazású közjegyző, valamint a néhai János fia: Bernardus-i Pál (*Paulus de Bernardo*) császári felhatalmazású közjegyző és velencei írnok átírták iratukban [I.] Lajos király 1358. febr. 18-án kelt, a velencei dózséval és a városközsőséggel kötött békét megszövegező privilégiumát (ld. 1. sz.), oly módon, hogy a János kanonok keze

által átírt példány a velencei követekhez, Pál velencei írnok változata pedig a királyhoz került.

4.

[1358. febr. 18–25. között]

Regisztrum: *Wenzel* szerint Liber Pactorum (V. köt. 402. l.) velencei államkönyvben.

Kiadása: *Ljubić*, 1872. 374–375. p. (544. sz.); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 510–512. p. (390/E. sz.); *Brković*, 2009. 98–99. p. (5. sz.).

Megjegyzés: Az iraton nem látható dátumozás, keltének *terminus ante quem*jéhez a velencei dózse 1358. febr. 25-én kelt oklevele (*ld. 8. sz.*) ad támpontot, amelyben e közjegyzői iratról is említés történik.

Radozlaus fia: Göndör (*Crsipus*) János zágrábi kanonok, pápai felhatalmazású közjegyző, valamint a néhai János fia: Bernardus-i Pál (*Paulus de Bernardo*) császári felhatalmazású jegyző és velencei írnok átírtak iratukban [I.] Lajos király 1358. febr. 18-án kelt, a zárai békét a szövetségesekre kiterjesztő privilégiumát (*ld. 2. sz.*), hogy a királynak ebben a formában megmaradjon.

5.

1358. febr. 20. Zára

Regisztrum: *Wenzel* szerint Liber Pactorum (V. kötet, 402. l.) velencei államkönyvben.

Kiadása: *Ljubić*, 1872. 375–376. p. (545. sz.); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 512–513. p. (390/F. sz.); *Brković*, 2009. 99–100. p. (6. sz.).

[I.] Lajos király (H, etc.) tudatja: közte és Velence dózséja és közössége között a velencei követek, Trivisano-i Péter, nemkülönben Benintendi- és Gradonico-beli János (*Johannes Gradonico et Benintendi*) a velencei dózse és a közösség kancellárja révén örökérvényű béke született, miként annak tartalmát uralkodói oklevelébe, valamint a közjegyzők iratába (*ld. 1–4. sz.*) is belefoglalták. Ezen okból az egyezmény rendelkezéseinek foganatosítására, az egyezség körüli teendők elvégzésére kijelölte néhány tanácsosát, tudniillik István zágrábi püspököt és Miklós országbíró, mint különös követeit és egyenként is teljes körű meghatalmazottjait (*nostri procuratores, actores et nuncii speciales et quemlibet eorum in solidum*), hogy megjelenjenek a velenceiek dózséja s tanácsa előtt, azok jóvá-

hagyásának, esküjének és a békéről kiállított oklevelüknek az elfogadására. Feladatuk még az ő pecséttel ellátott, az egyezményről szóló oklevelének átnyújtása, nemkülönbén minden vár, föld és hely visszaadása, amelyekre nézve ígéretet tett a dózsának vagy küldöttjének, továbbá a dózse híveinek és alattvalóinak, továbbá minden egyéb, az egyezményben meghatározott teendő elvégzése. Teljes és általános parancsot ad a nevezetteknek korlátlan szabadsággal és igazgatási feladatkörrel azt is kinyilvánítva, hogy amit az elmondott ügyekben, a függőkben és az azokhoz kapcsolódókban végeznek vagy végez valamelyikük, azt megerősítéssel fogadja. Erről titkos pecsétjével ellátott oklevelet ad ki. *Datum Jadre, 20. mensis Februarii, anno domini 1358.*

6.

[1358.] febr. 20. Zára

Regisztrum: *Wenzel* szerint: Filza XII. del Carteggio della Repubblica; Missive della Signoria. Registro Cod. Cart. de Minute 22. l. a firenzei lt.-ban.

Kiadása: *Wenzel*, Dipl. eml. II. 522–523. p. (391. sz.); *Vincenzio Makusev*: Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum. Tomus 1. Vol. 1. Varsaviae, 1874. 424–425. p.; *Smičiklas, Tadija*: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. XII. Zagrabiae, 1914. 455. p. (349. sz.).

Fordítás: *Makkai László – Mezey László*: Árpád-kori és Anjou-kori levelek, XI–XIV. század. Bp., 1960. 273–274. p. (175. sz.).

Megjegyzés: Az oklevél keltének éve a zárai békekötés idejének ismeretén alapul.

[I. Lajos király] tudtára adja a firenzei közösségnek és népnek: a dózsával örökérvényű békét kötött, amelynek értelmében az egész Dalmácia szigeteivel, városaival, szárazföldi és tengeri helyeivel együtt uralma alá került, ahogy Dalmácia és Horvátország címeinek egyedüli birtokosa is lett, miként ezt a velenceiek nyílt oklevele és bullája is tanúsítja, s amelyeket ezen irat átadója mutat majd be a címzeteknek. Kéri tőlük tartalmuk kihirdetését a saját területükön, aminek megtörténtéről baráti levél útján vár értesítést. *Datum Jadre, 20. mensis Februarii.*

7.

1358. febr. 22. Zára

Eredetije: – Kiadása szerint: Pritnitz (ma Brtnice) levéltárában.

Kiadása: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. IX. Ed.: Vicenc Brandl. Brunae, 1875. (a továbbiakban: CD. Mor. IX.) 71. p. (89. sz.).

Megjegyzés: A [] között szereplő névkiegészítésre vonatkozóan ld. 17. számot.

[I.] Lajos király (H) tudatja: mivel Collalto-i [Schenelle] Tarvisio-i comes a velenceiek közössége és dózséja ellen viselt háborúban az ő oldalán kapcsolódott be, ezért azt akarja — miként másik privilégiumába (*ld. 2. sz.*) is belefoglalta —, hogy a megkötött béke szóban forgó szövetségére is terjedjen ki annak földjeivel, helyeivel és alattvalóival együtt. Ennek érdekében megígéri, hogyha a velencei dózse és a közösség volt háborús szövetségét együttműködése okán kérdőre vonná, avagy személyét vagy földjeit, helyeit és alattvalóit megakarná támadni, akkor segédcsapataival vagy más alkalmas segítséggel meg fogja őket védeni a dózséval szemben. Mindezekről titkos pecsétjével ellátott oklevelet ad ki. *Datum Jadre, 22. die mensis Februarii, anno domini 1358.*

8.

1358. febr. 25. Velence, Szt. Márk egyház

Másolata: Istorijiski Archiv Zadar, Sabrini centar Šibenik, diplomatarium Sibenicense, 67V–69V. (261–269. old.) (DF 289 135.) (17. századi egyszerű másolat.) Két helyen kisebb részt kihagy.

Kiadása: *J. Lucius*: De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Amsterdami, 1676. 235–237. p. (Kihagyásokkal); *Pray, Georgius*: Annales regum Hungariae ab anno Chr. 997. usque ad a. 1564. deducti. II. Vindobonae, 1764. (a továbbiakban: *Pray, Annales* II.) 108–110. p.; *Katona, Stephanus*: Historia critica regum Hungariae. Tom. III. Ordine X. Budaë, 1790. (a továbbiakban: *Katona, Hist. crit. X.*) 214–221. p.; *Kukuljević*, 1862. 492. p. (8. sz.) (részleges közlés, csak az esküre vonatkozó részt közli); *Ljubić*, 1872. 376–379. p. (546. sz.); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 513–518. p.; *Fejér, Georgius*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom. IX. Vol. 2. (Ab anno Christi 1351–1358). Budaë, 1833. (a továbbiakban: F. IX/2.) 654–661. p. (324. sz.) (Az eskütévő nemesek névsorát nem közli.); Šibenski diplomatarij. Diplomatarium Sibenicense (Monumenta Historiam Sibenici et eius districtus illustrantia). Ed.: Josip Barbarić –

Josip Kolanović. Sibenik, 1986. 179–183. p. (80. sz.); *Brković*, 2009. 100–104. p. (7. sz.).

Regesztája: *P. Georgisch*: Regesta chronologico-diplomatica, in quibus recensentur omnis generis monumenta et documenta publica. Tom. II. Frankofurti et Lipsiae, 1741. (a továbbiakban: *Georgisch*, Reg. chron.-dipl. II.) 596. p. (12. sz.); *Horváth*, 1921. 11. p. (93. sz.); *J. Stipišić – M. Šamšalović*: Isprave u Archivu Jugoslavenske akademije (Inventar). In: Historijski Zbornik. Zagreb, Vol. 2. (1959) 239–379. p., 309. p. (656. sz.).

Megjegyzés: Az oklevél *contextusát arenga* vezeti be.

Delfino János (Johannes Delfino; K.: Johannes Delphino) velencei dózsze tudatja, hogy a közte, illetve [I.] Lajos király (H) között az elődei, majd ő maga és a velenceiek közössége által birtokolt Dalmácia királysága miatt kialakult háborút követően többszöri követjárás után végül ő és a velencei közösség Treviso-i Pétert (*Petrus Trvisanus*) és a velenceiek fejedelemségének (*ducatus*) kancellárját, Gradenico- és Benedictus-beli [helyesen: Benintendi-beli] Jánost (*Johannes Gradonico ac Benedictus [helyesen: Benintendi]*) küldték el — miként Caresino-i Raffainis (*Raffainis – K.: Raphaynus – de Caresinis*) császári és velencei jegyző 1357. nov. 28-án (*1357., die 28. mensis Novembris, 10. Indictionis*) kiadott oklevelébe belefoglaltatott — teljes felhatalmazással a magyarok királyához. Mint-hogy [I.] Lajos a békét óhajtotta akkor — miként most is —, ezért a következők szerint jutottak örök érvényű egyezsége: [1.] A követek az említett oklevélben kapott felhatalmazás alapján — amely ténylegesen [I.] Lajos kezében van — Velence dózséja és közössége nevében kijelentik, hogy egész Dalmáciát, a Quarnerium felétől (*a medietate scil. Quarnerii – Wenzel*, Dipl. Eml. II. szerint: *Quarnarii*) egészen Durazzo-ig (*ad confines Durazii – Wenzel*, Dipl. Eml. II. szerint: *Duracii*) a városokkal, földekkel, várakkal, szigetekkel, kikötőkkel, illetve mindama jogaikkal együtt, amelyeket azokban birtokoltak, de különösen Nona, Zára, Scardona, Sebenico, Trau, Spalato és Ragusa szárazföldi városokat, valamint Cherso, Veglia, Arbe, Pago, Brazza, Lesina és Curzola (*item civitatibus et terris ab insulis [!]* helyesen: *Wenzel*, Dipl. Eml. II. szerint: *Absero – F. IX/2.: adiacentibus – videlicet et Chersi, Veglia, Arbo, Pago, Brachie, Lezene et Curzule*) városokat és földeket szigeteikkel, haszonvételeikkel, valamint tartozékaikkal egyetemben átadják a királynak és utódainak, lemondva minden azokra vonatkozó jogról, uralomról és tulajdonról, nemkülönben pedig Dalmácia és Horvátország dózsék által használt uralkodói címéről. [2.] A követek azt is kinyilvánítják, hogy uruk lemond minden olyan cselekményről és jogi eszközről, amelyek a fentiek vagy azok bármely része rovására Velence helyzetét tennék kedvezőbbé, egyszerű-

smind esküvel kötelezte magát arra, hogy a dalmáciai városok, földek, várak, helyek (*locus*), szigetek, jogok és címek uralmába vagy birtokába sohasem fogja magát bevezetni vagy bevezettetni, sőt, semmiféle jogigényt nem fog támasztani ilyesmire a megadott határokon belül. [3.] Kötelezte magát arra, hogy a szóban forgó területen még hatalma alatt lévő városokat, földeket, várakat, helyeket, kikötőket, szigeteket s jogokat a jelen oklevél kiállításától számított 22 napon belül szabadon és csalárdság nélkül a királynak vagy küldötteinek átadja, továbbá azokból a földekről vagy helyekből, amelyek ugyan nem esnek a hatalma alá, de mégis a *rectorai* vagy *officialisai* irányítják, visszahívja a nevezett meghatalmazottaikat, és a jövőben ezeknek a földeknek és helyeknek semmiféle segítséget nem fognak nyújtani a királlyal szemben. (Ellenben kéri, hogy az általa átadott és a király uralma alá került területek iránt gyakoroljon kegyes uralkodói bánásmódot.) [4.] Viszonzásképpen a király a dózsénak és a közösségnek örök barátságot fogad, valamint azt is megígéri, hogy azokat a Treviso (*Tarvisio*), Ceneda (*Cenite*) vagy Isztria (*Istrie*) vidékén található földeket, várakat, helyeket, amelyek noha egykor a velenceiek uralma alá tartoztak, de később mégis az ő és övéi hatalmába kerültek, vissza fogja adni nekik vagy kiküldötteiknek az említett 22 napon belül. Ehhez kapcsolódóan azt is kijelenti, hogy az ily módon hozzá került, most kezén lévő földekbe és helyekbe sosem fogja magát önmaga vagy utódai vagy mások révén bevezettetni, vagy jogigényt támasztatni rájuk, hanem azokban minden jogot át fog adni. Kéri ezért, hogy ezen földek, várak, helyek és az alávettettek, s nemkülönben az ő barátai, követői és hívei iránt — legyenek bár nemesek vagy nem nemesek — jóindulattal viseltessenek, miként tették a háború előtt, és mintha sohasem pároltak volna át az ő oldalára. Ellentétélezésül ő is hasonlóképpen fog viseltetni a velenceiek barátai, követői és hívei iránt. [5.] A foglyokat kölcsönösen szabadon bocsátják. [6.] Mindkét részről feledik a jogtalanságokat és sérelmeket, nem véve tudomást azon kötelezettségekről, amelyek egyes személyek esetében egymással szemben fennállnak, s amelyek tekintetében legyenek inntől méltányossággal egymás iránt. [7.] Kölcsönösen ígérik, hogy az uralmuk alá kerülő, illetve a már most kezükön lévő földeken, szigeteken és helyeken nem hagyják, hogy bárki is támadásokhoz felfegyverkezzen vagy hajósok ellen kalóztámadásokat intézzen, és nem fogják engedni, hogy a kikötőikbe az ilyen gonosztevőket, illetve kalózokat befogadják, hanem éppen ellenkezőleg — miként a királyi jogszolgáltatáshoz is illik — üldözni és távol tartani fogják az ilyeneket. [8.] Továbbá a király szavát adja, hogy a velencei dózséhoz és közösséghez tartozó mindazon polgárok, valamint követői és híveik, akik a jelenleg uralma alatt lévő vagy a későbbiekben fennhatóságába jutó földekre, kikötőkre, szigetekre vagy helyekre jönnek, védelmet élvezik, egyaránt szavatolva személyük, továbbá java-

ik és hajóik biztonságát és épségét, hajóikkal és áruikkal nyugodtan járhatnak-kelhetnek, sőt, ezen embereket jóságos és kegyes bánásmódban fogja részesíteni. A dózse és a velencei közösség mindezzel megegyező elbánást ígér viszonzásul. [9.] Ha pedig bármely fél a jelen békekötéssel szembeszegülne, vagy ezt megszegni igyekezne, és valamely földet, várat, szigetet vagy kikötőt — amelyekről szó esett — elfoglalná, vagy más módon a békét megtörné, akkor a másik félnek az apostoli székhez és a pápához kell fordulnia, akit a jelen, mindkét fél részéről megerősített oklevél érvényénél fogva azzal a hatalommal ruháznak fel, hogy a békeszegőt bírói ítélet nélkül, pusztán a történekről megbízható tudomást szerezve, a békeszegéstől számított 1 hónapon belül kiátkozással sújthassa — őket esküszegőnek és hazugnak is kikiáltva — mindaddig kiterjedő érvénnyel, amíg a békét megőrző félnek elégtételt nem ad(nak). [10.] Abban az esetben, ha valamelyik fél alattvalója jogtalanságot elkövetve okozna kárt a másik fél alattvalójának, akkor a károkozó fél helyeinek *officialisai* v. *rectorai* adjanak kellő elégtételt a károsultnak 1 hónapon belül, s az ilyen esetekben a jelen békekötést nem tekintik megszegettnek, miként erre mindkét fél önként kötelezte magát. [11.] A dózse az itt elősoroltak megőrzésére országának alább felsorolt nemesével együtt az evangéliumot megérintve Istenre és a Szentírásra esküt tett, s megerősítette, hogy ő és utódjai, valamint minden alattvalója a Mindenható Isten és összes szentjei haragjának súlya alatt esküjüket semmilyen módon meg nem szegik. Jelen oklevél tanúbizonyossága szerint a fentiekre a dózse és alább megnevezett velencei nemesekből kikerült eskütársai a maga, illetve a város közösségének, nemkülönben pedig utódainak és a hatalmuk alá tartozóknak a nevében esküt tettek a király követei és megbízottjai (*ambaxatores et procuratores*) — nevezetesen István zágrábi püspök és Miklós országbíró — jelenlétében, akiket az uralkodó erre 1358. febr. 20-án Zarában kelt (*Jadre, sub anno domini 1358. die 20. Februarii*), titkos pecsétje alatt kibocsátott oklevelében (*ld. 5. sz.*) külön felhatalmazott. A dózséval együtt esküt letevő nemesek nevei: Lauerdano Ferenc (*Franciscus Lauredano*), Caravello Péter (*Petrus Caravello*), Mocenigo János (*Johannes Mocenigo*), Fusculo András (*Andreas Fusculo*), Dandulo Lőrinc (*Laurentius Dandulo*), Priolis-i Márk (*Marcus de Priolis*) velencei tanácsosok, valamint Steno Péter (*Petrus Steno*), Barisano Márk (*Marcus Barisano*), Victuri Dániel, a 40-ek tanácsának vezetői (*Daniel Victuri capita consilii de XL*), Cornario Márk (*Marcus Cornario*) lovag, [[Wenzel, Dipl. Eml. II. szerint: *Dandulo Simon (Symon Dandulo)*]], a néhai dózse fia: Gradonico Péter (*Petrus Gradonico*), Bembo Ferenc (*Franciscus Bembo*), Szt. Márk *procuratora*: Erimo András (*Andreas Erizo*), Faletro Miklós (*Nicolaus Faletro*), a Szt. Márk-egyház *procuratora*: Lauredano Márk (*Marcus Lauredano*), a velenceiek közösségének képviselője (*advocator*):

Georgio Pongrác (*Pangratius Georgio*), Baduario Péter (*Petrus Baduario*), a Szt. Márk-egyház *procurator*: Justinianus Bernát (*Bernardus Justinianus*), Memo Péter (*Petrus Memo*), Grimani Berthutius (*Berthutius Grimani*), Maurocenus Márk (*Marcus Maurocenus*) és az összes velencei polgár az örökösükért és utódaikért, valamint az egész velencei közösségért esküt tettek Velencében a Szt. Márk-egyházban, a tanúkként odahívott Rajmond Patracensis-i választott érsek, továbbá Tribertis-i Neapoleon (*Neapoleone de Tribertis*), a Jeruzsálemi Szt. János Rend velencei perjele, nemkülönbén Pál zágrábi éneklókanonok, László budai kanonok és mások jelenlétében, *anno domini 1358. Indictionis XI., die dominico, 25. mensis Februarii feliciter Amen.*

9.

1358. febr. 25. Velence, dózse palota

Regisztrum: *Wenzel* szerint: Liber pactorum (V. köt. 409. skk.) velencei államkönyvben. Kiadása: *Ljubić*, 1872. 379–381. p. (547. sz.); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 518–521. p. (390/H. sz.); *Brković*, 2009. 104–106. p. (8. sz.).

Delphino-i János a velenceiek dózséja [tudatja:] midőn háborúskodás támadt közte és [I.] Lajos király (H etc.) között — amely háborút örökérvényű békével zártak le —, akkor vele szemben a király pártjára álltak többen, tudniillik Miklós aquileiai pátriárka, Carraria-i Ferenc Padova ura, Albert és Maynardus goriziai *comesek*, a cenedai püspök, Biachinus de Porciliis, Franciscus del la Parte, Vónico-i nemesek, Guezellonus de Camino, a collaltoi *comesek*, a pátriárka alá tartozó császári városok, tudniillik Feltrum és Bellunum, és velük együtt a városaik, váraik, földterületeik, falvaik, birtokaik, alávetettjeik, szolgálóik (*servitor*), alattvalóik és követőik, a városi kerületek lakói (*districtualis*) és mások, miként az ő szövetségese volt Vlricus de Reyfinbergo et Colentim. Azt akarván, hogy valódi béke legyen, és az a szövetségesekre is kiterjedjen, e téren is egyezséget kötött a királlyal. Eszerint mindkettejük szövetségesei és mások is részesüljenek a békében, megbocsátva nekik minden kihágást, károkozást és jogsértést, kivéve a mindkét oldalon előforduló elszámolásköteles tartozásokat. Továbbá mindkét fél és szövetségeseik viszonyosan úgy kezelik az ellenoldali szövetségeseik földjeit, helyeit és alattvalóit, mint a szövetségkötés előtt, mintha azok sohasem csatlakoztak volna valamely háborús félhez. Ezenkívül a dózse, illetve Velence polgárainak és alattvalóinak, akik házzal, földdel vagy más birtokkal rendelkeznek vagy rendelkezni fognak a magyar királyság alá tartozó bármely városban,

földön vagy helyen, legyen meg a szabad lehetőségük tulajdonuk háborítatlan használatára, s ez érvényesüljön fordítva, a királyi alattvalókkal kapcsolatban is. Kivételt képez ez alól, hogy azok a velenceiek, akik házzal vagy birtokkal rendelkeznek Zára és Nona városok falain belül, a surlódások elkerülése érdekében kötelesek becsü értéken — amelyhez mindkét fél részéről 2–2 alkalmas felesketett férfiút kell kiállítani — eladni, a király pedig köteles a becsü elvégzésétől számított 2 hónapon belül számukra a megfelelő összeg kifizetéséről gondoskodni. A becsühöz a király iratának keltétől számított 6 hónap áll rendelkezésre. Megállapodásra jutottak abban is, hogy 2 zárai polgár — akik velenceiek —, tudniillik Canaruto-i Marino (*Marino de Canaruto*) és Pizolo-i Zove (*Zove de Pizolo*) kapják vissza a Zárában vagy bárhol máshol a királyságban bírt javait, s használják azokat szabadon, amíg embereikkel Zára városán és körzetén (*districtus eius*) kívül laknak és tartózkodnak. Mindezek — amelyek a két fél oklevelébe (*ld. 1. és 8. sz.*) és a közjegyzők okiratába (*ld. 3–4. sz.*) belefoglaltatnak — megtartására a dózse és utódai, valamint hozzátartozói, az alulírott nemesekkel együtt a Szentírás megérintésével esküt tettek a király követeknek, István zágrábi püspöknek és Miklós országbírónak kezébe — akiket az eskü vételére a király 1358. febr. 20-án Zárában (*Jadre, sub anno domini 1358. die 20. Februarii*) kelt, titkos pecsétje alatt kiadott oklevelével (*ld. 5. sz.*) hatalmazott fel —, miként a király is a dózse követeknek, polgárainak, tudniillik Treviso-i Péternek (*Petrus de Trivisano*) és Gradonico- és Benintendi-beli Jánosnak (*Johannes Gradonico et Benintendi*), a velencei közösség kancellárjának kezébe tett esküt a fentiek megtartására. Az eskütevő nemesek a következők: Lauredano Ferenc (*Franciscus Lauredano*), Carravello Péter (*Petrus Caravello*), Mocenigo János (*Johannes Mocenigo*), Fusculo András (*Andreas Fusculo*), Dandulo Lőrinc (*Laurentius Dandulo*), Priolis-i Márk (*Marcus de Priolis*) a dózse velencei tanácsosa, Steno Péter (*Petrus Steno*), Barisano Márk (*Marcus Barisano*), Vituri Daniel (*Daniel Vituri*), akik a 40-ek tanácsának vezetői (*capita consilii de XL.*); Cornario Márk (*Marcus Cornario*) lovag, Gradonico Péter (*Petrus Gradonico*) a néhai dózse fia, Bembo Ferenc (*Franciscus Bembo*), Erizo András (*Andreas Erizo*) a Szt. Márk[egyház] *procurator*a, Faledro Miklós (*Nicolaus Faledro*), Lauredano Márk (*Marcus Lauredano*) a Szt. Márk-egyház *procurator*a, Georgio Pongrác (*Pangratius Georgio*) a velencei közösség képviselője (*advocator*), Baduario Péter (*Petrus Baduario*) lovag, Justinianus Bernardus (*Bernardus Justinianus*) a Szt. Márk[egyház] *procurator*a, Memo Péter (*Petrus Memo*), Grimani Bertucius (*Bertucius Grimani*), Maurocenus Márk (*Marcus Maurocenus*), akik mind Velence polgárai. *Datum in nostro ducali palatio Venetiis, die 25. mensis Februarii, anno domini 1358.* Megjegyzés: a király Velencébe érkezett, fent nevezett követei elmondták, hogy de la Scala Canis Grandis (*Canis Grandis de la Scala*) és *fratere* a király

szövetségesi voltak, ezért úgy vélték illő lenne őket is belefoglalni a békeegyezménybe, ezért ők is belevétettek a megállapodásba a király más szövetségesihez hasonlóan.

10.

[1358.] márc. 18. Pazin

Regisztrum: *Wenzel* szerint: Copia de commemoriali (5. kötet, 424. lev.) velencei államkönyvben.

Kiadása: *Ljubič*, 1872. 383–384. p. (550. sz.); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 522. p. (390/L. sz.).

Megjegyzés: Az oklevél kiadásának éve a zárai békekötés idejének ismeretén alapul.

Albert Goritia-i és Tirol-i *comes* Delphino János velencei dózsának: a magyar király követei, tudniillik István zágrábi püspök és Miklós *comes* által küldött levelet megkapta, amely szerint szükséges volna részéről elküldeni követeit a király és a dózse közötti béke elfogadására, ezért maga helyett Musch-i Valchonus-t és Antignana-i Pertholdus-t a jelen irat felmutatóit küldi el a béke elfogadásának alkalmára; kéri hitelt adni az általuk közvetített szavainak. *Datum Pisini, 18. die mensis Martii.*

11.

1358. ápr. 4. Prága

Regisztrum: *Böhmer*, 1877. szerint: AS Venedig (Velenca), Libri commemoriali (5. Bl.

116v. 277. sz.) velencei államkönyvben. Szélgjegyzete: *Nota quod omnes suprascripte littere videlicet autentice assignate fuerunt nobilibus viris provisoribus com[m] unibus, carentes tamen sigillo. 1367. ápr. 26.*

Kiadása: *Johann Friedrich Böhmer*: Acta Imperii Selecta. Urkunden deutscher Könige und Kaiser mit einem Anhang von Reichssachen. II. Innsbruck, 1870. (a továbbiakban: *Böhmer*, 1870.) 580. p. (860. sz.); CD. Mor. IX. 74. p. (94. sz.).

Regesztája: Regesta Imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. (1346–1378.) Hrsg.: Johann Friedrich Böhmer. Bearb.: Alfons Huber. Innsbruck, 1877. (a továbbiakban: *Böhmer*, 1877.) 2763. sz.; Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451. Die Zeit Karls IV. (1355. April – 1359). Bd. 7. Hrsg.: Diestelkamp, Bernhard. Bearb.: Battenberg, Friedrich. Köln–Weimar–

Wien, 1994. (a továbbiakban: Urkundenregesten zur Tätigkeit Bd. 7.) 226. p. (334. sz.) (német nyelven).

[IV.] Károly római császár, cseh király a velencei dózséhoz, Delphino Jánoshoz (*Joannes Delphino*): kegyesen fogadta és meghallgatta a velencei követeket Lovativo Miklós (*Nicolaus Lovativo*) velencei polgár révén, ezért tudatja, hogy a dózsét és valamennyi velencei polgárt védelme alá veszi, amiről írásban értesíti Németföld (*Alamania*) azon városait, amelyek esetében ezt szükségesnek tartja, s ezen értesítések másodpéldányait a nevezett Miklós révén hozzá is eljuttatja. Teszi ezt annak érdekében, hogy a velencei polgárok a városok földjein, helyein és kerületükön (*districtus*) biztonságban átkelhessenek, illetve kereskedhessenek. Cserében azt várja, hogy a dózse is szavatolja a német földi és cseh királyságbeli városok polgárainak a szabad közlekedést és kereskedést a dózséhoz tartozó területeken, s várja, hogy ennek megerősítéséről és megpecsételéséről a mondott Miklós révén értesítse őt. Erről pecsétjével ellátott oklevelet ad ki. *Datum Prage, anno domini 1358., IIII. die mensis Aprilis*, királyságának 12., császárságának 4. évében.

12.

1358. ápr. 4. Prága

Regisztrum: *Böhmer*, 1877. szerint: AS Venedig (Velence), Libri commemoriali (5, 117. 278. sz.) velencei államkönyvben. Szélsőjegyzete: *Nota quod omnes suprascripte littere videlicet autentice assignate fuerunt nobilibus viris provisoribus com[m]unibus, carentes tamen sigillo. 1367. ápr. 26.*; *Wenzel* szerint a Copia de commemoriali (5. kötet, 240. lev.) című velencei államkönyvből származik.

Kiadása: *Böhmer*, 1870. 580–581. p. (861. sz.); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 525. p. (394. sz.).

Regesztája: *Böhmer*, 1877. 2764. sz.; *Christian Meyer*: Urkundenbuch der Stadt Augsburg. II. Augsburg, 1878. 71. p. (518. sz.) (német nyelvű); Urkundenregesten zur Tätigkeit Bd. 7. 226–227. p. (335. sz.) (német nyelven).

[IV.] Károly római császár és cseh király az augsburgi consul *magistereknek*, bírónak, tanácsosoknak és minden polgárnak tudtára adván, hogy amíg [I.] Lajos király (H) háborút viselt Velence városa és polgárai ellen, a vele való jó viszonyra tekintettel ő is ellenségesen viseltetett a velenceiekkel szemben, ám miután a harcoló felek követek útján folytatott tárgyalások révén békére jutottak, ennek nyomán a városközösséget és a velencei polgárokat javaikkal együtt

ő is császári oltalmába veszi. Eszerint nem engedi, hogy az utakon a császárság területére tartva bárkit is a nevezett polgárok közül bántsanak, avagy javaiban megkárosítsanak. Évéggett meghagyja a címzetteknek, hogy mindezt területükön hirdessék ki, és védjék a mondott polgárokat és javaikat, midőn Augsburg város területére érnek. *Datum Prage, die S. Ambrosii episcopi*, királyságának 12., császárságának pedig 4. évében.

13.

[1358. ápr. 4. Prága]

Regisztrum: ld. az előző számnál.

Regesztája: *Böhmer*, 1870. 581. p. (861. sz.) (latin; megjegyzésként); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 525. p. (394. sz.) (latin; megjegyzésként); *Böhmer*, 1877. 2764. sz. (német nyelven); *Urkundenregesten zur Tätigkeiten Bd. 7. 226–227. p. (335. sz.) (német nyelven).*

[IV.] Károly római császár és cseh király előző számmal megegyező tartalmú levele Konstanz város számára.

14.

[1358. ápr. 4. Prága]

Regisztrum: ld. 12. számnál.

Regesztája: *Böhmer*, 1870. 581. (861. sz.) (latin; megjegyzésként); *Wenzel*, Dipl. eml. II. 525. (394. sz.) (latin; megjegyzésként); *Böhmer*, 1877. 2764. sz. (német nyelven); *Urkundenregesten zur Tätigkeiten Bd. 7. 226–227. p. (335. sz.) (német nyelven).*

[IV.] Károly római császár és cseh király előző számmal megegyező tartalmú levele Nürnberg város számára.

15.

[1358.] ápr. 26. [Velence] dózse palota

Regisztrum: *Böhmer*; szerint: AS. Venedig (Velence), *Libri commemoriali (5. 108.)* velencei államkönyvben.

Kiadása: *Böhmer*, 1870. 753. p. (1058. sz.).

Delphino János (*Iohannes Delphino*) [IV.] Károly római császárhoz, cseh királyhoz: annak viszonzásaként, hogy a császári oltalma alá vette a velencei kereskedőket a német földi (Alamania) és cseh területeken, a császárság minden kereskedőjét védelmébe veszi az irányítása alatt lévő területeken. *Datum in nostro duicali palacio, die 26. Aprilis, XI. Indictionis.*

16.

1358. máj. 5. Buda

Kiadása: *Pray*, Annales II. 110–111. p.; *Katona*, Hist. crit. X. 233–235. p.; F. IX/2. 666–668. p. (328. sz.).

Regesztája: *Georgisch*, Reg. chron.-dipl. II. 598. p. (29. sz.).

Megjegyzés: Mivel *Katona*, Hist. crit. a méltóságnévsorban jobb változatot hozott, ezért a méltóságnévsor megjelenítéséhez a nevezett munka szolgált alapul.

[I.] Lajos király (H etc.) tudatja: mivel Carrara-i Ferenc, Padova császári város és körzetének *generalis vicarius*a az ő oldalán kapcsolódott be a velencei közösség és a dózse ellen folytatott háborúba, ezért azt akarja — miként másik privilégiumába (*ld. 2. sz.*) is belefoglalta —, hogy a megkötött béke szóban forgó szövetségésére is terjedjen ki annak földjeivel, helyeivel és alattvalóival (*subditi*) együtt. Ennek érdekében a Szt. Evangéliumot megérintve letett esküvel ígéri, hogyha a velencei dózse és a közösség Carrara-i Ferencet a szövetségkötése okán kérdőre vonná, avagy Ferencet vagy földjeit, helyeit és alattvalóit meg akarná támadni, akkor a király személyesen vagy segédcapataival és más segédhaddal vagy más alkalmas segítséggel meg fogja őt és földjeit, valamint alattvalóit védeni a dózséval szemben, ahogyan minden más támadóval szemben is. Ellenben Carrara-i Ferenc maga ne indítson háborút vagy keltsen viszályt a király kérése nélkül. Mindezekről a király, az anyakirályné, valamint az alul írott főpapok és bárók pecsétjével ellátott oklevél tanúskodik. A főpapok és bárók nevei: Miklós esztergomi — ugyanazon hely örökös *comese* —; Miklós kalocsai érsek, a királyi aula kancellárja; Péter boszniai püspök, László császári prépost és királyi kápolnaispán; Conth Miklós nádor, a kunok bírója; Cykow királyi tárnokmester, Leustachius Szlavónia (*regni Sclavonia*) általános *vicarius*a, Chus János Dalmácia és Horvátország bánja, Leukus asztalnok- és pohárnokmester, Mór fia: Simon pozsonyi *comes*, Vrsan-i néhai nádor [Miklós] fia: János székely ispán, Lachis fia: Miklós, Celimen [!] *comese*, Tamás testvér esztergomi érsek [!] helyesen: szerémi

püspök], Zudar Péter Sarus-i *comes* és Siosceu-i [!] várnagy. *Datum Bude, mense Maii die 5., anno Incarnationis 1358.*, uralkodásának 17. évében.

17.

1358. okt. 7. Visegrád

Eredetije: Kiadása szerint: Pirnitz (ma Brtnice) levéltárában. Papíron.

Kiadása: CD. Mor. IX. 87. p. (110. sz.).

[I. Lajos király] válasza Collalto Schenelle Tarvisio[-i] *comes* levelére: a *comes* birtokában lévő, s Velence által kért Musestre várat semmiképp ne adja át Velencének, hanem őrizze meg az ő számára. A király írni fog a velenceieknek, hogy ő [tudniillik a Tarvisio-i *comes*] eme kastélyt nem akarja másikkal felcserélni, s miként többi várában és kastélyában, úgy ennek uralmában is hagyják meg békében, ahogy a velenceiekkel megkötött békeegyezményben (*ld. 1. és 8. sz.*) a felek kötelezték erre magukat. *Datum Vissegrad, die 7. mensis Octobris, anno [domini 13]58.*

NÁNÁSI LÁSZLÓ

BÜNTETŐELJÁRÁSI IRATKELETKEZÉS A KODIFIKÁLT MAGYAR JOG TÖRTÉNETÉBEN (1896–1962)*

A XX. század sikertelen magyarországi rendszerváltási kísérleteit vagy az azokat megelőző állam elleninek értékelt valós, vélt vagy kitalált megnyilvánulásokat megtorlások kísérték. Ezek vagy jogon kívüli önkényes leszámolások voltak vagy a jog felhasználásával történtek. A jog szerinti felelősségre vonások egyikét a büntetőeljárások jelentették, amikor a történetek valódi, vélt vagy kitalált szereplői kerültek a hatalom ítélőszéke elé. Ezen formalizált eljárások bonyolítói a rájuk irányadó kodifikált rend szerint adatokat, ismereteket rögzítve, produkálva iratokat állítottak elő egy-egy bűnügyben. Ezen dokumentumok a procedurák formalizáltsága miatt valamilyen eljárási cselekményt megörökítő jegyzőkönyvek, adatot, információt rögzítő jelentések, más köz- vagy magánokiratok, illetve egyéb iratok.

Ezek a múlt megismerésének elsődleges forrásául szolgálnak az általános és a szaktörténész számára, de adott esetben a hatályos jog szerint is relevanciával bírnak. A valamikori szereplők élettartamán túlnyúló időmúlás miatt az iratokra támaszkodva, azokat feltárva, a bennük megörökítetteket megismerve, tartalmukat értékelve kell állást foglalni valamilyen esemény létét, miéрти, hogyan és kivel való megtörténtét illetően. Ez a történész feladata, de adott esetben a jogásznak is döntenie kell az iratok alapján a megalapozottság, az eljárási és anyagi jogi normák mikénti alkalmazásának — szabályosság, tényállás, felelősség — kérdéseiről.

A büntetőeljárás az észleléstől vagy feltevéstől a döntésig jut a bizonyítás során. Ennek során történik annak megállapítása, hogy valamilyen cselekmény a büntető törvénybe ütközik-e vagy sem. Bizonyítás jogi értelemben minden, az arra jogosított által tett intézkedés, amely a jogilag releváns tények megállapítására irányul. Ezeket az eljáró bizonyítási eszközök beszerzése, valamint a már bizonyított tényekből vont következtetés útján ismerheti meg. A bizonyítás ered-

* A Budapest Főváros Levéltárában 2017. március 30-án „Az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlás — Büntető iratok mint a történelmi kutatás forrásai” címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

ményei a bizonyítási eszközökből és azokból vont következtetésekből származó bizonyítékok. Ezek értékelése értelmi tevékenység, amelynek eredményeként az adott ügyben eljárónak meggyőződést kell kialakítania a történetek és az amiatti felelősséget illetően.¹

A bizonyítási eszközök részint emberi eredetűek, mint a szóban tett és az eljárás során a hatóság által rögzített tanú- és terhelti vallomások, valamint észlelések (pl. szemle), amelyekből így okirat lesz, továbbá a valamely tény, cselekvést, gondolatot rögzítő bármely más irat. Szűkebb értelemben okiratnak a hatósági eljárásban keletkezett dokumentum tekinthető, de az ettől függetlenül született minden más irat pl. levél, távirat, napló is alkalmas lehet valaminek a bizonyítására.

Vallomást csak élő embertől lehet felvenni és annak pontosan meghatározott szabályai vannak az eljárási előírásokban. A történész viszont az iratokon túl az emberi élettartamon belüli múlt eseményeit illetően a formai előírásoktól mentes beszédet is, mint közvetlen információforrást (oral history) használhatja.

A megőrzés és a felhasználhatóság érdekében mind a vallomást, mind a beszédet rögzíteni kell. Ennek módja a műszaki megoldások révén változik, hiszen a kézi, majd gépi leírás után különböző audió és videó megoldások alakultak ki. A technika fejlődésének eredményeként a XX. század történéseire bizonyítási eszköz a valamilyen cselekvést, történést megőrkítő kép- vagy hangfelvétel is.

Valamely ingóság a büntetőeljárásban lefoglalva és bűnjelként kezelve — ami lehet irat is, amikor nem vagy nemcsak cselekmény rögzítéseként jelenik meg (pl. 10 darab ugyanolyan tartalmú röpirat) vagy valamilyen tárgy (pl. fegyver) — szintén bizonyítási eszköz. De mindezek eljárási rögzített formája szintén a házkutatási, lefoglalási, motozási cselekményt megőrkítő okirat.

Vannak tényezők, amelyek az embertől függetlenek, de a tudás révén, a természettudományok eredményein és módszerein alapulva, a szakértő véleményeként nyilvánulnak meg az eljárásban pl. egy dokumentum hordozóanyagának vagy az írás rögzítését biztosító festék összetételének meghatározása az eredetiség, a kor meghatározása érdekében.

Így a büntetőeljárásban alapvető jelentősége van az iratnak, hiszen az emberi lét végessége miatt az tartalmaz valamilyen tényre, személyre, körülményre vonatkozó rögzített és így megőrzött kijelentést, cselekedetet. Míg azonban a hatóság által szabályosan beszerzett bizonyítási eszközöket a jogász adott ügyben

1 Lásd: A bizonyítás tana. In.: Kriminliztika 1. köt. Szerk.: Bócz Endre. Bp., BM Kiadó, 2004. 87–235. p..

használhatja, addig a történészek az irat jogi szabályossági körülményei által befolyásolt korlátai nincsenek.

Az európai állam- és jogfejlődésben kialakult szervezeti funkciómegosztásnak, valamint a felelősségre vonás rendjének meghatározása jogszabályban történik, amely a jogalkotó érdek- és értékfelfogásának megfelelően nyer megfogalmazást. Ezek az anyagi és az eljárási jogi kódexekben öltöttek testet.

A politikai magatartások miatti XX. századi magyarországi büntetőjogi felelősségre vonások jellemzően az állam elleni bűncselekmények tényállásainak felhasználásával történtek. Ezeket a vizsgált korszakban az 1878:V. törvénycikkkel (tc.) meghatározott, a büntettekéről és vétségekről szóló büntető törvénykönyv (Csemegi-kódex), valamint további jogszabályok tényállásai határozták meg, így az 1921. évi III. tc. az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről, 1930:III. tc. a katonai büntető törvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntető törvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről, 1934:XVIII. tc. a hűtlenség szigorúbb büntetéséről, 1938:XVI. tc. az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi rendelkezésekről, 1940:XVIII. tc. a magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről, 81/1945. ME rendelet a népbíráskodásról — az ezt és a kiegészítő rendeleteket törvényerőre emelő 1945:VII. törvény (tv.), 1946:VII. tv. a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről, 1947:XXXIV. tv. a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről. De ezentúl más büntető normák is felhasználásra kerültek mint pl. az 1950. évi 4. törvényerejű rendelet (tvr.) a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről, 1950. évi 24. tvr. a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről.

A büntető jogszabályok tényállásainak jelentős részét egységes szerkezetbe foglalta az először 1952-ben, majd 1958-ban az Igazságügyi Minisztérium által közzétett „A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása” (BHÖ). Így ez, valamint a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1948:LXII. tv. volt a jogszabályi alapja az 1956-tal kapcsolatos felelősségre vonásoknak. A politikai szempontú eljárásokban felhasznált köztörvényes bűncselekmények tényállásait pl. az emberölést, gyilkosságot szintén a Csemegi-kódex (278–279, 288. §), majd a BHÖ (349–351.) határozta meg.²

2 A hivatkozott jogszabályok forrása a <https://1000ev.hu/> és a www.complex.hu honlapok, a nem itt található külön kerülnek feltüntetésre. A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása: Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó 1952, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958.

Az állam elleni bűncselekmények — mint pl. az 1946:VII. tv. 1. § (1) bekezdésében meghatározott büntettségben írt demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmény, mozgalom, szervezkedés kezdeményezése, vezetése — jellegüknél fogva jellemzően szó- vagy írásbeli nyilatkozatokból, vagyis vallomásokból és más iratokból állapíthatók meg. De minden más bűncselekménynél is fontosak a személyi bizonyítási eszközök. Ezek jogszerűen csak meghatározott normák alkalmazása révén születhettek.

A vallomások valósága kapcsán a Csemegi-kódex tényállásai tilalmakat fogalmaztak meg. Ezek részint az eljárás nem hatósági szereplői — terhelt, tanú, tolmács, szakértő — számára állítottak szabályokat kijelentéseiket, cselekedeteiket illetően, szankcionálva megszegésüket: idetartoztak a hamis tanúzás és eskü (213–214, 217, 221–222. §, BHÖ 190–201.), valamint a hamis vád (227, 229–230. §, BHÖ 202–210.) tényállásai. Másrészt az eljárás hivatalos személyei számára határozták meg a tiltott magatartás következményeit a személyes szabadság, a házjog, a levél- és a táviratítok közhivatalnok általi megsértése (193–195. §, BHÖ 132–134.), a közokirathamisítás (393–394. §, BHÖ 145.) valamint a hivatali büntettek (473, 477. §, 125, 128.) tényállásaiban. A legfontosabb diszpozíciót a 477. § (BHÖ. 128.) jelentette, amely öt évig terjedhető börtönnel fenyegette a közhivatalnokot, aki „azon célból, hogy a vádlottól, tanútól vagy szakértőtől vallomást vagy nyilatkozatot csikarjon ki, ezek valamelyike ellen bármily törvény ellenes kényszereszközt alkalmaz vagy alkalmaztat”.

A bizonyítási eszközök beszerzésére, rögzítésére vonatkozó szabályok az eljárási normákban találhatóak. Ezek a bizonyítás szabályaira, a felhasználható eszközökre tartalmaznak előírásokat. A részletszabályokat, módszereket alacsonyabb szintű, az adott szervezetre vonatkozó rendelkezések (pl. utasítás, szabályzat, parancs), valamint a bűnügyi nyomozástudomány, a kriminalisztika tanításai, ajánlásai határozzák meg.

A modern magyar jogrend az első eljárási kódex, az 1900. január 1-jén hatályba lépett bűnvádi perrendtartásról szóló 1896:XXXIII. tc. (Bp.) óta a szabad bizonyítás elvén áll: felhasználható minden bizonyíték, ami a tény megállapítására alkalmas, a bizonyítási eszközöknek pedig nincs meghatározott bizonyító erejük. Az ennek utódjaként megalkotott, majd annak 1954-es novellájával módosított, egyszerűbb megoldásokat tartalmazó s az 1956-os felelősségre vonások során alkalmazott eljárási kereteket adó alapnorma, a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. tv. (Bűp.) megőrizte a korábbi kódex legtöbb előírását.

Az 1896-os Bp. az eljárás minden szakaszában — nyomozás (96. §), vizsgálat (121. §), főtárgyalás (331–332. §) — jegyzőkönyv felvételét írta elő az egyes cselekmények rögzítését illetően, mivel ez a „történetet bizonyítja”.

A jegyzőkönyvnek meghatározott formai és tartalmi kellékei voltak, amelyek megtartása szükséges volt a bennük foglaltak bizonyítási eszközként való felhasználhatóságához. Jegyzőkönyvet kellett készíteni a terhelti és tanúkihallgatásokról, szakértői véleményről akként, hogy az a „vallomásnak, illetőleg véleménynek lényeges tartalmát kimerítően és teljes hűséggel tüntesse fel” ((96, 132–140, 206, 331. §). Ugyancsak jegyzőkönyvbe kellett foglalni a lefoglalást, szemlét, házkutatást, személymotosztást (183, 226. §).

A tanúvallomást illetően akadályokat (204. §) és mentességeket (204–209. §) állapított meg, amelyek a hozzátartozói viszonyhoz, illetve meghatározott, bizalommal vagy titoktartással járó foglalkozásokhoz kapcsolódtak. A 208. § azt is megengedte, hogy a tanú ne tegyen vallomást vagy a kérdésre ne feleljen, ha „abból reá vagy hozzátartozójára jelentékeny kár vagy szégyen hárulna”. Mindezen jogokra az érintettet figyelmeztetni kellett. Az ennek ellenére történt kihallgatások semmisséget vontak maguk után a perben.

A kihallgatás tartalmi részére a 211. § előírta, hogy az általános kérdések (pl. lakhely, foglalkozás) után a „tanúnak alkalom adandó arra, hogy mindazt, amit az ügyről tud, összefüggőleg elmondhassa. A további kérdésekkel arra kell törekedni, hogy a mutatkozó hézagok pótolva, s a bizonyítás tárgyát tevő körülmények és különösen a tanú tudomásának alapja felderítve legyenek”.

A tanúnak vallomását a Csemegi-kódex idézett szabályaira figyelemmel kellett megtennie. E jogi kötelezettségen túl a Bp. állított egy még a tradicionális társadalomból származó erkölcsi tartalmú intézményt is a vallomás hitelességének biztosítékeként. A polgári állam joga — bár az államot és az egyházat elválasztotta — az emberi lét erkölcsi alapjaként tiszteletben tartotta és a magatartás zsinórmércéjeként elfogadta az istenhitet, amelynek büntetőeljárás lecsapódása a tanúvallomásnak esküvel való megerősítése volt. Az esküt a „mindentudó és mindenható Istenre” hivatkozva arra kellett tenni, hogy a tanú „legjobb tudomása és lelkiismerete szerint a valót és csakis a valót mondotta el s hogy ebből mit sem hallgatott el” (217. §). A hitet nem tartó fogadalmat tehetett vallomása megerősítéseként (219. §).

Az eljárás főszereplőjének, a terheltnek kettős a jogállása a perben: részint a bűnügy alanya és tárgya, akinek felelősségéről, szankciójáról kell döntenie, másrészt vallomása a legfontosabb személyi bizonyítási eszköz, hiszen ő az, aki a legtöbbet tudja a történetekről. Ennek megfelelően az eljárás minden szakában kihallgatásra került, s vallomásait jegyzőkönyvezték. A Bp. indokolása szerint nem az a terhelt kihallgatásának mindenáron elérendő célja, miszerint „beismerésre bírassék”, hanem az, hogy a kihallgatás biztosítékot nyújtson a beismerés önkéntes keletkezése mellett. Felállította az eljáróval szembeni magatartási mércét is,

amikor leszögezte, hogy meg kell őriznie a „pártatlanság és tárgyilagosság méltóságát és soha sem szabad a szenvedélyesség vagy a cselfogás silány eszközeihez fordulnia”.

A terhelt az eljárás azon személye, akit a törvényben kellő általánossággal megfogalmazott okokból személyi szabadságától a jogerős elítélése előtt meg lehet fosztani az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság (141–156. §) révén (az előbbi 15 napig, utóbbi 3 hónapig tarthatott, de meg lehetett hosszabbítani). Alkalmazása esetén ezek a „legnagyobb kímélettel” hajtandók végre, amely során a terhelt „lehetőleg mindenkitől elkülönítve, külön helyiségbe zárandó” (152. §). A személyi szabadság elvesztése, a kényszerintézkedés végrehajtási körülményei nyilván befolyásolják a terheltnek az eljáráshoz való viszonyát. E vonatkozásban viszont a Bp. 154. §-a kimondta, hogy a „fogoly ellenében minden megszorítás vagy kényszer kerülendő”, sőt a 155. § szerint azt a „kényelmet, amely állásának és vagyoni viszonyainak megfelel, saját költségén megszerezheti”. Jogában állt magát saját költségén élelmezni, ruháit, ágyneműit használni. Megfelelő munkát is végezhet, sőt a „rendes foglalatosságát űzheti”, ha ez a kényszerintézkedés céljával és a fogházi renddel nem ellenkezik. A kényszerintézkedések a nyomozó szervektől függetlenül, az ügyészi felügyelet alatt álló bírósági fogházakban kerültek végrehajtásra.

A terheltnek joga volt tudni, hogy miért került ebbe a helyzetbe: a Bp. 133. §-a szerint „általában meg kell jelölni előtte a terhére rótt bűncselekményt és meg kell őt kérdezni, hogy védelmére kíván-e valamit előterjeszteni”. Igenlés esetén a felrótt tényállásra „összefüggő, részletes vallomást” tehetett, a javára szolgáló körülményeket előadhatta. Ezt követően az eljáró a kérdéseit „lehetőleg a tények időrendje szerint és okbeli összefüggésben” oly módon tehette fel, hogy a vallomás „hézagai pótolva, ellenmondásai felvilágosítva legyenek”, a kihallgatott pedig a „terhelő adatról tudomást szerezzen, róla nyilatkozhassék és magát védelmezhesse”.

A kihallgató számára a 135. § számos tilalmat állított fel, melyek közül a legfontosabb szerint a „terhelt vallomásának vagy beismerésének kieszközlése végett nem szabad sem ígéretet, biztatást, ámitást, fenyegetést, erőszakot vagy kényszert használni, sem a terheltet éjjeli kihallgatással vagy más módon célzatosan kifárasztani”. A kérdéseket illetően tiltotta a határozatlan, homályos, többértelmű, útmutatást tartalmazó, beugrató feltételét. Előírta, hogy a „lehetőségig kerülni kell minden kérdést, mely csak a terhelt feleleteivel megállapítandó ténykörülmenyt foglal magában”. Tiszteletben kellett tartani a titoktartási kötelezettséget. A 134. § jogot adott a hallgatásra is, és ebben az esetben őt nem lehetett kérdezni.

Ilyenkor a terheltet figyelmeztetni kellett, hogy magatartása az „eljárás folytatását nem akadályozza [de így] a védelem eszközeitől fosztja meg magát”.

A honvédség katonai bűnvádi eljárásáról szóló 1912:XXXIII. tc. szinte azonos előírásokat tartalmazott a civil Bp. szabályaival.

A Bp. végrehajtását szolgálta az 1899. december 28-án nyilvánosságra hozott, a nyomozó rendőri hatóságok és közegek részére kiadott, majd évtizedekig hatályos 130.000. számú belügyminiszteri utasítás.³

Ez részletesen megállapította az elsődleges és gyakran pótolhatatlan adatokat hozó nyomozás szabályait. Ennek fontosságát a 112. § akként fogalmazta meg, hogy a „nyomozás során felveendő jegyzőkönyvek legtöbb esetben döntő befolyással bírnak nemcsak a vádlók tájékoztatására, hanem azok a későbbi bírói vizsgálat sikerére is kihatnak”, sőt azokat az ítélelbíró is felhasználhatja. Ezért a „jegyzőkönyvek felvételénél a legkiválóbb gond, körültekintés és lelkiismeretesség tanúsítandó, s úgy az azok hitelességéhez megkívántató alaki szabályok, mint a tartalom megbízhatósága érdekében felállított feltételek szigorúan betartandók”. Ennek megfelelően a 113–124. §-ok részletesen előírták a jegyzőkönyv formai és tartalmi kellékeit. A 122. § megkövetelte, hogy a nyilatkozatok, vallomások, az eljárási cselekmények s azok eredményei a „legnagyobb tárgyilagossággal és a valóságnak megfelelő hűséggel” kerüljenek megőrzésre. Mindennek azért volt jelentősége, mert a Bp. 305. §-a megengedte, hogy a bűnösségről döntő főtárgyaláson, ha a vádlott nem vallott, a korábbiakat visszavonta vagy lényegesen megváltoztatta, akkor a bíró a korábbi nyomozási vallomásról felvett jegyzőkönyvet felolvashatta, az abban foglaltakat így a bizonyítás, s ezzel az értékelés tárgyává téve a döntés meghozatalához.

A jogszabályi előírások egyértelműek voltak a nyomozást végzők számára, de ezeket a rájuk vonatkozó rendelkezések külön is tartalmazták. Ezek megszegését illetően pl. a csendőrség 1927-es utasításának 432. pontja kimondta, hogy a személyek kikérdezésével kapcsolatos tilalmak áthágása felelősségre vonással jár, az elkövető „hivatalos vagy szolgálati hatalommal visszaélés miatt bűnvádi eljárás alá kerül”. A korabeli nyomozástani tankönyv szerint a „kikérdezővel szemben támasztott követelmények: tárgyilagosság, elfogulatlanság, jóindulat, emberies, megértést mutató magatartás, ha kell erély”. Leszögezte, hogy „azok a durva eszközök, amelyekkel a kikérdezők régebben vallattak, ma már idejüket múlták ... Ezekre a kriminalisztikailag és lélektanilag képzett nyomozó csendőrnek

3 Budapesti Közlöny 1899. december 28. 10–22. p.; Magyarországi Rendeletek Tára 1899. Bp., Országos Törvénytár Szerkesztősége, 1900. II. köt. 2416–2509. p.

... nincs is szüksége”. Az elhangzottak rögzítését illetően pedig előírta, hogy azokat oly módon kell írásba foglalni, miszerint úgy hassanak, mintha az „olvasó közvetlenül maga hallotta volna a vallomásokat”. Célként jelölte meg a „lényegét úgy összefoglalni és papírra vetni, hogy a vallomás értelme semmi változást ne szenvedjen, s abban minden fontos részlet bennfoglaltassék”.⁴

A Bp. a különleges jogrendek idején egyszerűbb formában érvényesült. A két világháború miatt lépett hatályba a gyorsított és rögtönítelő eljárási szabályokról szóló 12.002/1914, s az ezt felváltó 9550/1915. IME, majd negyedszázad múltán a 8020/1939. ME rendelet, továbbá a vezérkari főnök bíróságát felállító 7650/1941. ME rendelet a honvéd büntetőbíráskodásban a hűtlenség büntetésének üldözésére vonatkozó egyes jogszabályok módosítása tárgyában, illetve a tanácsköztársaság miatti felelősségre vonások során alkalmazott 4039/1919. ME rendelet. A vádelőkészítés során az 1914-es rendelet 10. §-ával jellemezhető vonatkozó szabályozás szerint jegyzőkönyvet csak olyan nyomozási cselekményről kellett készíteni (pl. házkutatás), amely a főtárgyalásnál bizonyítékul szolgál és ott nem megismételhető. Egyébként elegendő volt, ha a kihallgatott vallomásának lényegéről a cselekményt végző rövid feljegyzést készített. A rögtönítelő bíróság tárgyalásáról jegyzőkönyvet kellett szerkeszteni, de annak tartalma csak a lényegre szorítkozott. A vezérkari főnök bíróságának tárgyalásán pedig a jegyzőkönyv készítése mellőzhetővé vált.⁵

Az 1896-os kódex és kapcsolódó normái az 1945-ös nagy politikai változás után is hatályban maradtak. Az új tényállásokat és néhány eltérő eljárási szabályt megállapító, 1945. február 5-én kihirdetett népbírói rendelet sem hozott a bizonyítás, jegyzőkönyvvezetés vonatkozásában más szabályozást.

4 Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. Bp., Csendőrség 1927. 1–384. p.: A szervezet számára létrehozásától irányadó volt, hogy nem „szabad a vádlottat ígéretes, hitegetések, fenyegetések vagy erőszakos eszközök által vallomásra vagy más bizonyos feladatokra készíteni.”: Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára. Bp., Pesti Nyomda 1881. 113. p. Ennek ellenére előfordultak egyéni túlkapások, amelyek eredménye viszont a terhelt perbeli felmentése lett, mint azt pl. a Curia 9224/1892. számú határozata kimondta a csendőri kínzásokkal kivett vádlott-társi vallomás felhasználása miatt: Döntvénytár. Új folyam XXXI. köt. Bp., Jogtudományi Közlöny Szerkesztősége, 1892. 295. p.; A Magyar Királyi Állami Rendőrség szervezetének és szolgálatának szabályzatát a 39.820/1921. BM rendelet hirdette ki: Budapesti Közlöny 1922. április 16. 1–9. p. *Ridegh Rajmond — Olchváy-Milvius Attila: Bűnügyi nyomozástan* I. köt. Bp., Hornyánszky Nyomda, 1936. 323, 327–332. p.

5 Igazságügyi Közlöny 1914. július 27. 325–338. o., 1915. június 26. 314–329. p.; Budapesti Közlöny 1939. augusztus 29. 1–3.p.; 1941. október 30. 3. p.; 1919. augusztus 20. 2–3. p.

Azonban gyökeres változás következett be az állam ellenes cselekmények miatti fellépést illetően. Az államvédelem vezetőjévé vált Péter Gábor a kommunista párt lapjában, a Szabad Népből adott interjújában kijelentette, hogy az új politikai rendőrségnek a „múlt bűnöseinek üldözése mellett ... feladata az újabb fasiszta szervezkedések leleplezése és megsemmisítése és az újjáépítést elszabotáló erők ártalmatlanná tétele”.⁶

Az eszellemben folyt hatalmas számú háborús és népellenes bűncselekmények, majd az 1946. évi VII. tv.-ben foglalt cselekmények miatti ügyekben a tényállások jellege miatt elsődleges volt a személyi bizonyítás, mindenekelőtt a beismerő vallomás megszerzése. A korabeli nyomozó szervek gyakori erőszakot, fenyegetést alkalmazó gyakorlata miatt a népfőügyész 1945. december 5-én felhívta a belügyminisztert arra, hogy az eljárásokban nem lehet a „terhelt teljes beismerésével megelégedve” a nyomozásokat befejezni. A tapasztalatok szerint a vádemelést követően a bírósági szakban a „kényszerre, bántalmazásra” való hivatkozások miatti gyakori felmentések kiküszöbölésére a „terheltnek bármilyen részletességgel felvett egyedülálló beismerő vallomása nem elegendő”, szükséges az azt alátámasztó tárgyi bizonyítékok beszerzése is. Ezen átirat a rendőri szervek számára megküldésre került azzal, hogy a benne foglaltak a „legszigorúbban” betartandók.⁷

Az ún. népi demokráciába való átmenet során a büntetőeljárás alapvető részét képező nyomozásra vonatkozó szabályok nyilvánossága megszűnt. A kommunista irányítás alatti Belügyminisztérium által kiadott rendelkezések — mint pl. az államrendőrség államvédelmi osztálya szervezetének, továbbá feladat- és ügykörének megállapításáról szóló 535.059/1946. rendelet, ennek működési szabályai vagy az 1948-as rendőrségi szolgálati szabályzat — a szervezeten kívüliek számára már nem voltak megismerhetőek.⁸

Azutóbbinak a tanúk, gyanúsítottak kihallgatására, valamint a jegyzőkönyvezésre vonatkozó előírásai lényegileg megegyeztek az 1899-es nyomozási utasításával.

6 Az új politikai rendőrség a nép fegyvere a nép elnyomóinak: a reakciónak és fasiszmusnak a tökéletes megsemmisítésére: Szabad Nép 1945. június 29. 1–2. o.

7 Magyar államrendőrség budapesti főkapitánysága 685/fk.eln.1946: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 1.1. 1. doboz.

8 Rendőrségi Közlöny 1946. december 15. 667–669. p.; Szervezési és vezetési irányelvek vidéki államvédelmi szervek számára 1948. január 19.: *Krauhulcsán Zsolt – Müller Rolf: Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2. Az Államvédelmi Osztály, 1946–1948.* Bp., ÁBTL — L'Harmattan Kiadó, 2015. 309–312. o.: R–2. Szolgálati szabályzat a rendőrség részére. Bp., Belügyminisztérium, 1948. 1–351. p.

A 907. pont kifejezetten megfogalmazta minden vallomásfelvétel kulcsát, miszerint a gyanúsított és a tanúk „kihallgatása alkalmával a rendőregyénnek nagyfokú emberismeretre van szüksége. A kikérdezett egyén képességeit, jellembeli tulajdonságait, hibáit, gyengéit ... már rövid kikérdezés után fel kell ismernie és ki kell használnia”. A 910. pont (2) - (3) bekezdései átvették a hivatkozott csendőrségi utasítás 413. pontjának rendelkezését, amikor kimondták, hogy a „gyanúsított pusztá beismerése bizonyítékok hiányában legtöbbször értéktelen”. A visszavonással szemben „elsősorban tárgyi bizonyítékok (bűnjelek) beszerzésére kell törekedni”. A 947. pont (5) bekezdése kimondta, hogy a rendőr „fenyegetést, ámitást vagy testi kényszert” nem alkalmazhat, ilyen magatartásért felelősséggel tartozik.

Az 1936-ban megjelent csendőrségi tankönyv kivonataként 1948-ban kiadott rendőrségi nyomozási tananyag elődjét a politikai és a kémkedési ügyekre vonatkozó fejezetekkel kiegészítette. Megállapította, hogy a „politikai bűnözők ellen irányuló nyomozás általában azonos a közönséges bűnözők bűncselekményeik felderítése körül kifejtett nyomozással”, de „mindenelőtt a legfontosabb feladat a nép megfertőzését megakadályozni”. Ennek érdekében „mindenhol és mindenkor nyitott szemmel és nyitott füllel járunk, mindent észreveszünk”. E cél pedig leghatékonyabban úgy érhető el, ha van „mindenütt értékes besúgó”, s ezentúl annak kontrolljaként szolgáló más besúgó. Ha pedig a „besúgóhálózat jól kiépített”, akkor az adatok birtokában eldönthető, hogy a „tudomásul vett politikai bűncselekmény miatt mikor, ki vagy kik ellen legyen folyamatba tehető a nyílt nyomozás”, amelyben a „tárgyi adatokkal támogatott” bizonyítás eredményesen lefolytatható.⁹

Az 1896-os kódexet felváltó 1951-es Bűp. 4. § (2) bekezdése alapelveként továbbra is tartalmazta, hogy a „terhelt beismerése egymagában egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását feleslegessé nem teszi”. Azonban ő a büntetőeljárás központi személye, így vallomása alapvetően szükséges az ügyben. De a korábbiakkal szemben a kihallgatására vonatkozó 92–94. §-ok szerint nem kellett közölni vele azt, milyen tényállás alapján kerül sor erre. Ebben a Bűp.-nek az 1954. évi V. tv.-nyel megalkotott novellája hozott változást, mivel a 26. §-szal beiktatott 91/B. § kimondta, ha a „nyomozó hatóság elegendő adattal rendelkezik annak megállapításához, hogy ki követte el a bűncselekményt, ennek a személynek terheltként való felelőssége vonásáról indokolt határozatot köteles hozni”. Ennek

9 Nyomozástan tankönyve. Rendőrsztályok tankönyve 3. Bp., Belügyminisztérium 1948. 355–356. p.

tartalmaznia kellett a „bűncselekmény rövid leírását”. E határozatot 48 órán belül közölni kellett a terhelttel és az abban foglaltak felől kihallgatni.¹⁰

Ez az előírás azonban a politikai — az állam belső és külső biztonsága elleni (a demokratikus államrend elleni szervezkedés, hazaárulás, kémkedés, tiltott határátlépés), a terv elleni valamint a súlyosabb háborús és népellenes — büntettek miatti nyomozásoknál sajátosan érvényesült. Az 1954. december 4-én kiadott 8. számú — „Írányelvek a vizsgálat törvényes lefolytatásához” című — belügyminiszter-helyettesi parancs szerint erre csupán a letartóztatott többszöri kihallgatása, gyakorlatilag a bizonyítási eszközök teljességének rendelkezésre állása után került sor. A 69. pont ugyanis kimondta, hogy a „vizsgálat befejezése után, mikor már kétségtelen, hogy a büntettet a letartóztatott követte el, közöljük vele, hogy milyen bűncselekmény miatt, a BHÖ. melyik pontja alapján vonjuk terheltként felelősségre és közölni kell vele az egyes vádpontok tényállását”.¹¹

Az érintett személy elleni legsúlyosabb kényszerintézkedés, az előzetes letartóztatás időtartamát illetően a Bűp. 99. § (2) bekezdése különbséget tett a köztörvényes és az állam elleni bűncselekménnyel terhelt között: az előzőnél egy, míg az utóbbinál kettő hónapban megszabva azt, s ez meghosszabbítható volt. A 102. § előírásai révén megszűntek a gyakorlatban már egyébként sem érvényesült kedvező végrehajtási szabályok. Az előzetes letartóztatás a nyomozó hatóság fogdájában került végrehajtásra.¹² A novellával beiktatott 91/A. § a bűncselekmény jellegének megfelelően szabályozta a nyomozás határidejét is, a politikai büntettek miatti eljárásokban ugyancsak kettő hónapban megállapítva azt.

E törvény lényegileg fenntartotta a tanúi (54–57, 109–110. §) és terhelti (92–96. §) vallomástételre, valamint a jegyzőkönyvi rögzítésre (76–78. §) vonatkozó korábbi előírásokat, de az esküt az 53. § az új ideológiának megfelelően eltörölte. A 94. § (4) bekezdése továbbra is tartalmazta az erőszak, fenyegetés vagy más kényszerítő eszköz alkalmazásának tilalmát.

A kódex a nyomozói, államvédelmi szervek számára a rájuk irányadó belső szabályozáson keresztül érvényesült. A terhelttel való bánást az Államvédelmi Hatóság, a Belügyminisztérium szigorúan titkos minősítésű parancsai szabályozták. Ezek normaként tiltották, hogy a kihallgatásoknál „kényszerítő

10 E törvény 24. §-a pótolta a Bp. azon hiányosságát, hogy a BM államvédelmi szerveit nyomozó hatósággá nyilvánítsa, nem mintha ez a gyakorlatban problémát okozott volna.

11 BM 10–1583/1954.: ÁBTL 1.5. 7. d.

12 A fogvatartás korabeli körülményeire lásd: *Vókó György*: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Bp. – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999. 48–56. p.

vagy egyéb meg nem engedett eszközökhöz” folyamodjanak. Ennek a megszegése esetén ugyanilyen minősítéssel közölte az ÁVH vezetője, hogy fegyelmi vagy bünvádi eljárás indult a parancs megsértőjével szemben.¹³

E felelősségre vonások azonban esetlegesek voltak. Az állandó hangoztatott célkitűzés — miszerint „Pártunk irányításával az Államvédelmi Hatóság még hatásosabban lépjen fel a dolgozó nép ellenségeivel szemben” — teljesítése megkövetelte az eredményt „minden ellenséges akció vagy kísérlet” esetén. Ezért a hatóság gyakorlatában különböző kényszereket alkalmazott a beismerő vallomás megszerzése érdekében. Az 1953. júniusi párthatározatokot követő enyhültebb időszakban kibocsátott 1954. március 25-i belügyminiszter-helyettesi parancs szerint ezentúl a „kihallgatásokat a szocialista törvényesség szellemében kell lefolytatni”, ezért az „éjszakai órákba nyúló felesleges kihallgatásokat, a tanúk hosszú ideig tartó várakoztatását” megtiltotta. Ennek megfelelően előírta, hogy ezentúl a jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell a kihallgatás kezdetének és befejezésének időpontját is.¹⁴

A hivatkozott 8. számú parancs 9. pontja leszögezte, hogy a vizsgálat folyamán „törvénytelen kényszerítő eszköz alkalmazása megengedhetetlen (így pl. tilos alaptalanul fenyíteni, pihenőidőt megvonni)”. Ugyanakkor kimondta, hogy a gyanúsított vallomásáról készült jegyzőkönyv az „egyik legfőbb vizsgálati dokumentum”. Ennek felvételek nem lehetett „megelégedni a terhelt egyszerű beismerésével, hanem részletesen ki kell hallgatni a bűncselekmény körülményeire”. A vallomás beszerzése érdekében előírta a rendszeres, részletes kihallgatásokat. Kiemelte, hogy a „gyanúsított első kihallgatása alapvető jelentőségű a vizsgálat eredményessége szempontjából”. Már ekkor „le kell leplezni anélkül, hogy a rendelkezésre álló összes tárgyi bizonyítékok felhasználásra kerüljenek”. Mivel

13 Pl. 1950. november 8. 054/1950. ÁVH V. biz. 027. Őrizetbevételi és kihallgatási eljárásokra vonatkozó utasítások megszegése, 1951. június 12. 043/1951. ÁVH T. biz. 44. Az Államvédelmi Hatóság által őrizetbevett személyekkel szembeni magatartás, 1951. november 28. 096/1951. ÁVH T. biz. 97., 096/1951. ÁVH T. biz. Őrizetbevételek fogantatása az Államvédelmi Hatóságon: ÁBTLL 1.4. 1. doboz, BM 101–10.617/1953. Alapelvek az előzetes letartóztatás és az előállítás (őrizetbevétel) végrehajtására az államvédelmi szerveknél, BM 101–8252/1953. 010/1953. parancs az előzetes letartóztatásról: ÁBTLL 1.5. 6. doboz

14 Pl. Dr. Aranyi Sándor vallomása a perújítási tárgyaláson a vele szemben elkövetett 1950. évi fizikai és egyéb erőszakoskodásról: *Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zsanthy János – Zinner Tibor*: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992. (továbbiakban: Iratok) 1. köt. 292–293. p.; BM 2–2673/1954. 13. parancs a szabotázs, kártevés, diverziós és egyéb ellenséges tevékenység megelőzése, leleplezése és az ellenséges tevékenység félbeszakítása érdekében: ÁBTLL 1.5. 7. doboz

ennek kapcsán leszögezte azon „elvet”, hogy csupán „kevés tárgyi bizonyíték felhasználásával érjük el a gyanúsított beismerésével való leleplezését”, így a kihallgató gyakorlatilag szabadkezet kapott ennek megszerzéséhez. Ezt akként fogalmazta meg a parancs, hogy a vizsgáló „harcossága, ... találményessége elengedhetetlen követelménye a kihallgatás eredményességének”. A kihallgatásokat úgy kellett végezni, hogy a gyanúsított „érezze a vizsgálati szerv fölényét és a maga számára egyedüli kedvező lehetőségnek tartsa összes bűncselekményeinek őszinte feltárását”. A parancs részletes eligazítást adott a különböző bűncselekmények — kémügyek, kártevés, szabotázs, terror és diverzió, állam elleni szervezkedés — miatti ügyek vizsgálata során a terhelt révén tisztázandó kérdésekre. Az utóbbi cselekmények miatti kihallgatások során pl. „fel kell deríteni a szervezkedés felső kapcsolatát, külföldi összeköttetéseit, ... szervezeti felépítését, a tagok beszerzésének módszerét, ... milyen konkrét tevékenységet fejtettek ki”.

A jegyzőkönyv felvételét illetően előírta, hogy a vallomásokról készített iratot „kérdés-felelet formájában ... , tárgyilagosan és részletesen” kell elkészíteni, amely a feleleteket „élethűen” tükrözi. Ugyanakkor megállapította, hogy „helytelen szó szerint lerögzíteni trágár szavakat, a Párt és az állam vezetőit gyalázó és rágalmozó kijelentéseket”. Megtiltotta az előre elkészített jegyzőkönyv aláíratását, egyben lehetővé tette, hogy a gyanúsított vallomását saját kezűleg leírassa.

A parancs részletesen meghatározta a vizsgálat befejeztével az adott ügygel kapcsolatos iratok sorsát, azokat két részre osztva: a vizsgálati dossziében kellett elhelyezni a bírósági felelősségre vonáshoz szükséges dokumentumokat, míg az ottani büntetőeljárásban fel nem használható, az „államvédelmi titkos munkamódszerekre utaló adatokat tartalmazó anyagokat” mint pl. a hálózati, a fogdaügynöki jelentéseket, operációs terveket személyi dossziéba kellett helyezni.

Az 1956-os forradalom leverése után a BM Vizsgálati Osztályának lett a feladata a büntetőjogi megtorlások előkészítése, továbbá az állam elleni magatartások miatt eljárások lefolytatása: ennek során eljárta a kémek, diverzánsok, terroristák, szabotőrök, kártevők, tiltott határátlépők, valamint a „Magyar Népköztársaság egyéb ellenségei ellen”. Hozzá tartozott a vizsgálati munka országos ellenőrzése, a „vizsgálati fogdák feletti felügyelet és a börtönelhárítás országos viszonylatban való megszerzése”.¹⁵

15 Papp István: A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In: A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Szerk.: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Bp., ÁBTL – L' Harmattan Kiadó 2013. 220. p.

Az eljárásokat illetően alapvetően a korábbi normák érvényesültek. A forradalom levertével — a világháborús és az 1919-es előzmények mintakénti felhasználásával készített¹⁶ –, az eljárást gyorsító és egyszerűsítő törvényerejű rendeletek — 1956. évi 22. egyes bűncselekmények tekintetében a büntető eljárás egyszerűsítéséről, 1956. évi 28. a rögtönbíráskodásról (s az ezt végrehajtó 6/1956. (XII. 11.) Korm. rendelet a részletes szabályok megállapításáról), 1957. évi 4. a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról, 1957. évi 25. a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról, 1957. évi 34. a népbírószági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról — nem tartalmaztak eltérést az általános szabályokhoz képest a vallomások felvételéről, a jegyzőkönyvezésről.

A felelősségre vonások során gyakran alkalmazott izgatás büntette miatti eljárások esetében viszont a korábbi parancsal ellentétben a legfőbb ügyész 1957. április 23-án elrendelte az izgató szavak szó szerinti jegyzőkönyvezését.¹⁷

A pártállam viszonyai között az államvédelmi munka normatív szabályozására a belügyminiszter 1960. június 22-én kiadott szigorúan titkos 009. számú parancsa tette fel a koronát: ez hirdette ki a Belügyminisztérium és a Legfőbb Ügyészség által 1959. december 31-én kiadmányozott, a BM Politikai Nyomozó Főosztály vizsgálati szervei számára kiadott Vizsgálati Szabályzatot.¹⁸

E norma az 1954-es 8. számú parancsnak az azóta keletkezett más előírásokkal való egységbe foglalását jelentette. Bevezetőjében megállapította, hogy a novellával módosított Bűp. szabályainak alkalmazása mellett a „politikai szervek által folytatott nyomozás (vizsgálati munka) ... az egyes részletek tekintetében a bűnügyi nyomozástól eltérő szabályozást igényel”. Az előzményhez képest a legfontosabb, de megengedő változást az jelentette, hogy a 40. pont szerint a terheltté nyilvánítás előtt a „gyanúba vett személyt kihallgatni, vele szemben kényszerintézkedést foganatosítani általában nem lehet”. Ilyen határozatot pedig „lehetőleg” csak akkor kellett hozni, amikor a „szükséges bizonyítékok biztosítása már megtörtént”. Ezen irat tartalmát illetően is engedékeny volt a szabályzat, mivel esetenként kellett eldönteni, hogy „milyen mértékben szerepelhetnek az alapos gyanú tárgyát képező tények anélkül, hogy veszélyeztetnék a nyomozás

16 Összesítés a gyorsított eljárás megalkotásánál figyelembe vehető jogi előzményekről: Iratok 2. köt. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993. 654–656. p.

17 *Mikó Zsuzsanna*: A terror hétköznapjai. A kádári megtorlás, 1956–1963. Bp., Libri Kiadó - Magyar Nemzeti Levéltár, 2016. 104–105. p.

18 A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 009. számú parancsa. Bp., 1960. május 26. 1–109. p.

eredményét”. Az államrend elleni szervezkedés miatti eljárásokban figyelemmel kellett lenni arra, hogy a „terhelt idő előtt ne szerezhessen tudomást a nyomozó hatóságok birtokában lévő adatokról és bizonyítékokról”. A hűtlenségi, kémkedési esetekben pedig a határozat csupán a bűncselekmény megjelölését és törvényi minősítését tartalmazhatta, legfeljebb egy-két tényt a „vizsgálat eredményességének veszélyeztetése nélkül”.

A parancs a terhelti kihallgatás részleteit illetően töretlenül vitte tovább az előzményi szabályozást. Ismét leszögezte, hogy „erőszak vagy fenyegetés nem alkalmazható” mint ahogy „tilos a terhelt javára szóló ígéreteket tenni”. A jegyzőkönyvezés lényegileg változatlan szabályozása keretében megkövetelte, hogy azok a „vallomást élethűen tükrözzék, ha valamely kifejezés pontos szövege jelentős, azt feltétlenül szó szerint kell” rögzíteni. A terheltnek módot kellett adni arra, hogy a kérdésekre adott válaszain túl másokat is előadjon az ügyével kapcsolatban és azok a jegyzőkönyvbe kerüljenek. Lehetőség volt a „fontosabb kihallgatások” hangsúlyosabb rögzítésére.

Az 1956-os magatartások miatti tömeges megtorlás befejeztével az enyhülés szellemében az 1962. évi 8. tvr-rel megalkotott újabb büntetőeljárás kódex vetett véget a politikai és köztörvényi bűncselekmények miatti büntető felelősségre vonások részben eltérő szabályozásának.

Az időközben a Belügyminisztérium által a rendőri képzéshez 1961-ben kiadott kriminalisztikai tankönyv a korábbi időszakhoz képest finomodást tartalmazott.¹⁹ A törvényesség követelményéből kiinduló megállapítása szerint a vallomások beszerzésének „célja, hogy a kihallgató a kihallgatottnak a felderítendő tényállásra vonatkozó legjobb tudomását megismerje”. Ez természetesen „túllépi a rögzítés, regisztrálás kereteit, s tág teret nyit a nyomozó alkotó kezdeményezésének”. A kihallgatások során az első vallomás pedig azért jelentős, mert az „rendszerint még nagyobb mértékben mentes az átalakító tényezőktől mint a későbbiek”, hiszen azokat a „felejtés, befolyásolás, szépités, ravasz védekezés” befolyásolhatja.

A vallomáshoz szükséges a kihallgatottak bizalmának megnyerése, mert ez adja meg azt a „pszichikai kapcsolatot”, amely nélkül senki nem tudja az adott személyt megérteni és az általa elmondottakat „híven rögzíteni”. Megállapítása szerint a „kihallgatás folyamán a terheltet arra a meggyőződésre kell juttatni,

19 Kriminalisztika. Általános rész. Főszerk.: Garamvölgyi Vilmos. Bp., Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya 1961. 1–725. p. Ebben a XI. fejezet (412–499. p.) tartalmazta a kihallgatásra vonatkozó tanításokat.

hogy a nyomozó tárgyilagos, emberséges, igazságos és a törvény betartásában, valamint betartatásában hajthatatlan”. Ehhez a magatartáshoz — annak megjelenése nélkül — a valamikori Bp. 135. §-ában megfogalmazott előírásokat tüzte követendőként a kihallgató számára.

A kihallgatás eredményeként a jegyzőkönyvezést úgy kell végezni, hogy az abban írt szöveg az elmondottakat az olvasó számára „úgy adja vissza, mintha a vallomás előtte hangzott volna el”. A leírásakor „azokat az adatokat, tényeket kell rögzíteni, amelyek a bűncselekmény elkövetésével bármi módon összefüggenek”. A jegyzőkönyvezőnek azonban nem szabad a „szabatosság érdekében hivatalos stílusba” öltöztetnie a vallomást, mint ahogy a „nyelvtanilag jobban hangzó szövegezésére törekedni” sem, mert „ezzel éppen a vallomás jellegzetességét, sajátosságát szüntetjük meg”.

A történelmi tények birtokában megállapítható, hogy a jogi és más normatív előírások minden korszakban az aktuális hatalmi akarat mentén teljesültek. Ha ez csak álcának tekintette a jogszabályt, akkor annak leple alatt bármi megeshetett a felelősségre vonások során. A XX. század megtorlásai kapcsán a legmagasabb szintekig vezettek a kegyetlenkedésekre, önkényeskedésekre való felhatalmazások. Ezt igazolja Soós Károly altábornagynak, a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnökének 1919. augusztus 3-án a különítményvezető Prónay Pálnak Szegeden adott szóbeli parancsa, miszerint „mindenütt rendet teremtve, a főkolomposokat statáriálisan végezzük ki, ... [így e] direktívákkal minden egyes szakaszparancsnok a legnagyobb teljhatalmat kapta a kezébe”. Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1953. június 27-i ülésén jelentette ki, hogy „én vezettem az Államvédelmi Hatóságot. Ezzel kapcsolatban beleavatóztam az ügyek vitelébe, beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak, kit hogyan ítéljenek el”. Szénási Géza legfőbb ügyész pedig 1957. február 1-jén a Fővárosi Főügyészségen mondta, miszerint „nagyon helyes, ha a karhatalom akár rövid úton, akár bűnvádi eljárás keretében megmagyarazza a fasisztáknak, még az utcán is, hogy a karhatalommal szembeszegülni nem kifizetődő üzet”.²⁰

20 *Prónay Pál*: Ellenforradalmi naplójegyzeteim, 1918–1921. II. 160. p.: ÁBTL 4.1.A.738., MDP jegyzőkönyvek: https://www.eleveltar.hu/web/guest/bongeszto?ref=TypeDeliverableUnit_fa62fa93-5807-444f-92d30044b86a9b29&tenant=MNL (letöltés 2017. március 26.), A törvényes rend védelmében: Népszabadság 1957. február. 1. 3. p.

Tartalom

Tanulmányok

Póka Ágnes

Gyalui Thorda Zsigmond (?–1569) pályafutása 411

Erdős Zoltán

Weber János politikai krédója 463

Forrásközlés

Papp Róbert

A zárai békekötéshez, valamint annak nemzetközi utóéletéhez
kapcsolódó 1358. évi oklevelek regesztái 481

Közlemény

Nánási László

Büntetőeljárás iratkezelés a kodifikált magyar jog történetében
(1896–1962)..... 505

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, e-mailen keresztül kérjük benyújtani, külön is mellékelve a képeket (jpg) és az ábrákat (pl. xls.).
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uó., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.